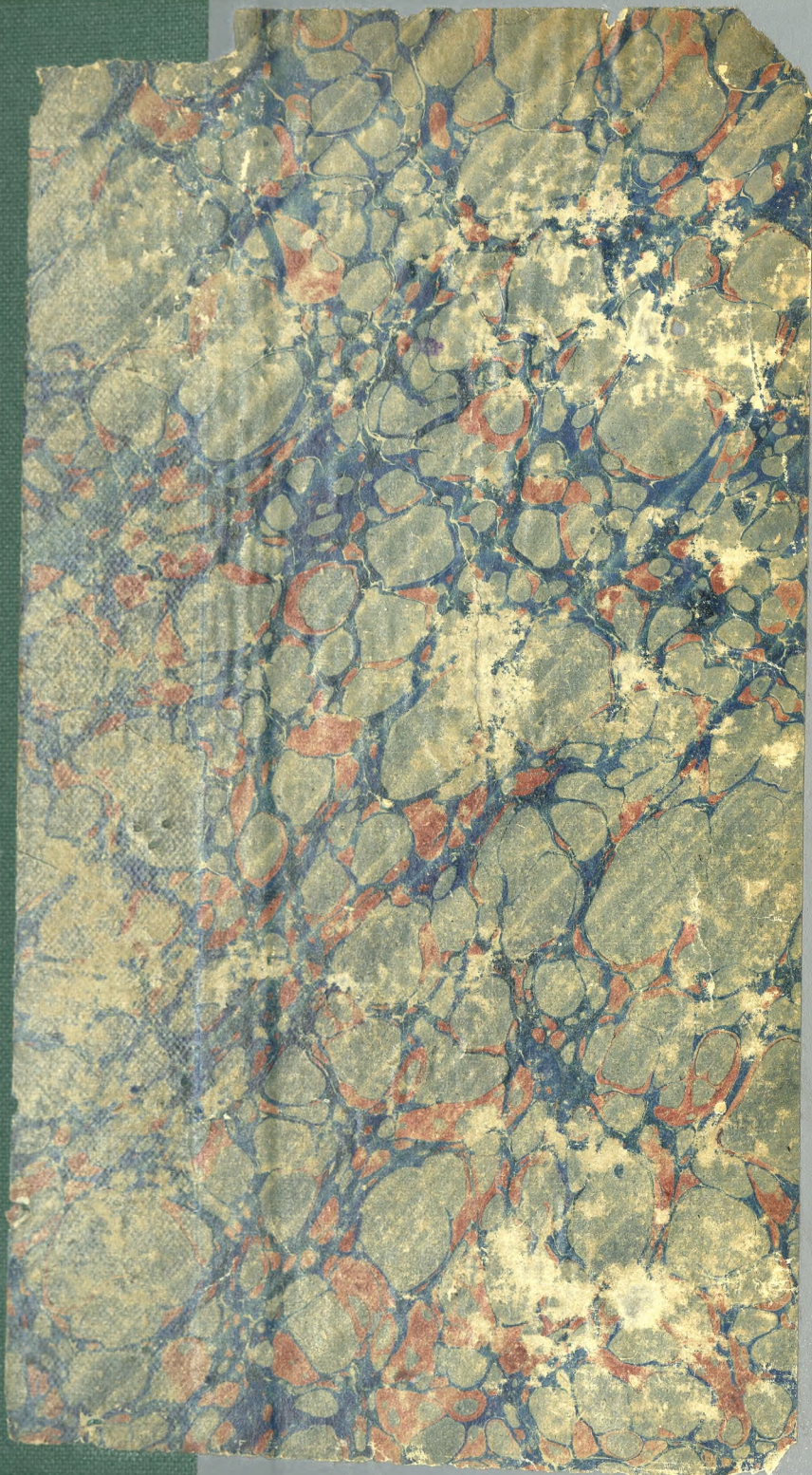

Politikai
röpiratok

3.

POLGÁROSODÁS.

—*—

2

S A J T Ó H I B Á K.

52. lapon 20	sorban ilhaszi	helyett ilhaszi.
61. „ 27.	„ koszorúekes	„ koszorúekes.
80. „ 15.	„ csinolványa	„ csiszolványa
102 „ 19	„ indolentiájára	„ indolentiájára
133 „ 11	„ példájaul	„ példájaul
150. „ 19.	„ mely	„ ki.
165. „ 9	„ leghuzamától	„ leghuzamától.

3
21

POLGÁROSODÁS.

IRTA

ARISZTIDESZ.

(Kajta János.)

(IDEGEN NYELVRE FORDÍTÁS ELLEN SZERZŐ TILTAKOZIK.)

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXII.

REVOLUCIONÁRIUS

ADTALÉK

DR. BALLAGI MÓR,

NYOMATOTT LANDERER ÉS HECKENASTAL.

ELŐSZÓ.

Alólírott azt hiszi, miszerint némi igazolással tartozik aziránt, miért hogy jelen, több tekintetben kényes mű kiadását vissza nem utasítá.

A néhány hó előtt „Önbírálat“ czim alatt Lipszében ugyanezen szerzötől megjelent röpirat oly nagy figyelmet ébresztett maga iránt, minő az utóbbi időben mindig nagyobb számmal fölmerülő röpiratok egyikének sem jutott osztályrészül.

A tartalom és a nyílt, éles hang, mely e műnek sajátja, igen sok körben élénk vitákra adott alkalmat; sok mély belátásu és állásaiknál fogva jelentékeny hazafi határozottan a könyv pártjára kelt, míg mások ugyan e művet megtámadák s annak tartalmát és hangját kárhoztatták. A napi sajtó meglepetve morgván és kezdetben hallgatva nézé a merész gáncsoló lapjait; végre annak egy része a könyv fölött élceskedék vagy gunyolódott, míg a napi sajtó másik része határozottan az uj zászló alá állt.

Jelen művet úgy tekintjük, mint folytatását és további kifejtését azon nézetek- és értelmezéseknek, melyek az „Önbírálat“-ban letétettek és megkezdettek.

Szerző hivatkozik a szabad szólási és szabad vélemény nyilvánítási jogra, melynek a szabadelvűség és minden véleménykülönbség eltürésének szempontjából még az esetben sem állnók utját, ha szerző nézetei nem volnának szilárdak, és föltevései s állításai hamis, vagy fekete alapon nyugodnának.

És így még az alólirottnek saját irodalmi vállalatai ellen intézett kitöréseket sem szabad máskint mint nyugodt türelemmel fogadnia, úgy vélvén, hogy ama vállalatok vezetőinek feladata a szellemi téren eléjük dobott keztyűt fölvenni.

E részben alólirott, mint kiadó, dolgok és személyek iránt semlegesnek kíván tekintetni, — azonképen az általa kiadott könyvek politikai iránya s alapelveit illetőleg is.

Az álnevű szerző föladatul tűzte ki magának, a köz és társalmi élet lazult helyeit tekintet nélkül megjelölni, leleplezni, és ezáltal a vézszszel fenyegető állapot önismeretére vezetni.

Nagy moralistánk és államférfink, gr. Széchenyi alapelveihez ragaszkodva a nemzeti jellem gyöngeségei és árnyoldalai ellen lép föl, különösen a közép- és felső osztályokban, oly szabadelvűséggel és határozottsággal, melynek nyilatkozatait az utóbbi évben

nem szoktuk meg, és a mely hazánkfiainak ifjabbjait, kik a Széchenyi általi nemzeti ujjászületés nagy korszakától messze vannak, meglepheti ugyan — de azért szerzőnek a kor gyöngeségei ellen intézett komor kitöréseinek ne ütődjünk meg, mivel alólírott az álnevű szerzőt személyesen ismervén, valódi hazafiságát a legcsekélyebb mérvben sem vonhatja kétségbe; egyszersmind hinnünk kell, hogy szellemi és erkölcsi viszonyaink ily éles kiméletlen bírálatára más indok nem vezethető, mint azon tiszta szándék, hogy az által a hazának használjon; mivel a közéletünkben uralgó tespedés fölbolygatasát, és az elszaporodott és tévutra vezető előítéletek elleni küzdelem vállalván magára, nemzeti életünk folyamát azon irányba akarná szorítani, melyet a nagy hazafi, kit az összes nemzet, mint hazánkfiak legnagyobbikát tisztel, már három évtized előtt, egyedüli és javulásra vezető utnak hirdetett.

Mennyire sikerül az álnevű szerzőnek e szándéka, mennyiben lesznek szavai valók, tartalomdusak és gyűjtők, hogy e szándékot támogassák, és végre hogy nemzetünkben a hangulat és a korszellem mennyire lett komolylyá és éretté, hogy a dolgok állásából és helyes felfogásából azon mély meggyőződést merítsék, mikép minden önámításnak és mocsárba vezető bolygótúznak hátat fordítva, kezdeményeznünk kell, hogy sorsunkat, mint nemzet, erős akarat, férfias

kitartás- és hideg, okos számítással magunk alapit-
hassuk meg. Hogy mindez mennyire fog teljesülni
most vagy később, és egyáltalán teljesül-e? azt az idő
fogja megmutatni.

E nézetek nyomán vállalta el alólirott az álnevű
szerző jelen művének kiadását, melyet ezennel van
szerencséje a t. közönségnek átadni.

A kiadó.

„Vajmi szép s tiszteletre méltó a szerény érdem, s nincs nevetségesebb (kivált ha nem nálunk fordulna elő, mert így inkább szomorú) mint némely alkalomnál számos hazafit egybegyűlve látni, kik egymást viszonzva felhőkig emelik, s oly kicsapongó dicsérettel s émelygetős hízkelkedésekkel tömjénezik, hogy a józan gondolkodó így szól magában: Hazám, ily aljasodásra, ily rothadásra jutottál immár! Nincs a világ évrájzaiban név, nem lehelt Athenében s Rómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb mint csak hiú hazánkfia nem hasonlított volna.

Nem ily szolgálai dicséret emelheti halandó embertársinkat magasb lépcsőre, valóban nem, mert a lelki rab csak úgy szól, mint haszna vagy félelme súgja; s szolgaszájból jövő dicséret csak bántalom.

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN „HITEL”.

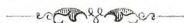
„Igaz, hogy sokan émelyítő hízkelkedésekkel s határ nélküli harsány magasztalásaikkal nekünk, minden jó szándékuk mellett is, több kárt okoztak, mint legdühösb ellenségünk minden ügyességével tehetett volna.”

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN.

Abstract of the
proceedings of the
General Assembly of the
Province of New York
at the City of Albany
in the year 1791

Resolved, That the
Governor be and he
doth hereby certify
to the Honorable
Senate the following
Bill, to wit:
An Act to amend
the several Acts
relating to the
Trade and Commerce
of the said Province
in the Year 1789
and 1790
And that the
said Governor
doth hereby
certify to the
Honorable
Senate the
following
Bill, to wit:
An Act to amend
the several Acts
relating to the
Trade and Commerce
of the said Province
in the Year 1789
and 1790
And that the
said Governor
doth hereby
certify to the
Honorable
Senate the
following
Bill, to wit:
An Act to amend
the several Acts
relating to the
Trade and Commerce
of the said Province
in the Year 1789
and 1790

POLGÁROSODÁS.

ΠΟΙΓΑΡΟΣΟΔΑΣ

„Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekszik, hogy több tudománya, vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még nagyobb hiba, egyet s mást a közönség java elől eltemetni.“

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN.

„Ki pedig a közönségnek akar használni, legelső kötelessége : „magáru! egészen elfelejtkezni.“

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN „HITEL“.

Ha nemzeti ujjaszületésünk feladványának gordiusi csomóját karddal nem vágthatjuk ketté, — a mit 99 egyéb ok mellett különösen azért sem tehetünk, mert először : nincsen kardunk; másodsor, mert nem is vagyunk Nagy Sándorok; — más módról kell gondoskodnunk, hogye nyakunkra nőtt feladatot inmár lerázzuk onnan. Eszerint tehát mi természetesebb, mint hogy ha a természetlen, vagyis rendkívüli mód nincs hatalmunkban, a megoldás természetes, rendes útjához kell folyamodnunk, bármi unalmas, hossza-

dalmas és „oroszláni“ természetünkhöz nem illő is az. Tudnillik : feltalálni a fonál végét, melyen az egész csomó legombolyítható. És hogy e képletet magát mindjárt a száraz valóra szállítsam : feltalálni egy eszmét, mely minden közéleti bonyodalmaink kibontásának titkát, jövődö üdvösségünk legvégső kutfőjét képezi; azon Ariadne fonalat, melynek segítségével bekötött szemmel is kijuthatunk politikai inségeink tömkelegéből. Egy olyan legmagasabb és közép látpontot, melyhöz irányaljanak minden törekvéseink; olyan világosan és tisztán látható nagy lobogóval, hogy a felé közeledhessen tévedés nélkül a legnagyobb és legkisebb; az okos és a . . . kevesbé okos; olyan határozottan üdvös és kétségbevonhatlanul biztos ösvényekkel, melyek iránt kétség senkiben ne támadhasson, s viszály vagy párt a közreműködőkben, legalább lényegére nézve — ne keletkezhessek.

Ezen Ariadne fonál, e minden egyéb fölött uralgó közép látpont, e világraszóló, diadalra hívó zászló, ezen üdvözítő eszme : a polgárosodás eszméje.

Mindazoknak, kik „Önbírálat“-omat nem értették, vagy roszakaratulag félremagyarázták; mindazoknak, kik legnagyobb vádud hozták ellene, hogy csak kárhoztat, de nem javasol, hogy nincs benne életadó eszme : mutathatnék ugyan feleletül számos

lapjára említett művemnek, melyben, elég világosan, kimondva, az „ige“, mely — hitem szerint — üdvözít, életet ad, s egy szóban mindent mond, és a melyet ennél fogva jelen könyvem homlokára tűztem, mint olyan büvhatalmas jelszót, mely föltámaszt, dicsőségre vezet, halhatatlanít; mely nélkül itt igazán „nincsen többé számunkra hely“ — nincs élet, nincs üdv; mert nélküle elveszünk — ha nem ugyan testben, mivel „az anyag halhatatlan“ — de mindenestre névben, hogy hírünk sem marad, s még sirunkat sem jelölendi emlék, mely elmondja az utókornak, hogy itten élt egykor egy nagy nép — Petőfiként „lomhán gyáván“ — de ami persze hogy nem fog megtörténni, már csak annál fogva sem, mert a lomhák- s gyáváknak — szerencséjökre — nem szoktak emléket állítani, másrészt, mert hiszen mi e két rossz közül egyik sem vagyunk, nem akarunk lenni, sőt elmondhatja rólunk az elfogulatlan idegen is, hogy jelenleg alig van Európában nép, melyben a jó akarat, s nemes becsvágy erősebb volna, mint bennünk, és a hol akarat van, ott a kitartás meghozza a dicsőség egyéb eszközeit is . . . igen bizony, a polgárosodás, e szent jelszó, mely győzelemre visz, ez ige, mely egyedül üdvözít — azt mondjátok ugy-e, hogy hiszen ez nem új, nem eredeti, ez „utszéli“ eszme; oly gyógyszer, melyet más is javallott, be is vettük (persze olyan kis mértékben, s oly rövid tartamban,

hogy a test észre se vette) még sem használt, mert más a természetünk, s a mi jó lehet a francziának, angolnak, az kijön mi belőlünk; pokolba a sok pedans homöopathával, erős ifju fajnak erős kúra kell, és elvégre, mit ér a legbiztosabb rendelvény, ha a beteg nem bir türelemmel hozzá; a mi keleti izzó vérünk azt sugja nekünk : add uram Isten, de mindjárt! vagy az egyszerűként : inkább az ablak törjön be, mint a ház dőljön össze — stb. — Valóban, a polgárosodás eszméje nem új, de egyébkint, nem is az újdonság a kérdés. Az örök időben semmi sincs új, és semmiből csak maga Isten teremt; az eszközök mindenki előtt szabadon hevernek, mindenki válogat bennük, de épen, mert nagyon sok, és sokféle ez eszköz, nehéz és új dolog eltalálni különböző időben a leghelyesebbet, melynek legezészerűbb alkalmazása határozza el a győzelmet.

A polgárosodás nem új eszme, sőt legtalálóbban a jelenkor napjának lehet nevezni; úgy ragyog, hogy teli van vele a láthatár . . . de mi úgy vagyunk vele, mint a tüzesen kelő nyári nappal; még álmos szeminknek fáj bele pillantani, s untalan el-elfordulunk, egy kis sötétet keresünk enyhítőül, szoktatóul, s bizony kell egy kis önmegtágadás, egy kis önmegerötetés, hogy Morpheus édesen nyugzó karjából kibontakozzunk és talpra álljunk.

A polgárosodás eszméje valóban utszéli eszme

lehet nálunk, de olyan, mint az a mesebeli tündérleány, ki nem volt oly ingerlőn és csábos szép, mint többi testvérje, és sok lovag el ment mellette, választván másikat, míg végre egy fölismerte benne a valódi örököszt, és országot, trónt nyert kezével . . .

Valóban, e kép legkevésbé sem tulzott, mert egész világosan és szárazon kimondhatjuk, hogy a polgárosodás eszméje nálunk egyéb kisebb nagyobb, hangzatos és nagy eszmék közt, igazán a leginellőzöttebb, a legfőlsevettebb — mondjuk ki hamar, és egy szóval : a legnépszerűtlenebb eszme! . . . Sőt mi több -- s kell-e nagyobb bizonyág? maga a „polgár“ szó annyira nem részesül tetszésben, s nem forgandó nálunk valódi nemesb értelmében, hogy nemcsak (mint ez még szórványosan másutt is előfordul) aristocratiánk, de plane népünk ajkán is gyakran, gunynévül használtatik!

Elannyira, hogy nálunk, ha valaki „ur“-nak nem mondhatja, később daczos göggel paraszt-nak vallja magát, de polgárnak nem, mert az itt valami olyan . . . zugszagu, lenézett, kiállhatlan, természetünkbe nem férő fogalom, mely öl, mint az unalom vagy a nevetség.

Jellemző, s a polgárság, polgárosodás lényege iránti ellenszenv mellett bizonyító körülmény már az is, hogy ez eszmét, ha már érinti is — „civilisatio“ latin szóval fejezi ki többnyire a népszerűség rabja —

holott semmiféle nyelvnek olyan tökéletesen definiáló és mindent magában foglaló szava arra nincs, mint nekünk, a — polgárosodás, vagy talán meg kifejezőbben : polgárosulás.

A „civilisatio“ szónak elég nagy kelete, sőt már egy kis nyomatéka, műveltebb körökben döntő tekintélye is van; de csak kevés ember látszik tiszta fogalommal birni, s a nagy tömeg valósággal nem is sejti, hogy e hatalmas nagy szó épenséggel azt jelenti, a mit magyarul polgárosodásnak mondunk, míg ők legtöbb esetben civilisatio alatt általában művelődést értenek, a mi ugyan való is, csak hogy nem egész összege a valónak, mert művelődés benne van ugyan okvetlen a polgárosodásban, de a polgárosodás, noha nélküle nem tökéletes semmiféle művelődés — megis nem mindenkori művelődésnek képezé alkotó elemét, s eszerint nem mindig értünk alatta egyszersmind polgárosodást is.

A mai polgárosodás azon újabb kor vívmánya, melynek első alapkövét a társadalmat átalakító két találmány, a lőpor és nyomda képezik, s melynek épületét a gőz erejével kifejlett ipar emeli, s a sajtó és iskola által eszközlött általános népnevelés, a társadalom minden osztályait egy polgárba olvasztó rendezésével betetőzendi. Ez a polgárosodás választja el korunkat a középkortól, melyben tulajdonkép nem volt polgár, csupán ur és paraszt.

Azaz hogy a mi ugynevezett polgár egy-egy királyi városban volt is, fontossága és befolyása inkább csak helyi, legfőlebb tartományi, de országos vagy épen világraható nem volt; számos osztály és rend, mely mai nap már polgári rangot, jogot élvez, s befolyhat a világ sorára, a közép korban tulajdonkép nem volt valódi értelembeni polgár, ez elnevezés, a római köztársaság lomtárából rájuk dobva, csak úgy fityegett rajtuk, mint olyan ócska öltöny, mely másoké, nagyobbaké volt valamikor, de csak viselik, hogy kárba ne vesszen. Akkorában nemcsak befolyással, de még fontossággal sem bírtak. A fegyverviselő ur a született katona, ez volt minden, ezé volt a dicsőség, hatalom. Azonban a löpor a hadviselést az egyesek kezéből ki vevén s az állam kiváltságává tette, mely összpontosított fegyvelemével nagyobb rendet eszközvén, huzamosabb békét, nagyobb vagyon és személy biztonságot, ezáltal nagyobb szaporaságot, s ipart fejte ki, a nyomda másfelől a szellemi képességeket fejleszté, míg végre egyik találmány a másikat szülvén, sok forrongás után előállott egy új társadalmi, az ugynevezett „polgári“ rend, mely hatalmasabbá lön mindannyinál, sőt egyedül uralkodóvá fejlett, a haladás egyedül lehetősitő, kizárólagos föltételévé nemcsak a keresztény europai, de folytatólag a föld összes államaiban, úgy hogy bizton mondhatni, miszerint elvész minden oly államrend, mely nem ez

alapra áll annak idején, s eme polgárosuló szellem a kellő és emelkedő napsugár könnyüségével fog át-röppenni magán a chinai falon is, a mint majd elér a „mennyei“ birodalom határáig.

Eme polgárosodás szelleme oly erkölcsöket fejleszt ki, melyek élesen ellenkeznek a középkori, vagy jelezőbben, s valódi nevén szólítva: barbár erkölcsökkel. Az ipar kifejlésének egyik alkotó föltétele: a tulajdonjog szentsége, és biztosítása; az „enyim“ és „tied“ körüli szerfölött kényes fogalmak legszabatosabb, legszigorubb szabályozása; a munka tisztelete és ugy szolván cultusa; a jognak az erő fölé helyezése; a személyes érdemnek az öröklött, születés fölötti diadala; vallási és nemzetiségi türelmetlenség enyhülése stb. azon sarkalatos fejlemények, melyek ujabbkori polgárosodásunk erkölcsvilágát megalkották.

Ha mélyebben s kiterjedtebben folytatjuk e téren kutatásainkat, ha tudnillik földrészünk ujabbkori művelődésének történetét, s nemzetünk azzal szembeni viseletét egybevetve vizsgálni kezdjük, vajjon általában mennyi hajlam s képesség mutatkozik bennünk a polgárosodás eme szellemének fölvétele és tovább vitelére: igazán, egy kis elfogultságra van szükségünk, hogy magunkat közeli fényes jövővel biztassuk; ha pedig a jelen idő vagy épen mai napságunk jeleit a korszellem követelményeivel szembesítve

tekintjük, akkor éppen meg kell döbbernünk ama szörnyű „hamis helyzet“ fölött, melybe ügyetlen vezérek, vagy illetőleg vezértelen voltunk sodrának bennünket.

Azt vesszük észre, hogy — persze öntudatlan a kalauztalan sötétben — szinte „jobbra át“-ot csinálva takarodunk vissza ős honunk Ázsia felé, egyre messzebb távozva az üdvözítő polgárosodás széke, a művelt nyugattól, mely felé ezelőtt pár évtizeddel oly buzgón, elhatározottan megindultunk

De „csak lassan, csöndesen, hogy a zsákmány a mienk lehessen“ mondjuk Fra Diavolóval.

Még a legutolsó tanulatlan, de kissé gondolkodni tudó magyar pór is, midőn régi dicsőségünket siratva a magyar faj uralkodása letüntének okául az átkozott löport veti : ez elismerésben némi távoli homályos sejtelmét fejezi ki ama nagy megdöbbséget igazságnak, mely szerint ős természeti tulajdonságaink, lényünk elemeinek vegyületénél fogva szemben az új idővel, a többi kivált dél nyugati szomszéd nemzetek ellenében, határozott hátrányban állunk. Azon népek közé tartozunk, melyek uralkodó hajlamaik után, kizárólag harciasok, elannyira, s oly betű szerinti értelemben kizárólag, hogy helyesebben szólva, hivatásunk egyedüli mesterségünk, tudományunk, időtöltésünk, kenyérkeresetünk : a harczháború, a verekedés, a szónak lehető legközepkoribb, vagy ha jobban tetszik :

oroszlánibb értelmében. Az ujkor szelleme kicsavarta kezünkől a buzogányt; az ész, az erőt ellensúlyozó fegyvernemet, s módot talált ki, és beállott ránk nézve a válság ideje, az élet, s halál közti küzdelem. Szerencsénk a kereszténység volt; az új kor szellemével kezdtünk megbarátkozni, de — még csak féluton vagyunk, a legveszedelmesebb ponton, a haladó kor rohanó árja közepén, midőn vissza és előre egyaránt messze távol rémit, midőn könnyen habozás fog el, holott pedig épen itt legkárhozatosabb a — megállapodás!

Régi, megállapított igazság, hogy a bajnak legmélyebben fekvő okát elhárítani a legbiztosabb, leggyökeresebb orvoslási mód.

Én azt hiszem, hogy geográfiai fekvés, kisszámosság politikai botlások stb. mind csak közbenső okozói nemzetéleti inségünknek; a valódi legmélyebb ok saját népegyéni természetünkben, ujtársadalom-ellenes, polgáriatlan, nomád erkölcsünkben rejlik, melyekből minden egyéb bajaink származtak Mohácstól Világosig és — még ki tudja meddig azon ponton is túl, melyben, közepette a „provisorius“ éjfélnak, s permanens hazafájdalmunknak, egyszerre csak arra „ijedünk“ föl, hogy a nemzet kakasa (valószínűleg álmában) elkiáltja, a mit Széchenyi hasonlíthatlanul jobb időkben állítani nem mert, hogy t. i. Magyarország — van! (persze ha kérdőre vonnák, azt mon-

daná, hogy Vodianer „Magyarország“-át értette; irigylendő helyzet, midőn valaki politikai pártvezér és bohóc lehet egy személyben, s ha valami bolondot talál mondani komoly képpel, egyszerre fölvágja a csörgő sapkát, s ránevet, hogy iszen most csak tréfálózni méltóztatott!..)

Ha valódi érett férfias elfogulatlansággal kezdünk az önismeret nehéz munkájához, erkölcsünket vizsgálva, be kell ösmernünk, hogy birunk nagy mértékben a középkori, vagy tán leghelyesebben : barbár erkölcsök minden válfajaival; aristocrata és paraszt, katonai és betyár, idylli és mahomedan erkölcsökkel egyaránt, csak mai értelembeni polgár erkölcsökkel legkevésbé!!

Hiszen csak jelen értekezésemet sem kezdhetem meg, hogy valamely igen polgáriatlan erkölcsbe ne ütközzem, ugyanabba, mely „önbirálatom“ jótékony hatásának is egyik legfőbb ellensúlyozója volt; tudnillik, ama középkori aristocratiánk fájának terepély árnyékában törpült, lefelé dölyfös, fölfelé görbedező servilismusba, mely középrendünk alanti, hiányos és épen nem új kori műveltségéről szomoruan tanuskodik; azon servilismusba, mely a legszentebb igazságot sem fogadja be, ha az nem urától jön, ki előtt megszokta a földön csuszást; ama szolgálásba, melynek már görcsös természetévé vált értelem helyett a hatalomnak hódolni, s melynek fülében a legvilágosabb

érveket is elhallgattatja a nagyuriség vakító dicsfénye, melyre bámulat nélkül tekinteni nem képcs.

Hány helyen hallottam, még pedig az intelligencia kitünőbb tagjairól, hogy művem a szerint itélték meg, a mint a forgószeles fáma majd egy fényesebb nevű aristocratát, majd valamely fakó skriblert jelölt ki szerzőjeül.

Legtöbb volt olyan, a ki így szólt : jó, jó; mind igaz és szép, a mit mond, csak már mindezt egy Széchenyi, vagy legalább is egy Deák mondaná!

Könyvem a nagy tömegnek irtam, s nem annyira föltűnni, jó vásárt csinálni, de mindenek fölött használni akartam. Hiszen ha csak nagy kelendőség, hírnév s népszerűség vala főczélom, akkor bizonynyal nem a nagy boldogtalan döblingi, hanem csak a kis boldog pesti „bolond“-ok után indulva, nem keserű igazat, ellenkezőleg : édes hazugságokat kellende összeírnom. Ez esetben attól sem kelle tartanom, hogy hazaárulónak bélyegezve, nemes lovagias hősöktől megütlegetve, s nemes lovagiasan becstelennek nyilatkoztatva, kiordittatom a hazából, mielőtt újabb, részletező s magyarázó füzetemet megirhatom. Mindez nem történt ugyan, (legalább még eddig nem) de tán nem is a nemes lovagias hősök óhajtásán mult... elég az hozzá, hogy erre is el kelle készülve lennem; de mint mondám, mindenek fölött használni akartam, s mit ér, gondolám, ha könyvem eredetisége s

szokatlanságánál fogva bármi nagy kelendőségnek örvendve, általánosan olvastatik is, de csak inkább kíváncsiságból, a nélkül hogy a netán benne rejlő igazságok beüsmertessenek, elfogadtassanak, s mint a jóféle gyógyszer, a tömeg javára szolgáljanak. Pedig ugy lesz, vélekedém, ha a czimlapon nem egy mindenható mágnás, vagy egy már rég elüsmert országos tekintély, csupán csak egy eddig „üsmertlen mennyiség“ neve álland, a ki elég szemtelen, be nem érni a számára engedett térrel, ugymint akár a szinpad, müvészet, vagy szépirodalom terén mulattató bohócza lenni a nemzetnek; hanem a magas, nagyméltóságú dicsü aristocratia kiváltságait bitorolva, komoly hangon mer beszélni a nemzethöz, kárhoz-
tatni, és javasolni, egy országnak, melynek földjéből csak egy mérföldnyit sem bír — már ugyan ki hinne egy ily semmiházinak?...

A dolgok természetének üsmertéből folyó igazság az is, hogy egy aristocrata hamarabb elüsmere s hasznára fordít valamely szolgálja szájából eredü jó tanácsot, mintsem a félur elüsmereje hozzá hasonló osztályosának szellemi fensübbségét. A nálánál sokkal nagyobbal nem versenyezhet, annak dicsüfénye előtt capitulál; az többet tudhat, okosabb lehet, mert hiszen több módja van; annak hüdolni nem szégyen, gondolja; — de a magával egy sorüt üsmerni irányadüül csak azért, mert annak igaza van, e szerint

a tiszta szellemnek hódolni a rang helyett, ez már annyira természetellenes, csodaritkaság, valóságos képtelenség, melyre legutóbbi öt századunk története is kivált a vegyes korszakban — elég sajnós, siralmas példában nyújt tanubizonyságot. Magunkhoz hasonlót vagy kisebbet csak bohóczul türünk el, s a rang fényének igen, de az igazságénak nem örömet hódolunk.

(Mellesleg megjegyezve, ama végzet is, hogy magyar dynastia nem támadhata, e nem polgárias, e nagyon olygarchi és másrészt servilis természetben leli magyarázatát).

Ha tisztán az aristocratia számára irok, nem kell vala álnévhez folyamodnom.

Ha nem is minden aristocrata egyéniségében, de rangja magasságának érzésében megvan annyi emelkedettség, hogy egy bár koldus által elejtett igazságot, csupa irigységből, föl ne rugjon. De épen azok számára irtam, kikben szeretnék nagyobb önérzetet ébreszteni, azon középrend számára, mely minél mélyebben gyűlöli az aristocratát, annál mélyebben hódol neki miért? mert a mi polgárságunkat magasztos erkölcsök s dicső polgári tények hiányában nem környezi amaz irigyelt, vonzó nimbusz, mely egykor Rómát nagygyá tette, a hol a polgár czim dicsfénye nagyobb volt, mint későbbi imperatoraié, — mert mig gyáva Nerokat, Heliogobalokat lelki testi

aléltságukból nem tuda lábra állítani az imperatori rang tudata, addig egy közpolgár, a minő egyszerre háromszáz akadt, a legiszonyúbb halálkinok közt a polgári név dicsőségére hivatkozásból merite lelki erőt, mondván olympi fenséggel :

Romanus sum civis, Cajum Mutium me vocant . . .

A hol a dicsőség alapját nem az erkölcsök magasztossága, hanem az örökölt üres rang, hiú pompa, gazdagság s egyéb efféle léha csábok alkotják, ott a közértelmiség és közerkölcsiség nem állhat azon magasb fokon, mely egyedül képes elnyomorodott vagy szerencsétlenülült kis államot a hatalom s dicsőség polczára emelni. De majd bővebben erről — alább.

Értekezésem nehézsége — untalan érzem — abban áll, hogy legalább nekünk és épen mai napság, az itt fölvetett irány, annak eszméi, de még bizonyítékaim is — mindenesetre szokatlanok s kénytelen vagyok egyik szavamat másikba öltetni, egyik indokot a másikkal erősíteni, ohajtván egész látkörét megvilágosítani azon élet s világnézpontnak, melyről hosszas tanulmány, tapasztalat s tünődés után azon megátalkodott hitet táplálom s táplálja bizonnyal velem együtt s nálamnál sok jelesb fő, hogy az reánk nézve minden egyéb fölött sőt tán egyedül üdvözítő.

Nem tehetek róla, ha ezt szerénytelenségnek magyarázza egynémely hypocrita, ki bizonnyal csak mosolyog azon is, ha valaki lelkesedni tud M. Brutus

azon remek vallomásán, mely szerint az erényt „önmagáért szereti“ s ha plane modern ember szereti ezt akkor is, midőn a süllyedés már akkora, hogy az erényt gunyolják s nevetségessé teszik; de talán szabad hinnem — nevezzék bár önhittségnek — hogy felfogásom, érzésem, tévedéseikben egymást helyreigazítják; egyébként az igaznak mély fanaticus szeretete oly rendeltetés, mely amint a történet mutatja nem a szerencsésbek közé tartozik, sőt épen jelenünk uralkodó ledérsége előtt az igaznak szeretete, önérdekünk rovására is követelése s hirdetése olyan valami ildomtalan lábatlankodás, mit sok üres szív és fej igazán jóízűen nevetségessé tart.

Az igazat ne rendeljük alá semmiféle más érdeknek; keressünk neki szép ruhát, azaz fejezzük ki minél kimerítőbben, kerekebben, de utó végre szépítési erőködéseinkkel el ne ferdítsük. Ne tegyünk úgy, mint a korcsmai feleselők, kiknek célja nem az igazat megtalálni, hanem — egyiknek a másikat letorkolni, a miben leggyakrabban a minél otrombább élcz lesz győztes az igaznak rovására.

Fájdalom! — s kell-e nagyobb jele mai napságunk süllyedtségének?! — ott vagyunk, hogy nyilvános irodalmi vitáink nem többé az egyes érdeke fölött magasan álló köz és nagy eszmékért, hanem gladiator-i vetélyből, circusi koszorúért, bohóczos vagy acrobatai modorban folynak. Ha valakinek alapigazságát s

érveit hasonló erővel nem tudják ledönteni, előugrik bemázolt pófával s tarka öltönyében a bohóc s egy hamis lábgáncscsal vagy valamely idétlen, fintor pófával, ha egyébbel nem : nyelvöltögetéssel ügyekszik az illetőt nevetségessé tenni. Mert erkölcsökről komolyan beszélni már ma együgyü alpári naivság; a diadalt egyedül az határozza, ki bir nevetetni. Egy bármily absurd s a magasb értelem előtt izetlen élcz, mely rögtön röhögtesz, a legszentebb elveket s érveket tönkre teszi. Gondolkozni, búsulni csak bor mellett szoktunk, józanon csak kaczagni, enyelegni szeretünk, mintha nem volna elég, komoly baj a miről józanon kellene gondolkoznunk. Avvagy talán e rajz is túlsötét, mint a boldog optimismus mindjárt ráfogni szereti állításaimra? talán nem való, hogy nálunk lelkiismeretlen, iskolasuhanczi dévajsággal üznek tréfát komoly, közügyi vitákból? *Exempla doceant, lássunk példákat.*

Az „Önbírálat“ legdühödöttebb szidalmazója sem tagadta meg e mű szerzőjétől a komoly szándékot; ennél, és azon hatásnál fogva, melyet nagy és gyors kelendőségéből ítélve, mindenesetre tett, egy komoly nagy lapnak nem szabad lett volna belőle gúnyt üzni s ítélet helyett pasquilt írni rá. Ezt az élczlapok tehették volna legfőlebb, de még azok méltóságán is alul állónak tartom, oly könnyelmű, vagy — adjuk meg az érdemét — merész rágalomhoz folyamodni, mint a minőre egyik nagy lapunk vetemült.

Azt mondta ugyanis, hogy az Önbírálat a magyar közönségnek „ostobaság vádjával fenyegetés mellett“ az „Augsb. Allgem.“ s „Fliegende“ lapokat ajánlja.

És ezt nem valami szegény zugfirkász, de egyik ünnepezt, kitünőleg népszerű, első rendű írónk írta, kinek sajátos nyelve s pattogó élczere a fölvetett álnév alatt is mindenki előtt leleplezé szerzőjét. Mikor már ennyire vagyunk, hogy egyik bálványozott emberünk annyira nem törődik írói hitelével, hogy ily merőben koholt s az ellenfélnek politikai alapérzését gyanúsító rágalommal lép föl, akkor valóban nem tudom követelni, hogy a közönség nekem is itt egy szavamra elhiggyje, mikép ez állítás csakugyan nem egyéb rágalomnál. Azért kérem, a kit a dolog érdekel, olvassa el az illető helyet ujolag röpiratomban, és azután ítéljen, mily nevet érdemel az illetén eljárás.

Egyébaránt ugyan ezen népszerű nagyság nem csupán erkölcsi, de értelmi hitelével is hasonló vagy még nagyobb könnyelműséggel bánik. Nagy bizonyossággal, mint midőn valaki oly csapást vél irányozni, mely egyszerre megsemmisíti ellenfelét, diadala kábitó dicséretében előáll, mint mathematicus, és hibásnak mondja azon hozzávetőleges és nem statisztikai számítást, mely szerint hazánkban mintegy 50 ezer 500—1000 holdas birtokos „lehet“, — holott egy mérföldre 10 ezer holdat számítva, (nem magyar,

1600 mérték szerint lehet $12\frac{1}{2}$ ezeret is) valóban 50 ezer 1000 holdas birtok jön ki. De mivel volt urbéri kisnemesi s egyéb birtok is van, mondtam csak 500 egész 1000 holdat, hozzátéven alább, hogy ezen 50 ezer birtokos közé veszem a tisztartókat s felügyelőket is, kiknek van annyi jövedelme, mint egy 500 — 1000 holdas birtokosnak, mert hiszen az egész hozzávetőleges számítás csak a végből történt, hogy azt állítsam, miként e hazában lehet 50 ezer oly egyén, a kinek van annyi jövedelme, mint egy 500 — 1000 holdas birtokosnak, — hogy a magyar irodalom jelesb termékeit mulhatlan megszerezze. Fölöslegesnek tartottam szószaporitva még körülményesebben körülírni e mindenki előtt világos s természetes számítást, nem számítván oly gyöngébbekre, mint ama nagy lap ítése, ki e nagyjábólí föltevéseim szörszálainak hasogatásával akarja mathematicai tudományát fitogatni, holott azzal épen az ellenkezőnek adta tanulságát.

Hanem ez mind ős nemzeti, valójában középkori erkölcsünk egyik válfajából, a „bravour“ elöszertetéből származik. Mindenáron letorkolni az ellenfelet, akár igaz, akár hamis utakon s módokon: ez ama dicsőség, mely bravour inádó huszárnépünk tapsaira bizton számíthat, habár az igazság alatta haldokolva vonaglik is.

Ösmertünk egy híres népszerű szónokot, a ki valósággal „baromi“ hangjával leorditni képes volt

minden higgadt, józan elvet, holott e „bravour“ hang minden müveltebb nyugoti parlamentben, már csak bizonyos, egyébíránt legszebb nemzeti állatunkéhozi hasonlatossága miatt is, nevetség tárgya, és csupán mérsékelt vagy jobban mondva szelidített minőségében lett volna türethetővé.

Aztán végre annyira tekintélyrabok vagyunk, hogy csak nálunk esik meg, miszerint bizonyos névre, föltétlen bálványzásra vergődött egyének, épen e miatti gondatlanságukban a legképtelenebb, egetverő absurdumokat mondhatják a nélkül, hogy ez által a homlokuk fölé vont dicskőr csak egy szikrányit is veszítene fényéből. Megteszünk valakit „jeles kritikusunknak“ „mélyelmű bölcsünknek“ stb. — azután ezek valósággal grasszálhatnak a függő és önállóság nélküli nagy tömeg értelmiségében s mintegy helyette gondolkoznak, tagadhatlan lévén, hogy mi is mint általában a keleti fajok, a nyugotiaknál ugyan búskomolyabbak, melancholicusabbak, de jóval kevesbé vagyunk gondolkozó természetűek, a minék elég szomorú tanubizonyysága az, hogy magyar fő mindekkorig épen semmi találmanynyal, fölfedezéssel nem gazdagította az általános emberiséget.

Minél tovább vizsgálódunk, s minél mélyebbre hatolunk az önismeret buvármunkájában, annál megdöbentőbb mérvben győződünk meg azon észleletünk sulyos igazságáról, mely szerint erkölcsünkben

s ennek következtén minden egyéb külállapotainkban igen nagyon, nagyon középkorilag polgáriatlanok vagyunk, s a gyászos 1849. óta hatványozottabban napról napra jobban polgáriatlanodunk, s közeledünk hajdani illetőleg középkori avas erkölcsvilágunk Mekkája felé.

E szerint hát nincs más teendő, mint fölkerekedni e nem nekünk való földről s előbbi, ezerévelötti szittyá hazánkba visszavándorolnunk, a hol a barbár népek közt mi — mostani műveltségünkkel is hódítók, urak lehetünk, míg a nyugoti művelődés ottan is elvégre utol nem ér?

A világ kincseért sem. Valamint tán ezer év előtt is jobb lett volna Ázsiában helyt maradnunk, ugy a kivándorlásra gondolni most is, ha nem volna nevetséges, mindenesetre oly kétségbeeső gyávaság volna, mint az olyan öngyilkosé, a ki a háborútól való félelmében — megöli magát.

Van mód, szép és nemes, megjavítani magunkat, s első helyet foglalni el az európai népcsaládban.

A műveltség átalakítja az erkölcsöket, és így helyes irányú műveltség által, mi is átalakulhatunk erkölcsileg, de mint mondom, helyes irányú műveltség által, mert épen ugy mint az erkölcsöknek tágas értelemben vannak hibás válfajai, ugy a hibás, nem tökéletes művelődésnek is különféle iránylatái lehetnek, melyek politikai szempontból

bizonytal hibásak, ha a kor szellemével ellenkezésben állanak.

Már pedig hogy nálunk ez eset áll, azt már mai nap tagadnunk halálveszélyes konokság.

Ha e részben nem változtatunk, s nem lépünk gyors, gyökeres reform terére, neincsak a hazabeli idegen fajokat nem olvasztjuk magunkba, de még bizonyosabban az európai közvéleményt — mely eddig még úgy mutatta magát, mintha ohajtaná, hogy barátunk lehessen — mondom, — e közvéleményt, mely földrészünkön már már első és döntő hatalommá fejlődik, ellensegükké tesszük. Tagadhatatlan, hogy a mi rokonszenvet 49-ig nyertünk — abból 1861—1862-ben sokat, nagyon sokat elvesztettünk. És mi idehaza azzal ámitottuk magunkat, hogy a művelt, előhaladó nyugot helyesli minden de minden, még retrográd politikai eljárásunkat is, és tapsol még önbálványozásunk mámorában tántorgó lépéseinknek is, hiszen, a mit mi cselekszünk, az mind föltétlenül szép, no mert orientalis, originalis, génialis! És ennél fogva a nagy, művelt Európa alkalmazkodjék hozzánk, vegyen mintául minket, szabja magát hozzánk szinte beláthatlan culturájával együtt a mi ódon államrendszerünk, corpus jurisunk impossibilis czikkelyeihöz, szeressen bele a mi czéh és vármegye rendszerünkbe, — szolgabíró basáinkba, mogyorófás pandurjainkba, ázsiai tarkabarka, csengőpengő viseletünkbe, mely

ugyan hogy festőileg söt plastikailag felséges, isteni, azt senki nem tagadhatja, de éppen azért köznapi viselkedésnek csak annyiban különbözik a komédiai bohóczétól, miszerint az sapkáján, mi pedig sarkunkon viseljük a csörgőt — hogy az Isten vette volna el tőlem e keserű poharat, melyből ily epecsöppekkel traktálom véreimet, de szentül érzem; hogy nem én vagyok kimélytelen (hisz magamnak is fáj ez önostorozás) — hanem valóban hibáink szerfölött nagyok, kirívók, s azok ellen amolyan köpenyessi, akarám mondani palliativ nem, csak gyökeres gyógymód az egyes egyedül célravezető. Nagyok és veszélyesek a mi hibáink igen is, mert : ha tűz van az udvaron, vagy a konyhában, azon senki még meg nem ütődik, de ha tűz van a löportorony mellett, vagy éppen benne — már ez aztán szinte kétségbejítő. Hiba van elég más nemzetnél is, de nem a fejében, nem az értelmiségben, mely az egész testet vezérli. Nálunk azonban éppen itt a veszedelem. Veszélyes, kárhozatos irányt hirdetnek politikusaink, philosophusaink, moralistáink, költőink s még művészeink is. Majd mindenütt a nemzet hibái, a korszellemmel összeütköző tulajdonságai, ős ázsiai hajlamai ápolgatnak, dicsőíttetnek; azoknak kedvező politikai rendszer ajánltatik, s persze „könnyű Katót tánczra vinni —“ a nagy rész mohón ragadja e tanokat, mert ezeket teljessiteni könnyebb, kényelmesebb, kivált olyan népnek, melynek gyöngé oldalát

igen találón jellemzé egyik szittyai törül szakadt atyánkfia, ana szolgabíró, ki egy martyrráavató magyar országot kátyui közt agonizáló német tiszt kérdésére, hogy ugyan miért nem csinálják meg utjait, kéjelmesen pipázgatva ezt felelé : „jó ez ingyen!“

Ifjaink kihívó hetykesége, rakonczátlan vad hevesége, szilajsága; táblabíróink üres, bántó dölyfe sinai konok türelmetlensége fajok és felekezetek iránt; középföldbirtokosaink tunya szenvtelensége, és a polgári az ugynevezett „burger“ osztálynak általuk kiváltságolt lenézése; valamennyiünk önhittsége, önbálványozása, indokolatlan gögje; középrendünk „urhatnám“ hajlandóságai, gavallér léhaságai, kétségbeesett kapaszkodásai aristocraticus dicsfény után; minden ároni pompaversenyzésünk, hamis ambitioink, álbecsérzetünk; a lovagiasságnak a mailag emberies erkölcsök, művelt polgárias lelkiismeret és becsület rovására középkorilag barbár értelmezése, és sokszor nyomorú kizsákmányolása, bündijul használása; a rend és rendszer iránt kicsiny és nagy dolgokban, minden cselekvésünkben nyilatkozó ösrégi ellenszenv, a tulajdon jog szentségét kissé lazán értelmező örökös könnyelműségünk, nomád féktelenségre, kiskirályságra törekvő, az egyesnek az állam rovására mindent engedményező ezeréves vastag önzésünk, mely mai táblabíráinknál a vármegye rendszer áhításában, népünknel a beduin pásztorélethözi elősze-

retetben még egyre nyilatkozik; ezek és még számos uralkodó hibáink nem hogy irtatnának a keresztény, moral, bölcsелеm, az ildomos politika, az érzésnemesítő költészet, s a gyomirtó gúny éles fegyvereivel, de inkább ápoltatnak, és fájdalom, kedvező időjárás és buzgó napszámosok mellett nem csekély eredménynyel.

Ezek nagyjából s egy pillanatnyi átgondolás után észbe ötlő ama sarkalatos hibáink, ama polgáriatlan sajtóságaink, melyek a modern európai korszellemmel reánk nézve kárhozatos ellenkezésben állnak, és a melyek éppen annál fogva veszélyesek, mert szembeállítva a nyugot európai népek erkölcsi hibáival, azoknál, magukban véve, jóval kevesbé utálatosak, sőt némi pogány nemességüknél, vadon költőiségüknél fogva könnyen vonzóbbá szépíthetők amaz igen is kiművelődött, okosodott népek egynémely kitünőleg hasznos erényeinél.

Mert értsük meg egymást! A földolog, hogy tisztába jöjjünk magunkkal. Különböztessük meg a természeti szívjóságot a jellembeli tökélytől.

A magyart általában úgy ismeri a külföld is, mint alapjában jóérzésű embert, sőt a politicalai s kulturai raffineria dél magaslatán álló népek e nagy jóságra nem minden malitia nélkül mosolyogni is szoktak. Azért csak mondjuk ki, hogy lehet valaki alapjában jó ember, és azért még is igen gyöngye jel-

lem. Mert ez utóbbi nem csupán a sziv, de az itélet erejét is megkivánja, ahhoz pedig természetesen műveltség, tudomány kell, a mit olyan dolgokban, melyek tudása magától fejünkbe nem repül — a természetes ész, még ha lángész is — soha nem pótolhat.

Például hogyan lehessen az tökéletes kalmári jellem, a ki annyit tud a kereskedéshöz, hogy azt hiszi, miként a kalmár eo facto nem is lehet más, mint minden okvetlen tetőtől talpig megrögzött gazember? Hogyan legyen az politikai character, a ki nem ért a politikához? A ki előtt a politika és gazság egy jelentésűek? Hogyan legyen az például csak jó munkás jellem is, a ki nem értvén a módját a munkának, nem bírja ki azt erővel, szorgalommal, s ügyesebbek által magát leszoritva, szinte lehetetlenülve látja? És aztán ahol teheti, lop rabol, azonban magát még is jobbnak tartja azon üzérnél, ki, mert egyen veszt, másan tiszteres nyereséget tesz zsebre? Ime az ugynevezett barbár, vagy ha jobban tetszik kezdetleges (primitiv) és a művelt erkölcsi fogalmak közti roppant különbség.

A meddig műveltség s műveletlenség lesz, addig e két tényező örök harcban állnak egymással, épen ugy, mint úr és paraszt, szegény és gazdag gyűlötségben. A műveletlen ostoba ember jósága, erénye mi egyéb hypocrita szolgálai engedelmességnél, kényszerü megadás, lemondásnál?

És bizonynyal többet bizhatni egy természet szerint rosszabb, de műveltség által finomult ember jellemében, mint egy bár természettől jószágos, de egyébkint műveletlen, itéletében s érzésében könnyen tántoritható együgyü egyén szivjóságában?

Csak műveltség teremt nagy önérzetet, méltó, erős alapú jogos büszkeséget; ezek alapján nagy, nemes, határozott jellemeket, melyek minden eshetőséggel daczolni képesek, et si fractus illabatur . . .

Ezek ellenében nézzük csak hazánkiai nagy részének üres, mire sem támaszkodható ostoba döllyfét, vastag nyakú kevélységét, nem-e csupán a szerencse napjaiban meri fejét fölemelni, sőt akkor nagyon is fenhéjázó; ellenben a legkisebb veszélyre meg úgy meghunyászkodik, hogy alig ösmerünk előbbi alakjára?

Mert a büszkeség és gög között az a különbség, hogy a műveltebb ember büszkesége inkább az értelemben, a műveletlenebb gögje inkább csak ereinek telivér lüktetéseitől, a szív ugynevezett állati melege féktelen rugdalózásaiból veszi táplálékát. És ámbár amaz imposantabb, mégis amaz a kevésbé kirivó, kiszögellő, beléd botló, a kevésbé erőködő, — míg ellenben emennek türes, alaptalan, jogosulatlan, bitorgögje a legnevetségesebb és visszatetsző modorban nyilatkozik.

Mivel hazánkat kevés külföldi látogatja, ellenben számos magyar utazik, s jár külföldön, ennél-

fogva nemzeti jellemünket a külföld leginkább azon külföldre utazó honfiaink ottani magokviselete és kevésbé hazánk viszonyainak, népszellemünk itthoni megvizsgálása után ösmeri. És mondhatni, hogy szerencsére, mert így csak egy nagy hibánkat ösmeri, az üres hiú hetykeséget, míg ellenben, ha nálunk bővebben körütekint, egyebet is vesz észre, ugymint: henyeséget, szenvtelenséget; tanulás iránti ellenszenvet; rendetlenségre, pazarlásra, kicsapongásra való hajlamot; nagyszájuság ellenében igen kevés önfeláldozást, még kevesebb valódi polgárerényt, nagy önhittség ellenében minden idegen iránti mély megvetést, zsarnok türelmetlenséget; kevés ipar és takarékoság, napról napra fogyatkozó gazdaság mellett a régi nagyurhatnamságot, pompázó felfuvalkodottságot stb., a melyek mind nagyon nem modern civilisatio szellemével rokon, de valódi pogány ázsiai erkölcsök . . .

És a baj azért olyan nagy, szinte kétségbeejtő, mert hazánkfiainak legnagyobb, mit mondok, értelmiségünknek legalább a 10-ed részével lehetetlen elhittetni, hogy az a mosoly, mely a művelt angol és francia ajkán egy kakastollas sarkantyús magyar „polgár“ láttára elvonul, korántsem csudálkozó tetszés, hanem lenéző, vagy legjobb esetben szánó gúny épen nem hizelgő okozata! És hogy e gúny sokszor el nem nyonható, jó izü kacajjá változik, annak

láttára, hogy tetszelgő, hiú sarkantyús philiszter vitéziünk e mosolyt valóban derékségét, szépségét illető, e szerént őt dicsőítő bámulásnak képzei.

Egy pár hazánkfiát japáni követnek, egy főurunkat ótestamentomi alkirálynak néznek Párisban, Londonban, s mi itthon (mi több, maguk ezen magas műveltségü „hazánkfiái“ odakünn) mindezt nem találjuk nevetségesnek, sőt legtöbben dicsekesznek, hogy a magyar öltözet milyen nagy föltevésre adott okot.

Voltak azonban számosan — ösmerjük el ezt — kik, ha itthon nem is, de külföldre utaztukban rájöttek arra, hogy a művelt nyugoti „megcsodálják“ ugyan czifra ruhánkat, épen ugy, amint mi megcsodáljuk a Gül Baba sirjához zarándokló mezétlábas, loggó bugyogós derviseket, perzsákat, — hanem hogy e megcsodálás, mélyebb lélektani elemzés után, épen nem hizeleg kényes viszketeg hiuságunknak. Hanem még ezen orruknál kissé továbblátó hazánkfiái eme beösmérésében sem sok a köszönet, kivált ha politikai következesire gondolunk. Ugyanis kitünőleg szellemdus hazánkfiái többnyire — mert hiszen mindenben van habár parányi kivétel — többé kevésbé eltérő változatban, ama boldog, s ha ugyan az örökre elaltató mákony is az, irigylendőnek nevezhető tanulsággal, illetőleg ujlag megerősödött meggyőződéssel gazdagodva térnek hazájokba, miszerint : Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita . . .!

Persze már e szellemdus hazánkfiái mégis birtak annyi belátással, hogy észrevették, miszerint : jól enni, inni, henyélni, uraskodni, ingyen élni, semmire büszke lenni, pitykében hetykélkedni, betyárkodásért bámultatni, korhely kicsapongásért szeretetre méltónak tartatni, kivilágos virradtig vendégeskedni stb. amugy Isten igazában csak Magyarországon lehet! És e szerint ama fentebbi közmondás a legszabatosabb valóság, s ha ugyan — hál' Istennek!! nem legnagyobb, de azon egyetlen dicséret, mely eddig rólunk a nagy világban szorosán igaz voltánál fogva általánosan elterjedett. Kérdés, vajjon egyre jobban fölébredő s duzzadozó nemzeti önértetünk azon czélt tüzi-e maga elé, hogy az egyesek továbbra is kis királyok, de maga a magyar állam — örökké másoktól függő, Európában ignota quantitas legyen? az-e, hogy csikós és gulyásbojtárjaink továbbra is hizott göből pecsenyén éljenek, vagy hogy a magyar Saharák benépesítettén, 14 millió helyett 25 millió magyar lélek egy nagy hatalmat, tudnillik a jelen birodalom súly- és központját képezze, élén azon felséges uralkodóházzal, melyre szent István koronája a dicső Árpádházzali rokonsága folytán szállott! . . .

Ha ez utóbbi a czél, akkor világos, hogy nem az „extra Hungariam“ peleskei notáriusféle jeligét tüzzük lobogóinkra, hanem azon polgárosodását, mely mint azt az európai nyugot és Amerika elég nagy

példákban tanusítják, a népeket nemcsak szabadokká, de a náluknál műveletlenebb fajok jótékony nevelő uraivá teszi!

Ezen polgárosodás legyen bel és nemzetközi politikánk irányadója, minden közintézkedéseinkben ezt vegyük kiindulási és fő támpontul.

A mi ezzel megegyez, az üdvös, a mi ezzel ellentézik, az kárhozatos. Erkölceinkben, szellemünkben, szokásainkban, viseletünkben, törvényeinkben sok van pedig, a mi ezzel összeütközésben áll.

Az olyan kegyelet, mely végvesztünkre van, nem kegyelet többé, hanem — ostobaság. Minden nagy östünk bizonynyal csak azért alapítva valamely intézményt, törvényezikelyt, hogy az hasznunkra legyen; a mint az kárunkra van, sirjában fordul meg, ha mi pusztá együgyü kegyeletből ahhoz továbbra is ragaszkodunk.

Lássuk mi van kárunkra, s miért? — intézményeinkben erkölceinkben, szokásainkban — ?

II.

„Igaz, hogy sokan, annyi káposzta, juhászbunda, és pipaszagot s több effélet keverték nemzeti szellemünkbe, hogy a gyöngébb rész egy ideig szinte szégyenlő a magyarságot, jobb izlésűnek pallérozottabbnak tartás magát, ha külföldieskedett.“

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN „HITEL“.

Hogy a nemzeti génusz az utóbbi 10—12 év alatt a 49-i physikai ütés következtében valósággal szédülésben volt, annak legdicstelenebb tanulsága amaz ellentétes körülmény, hogy míg egyfelől az egyes magyar minden, még a szintén felfuvalkodott francziánál is nagyobb önbizalmat sőt öntúlbecslést árul el, mi által sok ellenszenvet gerjeszt az idegenben, másrészt mint nemzet önmagában többé ugy szólván semmit nem bizva, mindent csak idegen segélytől várni, már szinte második természetévé vált. Nem a nagy tömeget értem, hiszen annak hit-rege-alkotó

képzelme mindig — többé kevésbé — hajlandó volt egy-egy üstökös vagy bármí szokatlan égi tüneményből a conjecturalis politika tömkelegébe mélyedezni : azonban mindenesetre megdöbentőleg szomorú világot vet forradalom utáni egész 12—13 évi szelleméletünkre az, hogy összes értelmiségünk, sőt annak irodalmi nagyfeju vezetői (coriphaeusai) -- egykét hallgató valódi szellemnagyságot kivéve, kiket a fájdalom megnémitott — egyaránt rabjai voltak e lutripolitikának, mely saját ereje fölötti kétségbeestében, eszközei félreösmerésében, mindent a külföldi eshetőségektől remélve, — a lassú bár de biztos siker egyetlen módjához sem fogott, sőt arról még csak nem is gondolkozott, hasonlóan oly csónakoshoz, ki evezőjét csekélyli, s összetett karokkal meredez a tenger közepén, várva egy nagyobb gőzöst, mely őt csónakostól fölvegye, — vagy, ez tudom, jobban tetszik — az oroszlánhoz, mely verembe esvén, belátva szabadulása lehetlenségét, hasra fekszik, nem erőködik szabadulni? mukkanás nélkül fogadja a gyilkos golyókat.

Ez az oroszlánhoz való hasonlitgatás nem új, sőt erős a gyanúm, hogy ez még Ázsiából kísér bennünket ; hanem, ha előbb, a csatás vaskorban igen, de mai napság már szentül hiszem, hogy még azon esetben is, sőt tán akkor inkább, ha való, csak kárt okoz nekünk. Az oroszlánság uralma, aranjeuzi szép

napjai — az újabb találmányok s az ipar korszakában lejárta. Én azt mondom, ne akarjunk oroszlanok lenni; mert ezek számára Európában többé nincs pusztaság, vadon, csak kalitka, és ebben bámultatni, köszönöm a dicsőséget. Valóban az a lemondó néma türelem; az a kicsinylése és rüstellése az apró, lassú, de végre biztosan segítő eszközöknek, mely utóbbi korszakunkban jellemünk fővonását képezé, csakugyan oroszláni tulajdon, — de én jobban szeretem az olyan szivós kitartó rab lélekerejét, a ki eltört ivókorsójának egy darab cserepével kezdi vájni börtöne óriás falát, napok hónapok mulva kifejt egy követ, azzal egy másikat, s végre évek szakadatlan türelmű munkája után, a „gutta cavat lapidem“ elvénél fogva — ohajtott szabadsága napvilágára jut. Ám a legutóbbi egész évtized alatt nem állapítottunk meg semmi biztos tervet, semmi rendszert, melybe a szigorú való komoly, számító emberei reményük horgonyát vethették vala; minnyájan kénytelenek valánk megelégedni ábrándozó költők, optimisták, fellengző rajongók, delejes álomlátók üres reménységének végtelen semmijével, s igazán csak magyarságunk erős önszeretetének mélyen buzgó oázából meritők tikkadó hitünk üdítő italát.

Nevezetes és majd valamikor jobb napjainkban ajkainkat mosolyra indító körülmény volt ez utóbbi korszakban, hogy rettentő nagy képpel politikusok-

nak nevezték magukat oly férfiak, a kiknek nemhogy tervük, valamely kidolgozott rendszerük nem volt, de még csak arról tünődni, gondolkodni sem tarták szükségesnek, vajjon csakugyan nem volna-e mód, melynek eszközeivel kezdeni és tenni lehetne valamit, ha egyebet nem, olyat, a mi legalább arra szolgáljon, hogy ha még egyszer valami „eshetőség“ jönne segítségiünkre, azt a magunk hibája, készületlensége, vagy éppen — éretlensége miatt megint el ne veszítsük?

Nem jó volna-e politikai rendeltetésünk s a politikai lehetőségről uralkodó hibás fogalmainknak, az európaisággal s polgárosuló szellemmel harcban, illetőleg hajban levő természetünknek egy kis revisióját sürgetni, és azt a szerint módosítani? stb. Ellenkezőleg, nem hogy ezt cselekedték volna, hanem tulajdonkép mit sem téve, poétákra, még pedig füzfa-poétákra hagyták a nemzet politikai hitvallásának megalkotását és hirdetését; azok aztán tartották és részint rontották a beteg nemzetet gyöngéd simogatással, legyezgetéssel, jövendőléssel, ábránddal, mesével és szörnyeteg agyrémek napsötétítő rajával. E teljes hallgatás mellett az itthoni teendőkről — annál vékonyabb szálakig terjedő figyelemmel, rengeteg encyclopaedicus ösmeretfitogató tudományossággal hüvelyezgeték a tőlünk 300—400 mérföldnyire hadakozó felek stratégiai működéseik folyamát, sokat jelentőleg s oraculumszerű burokbán egyet-egyét hu-

nyorítva a sorok közt, hogy mikor és miként fog ebből majd általános és minket is magával ragadó háboru kerekedni, és e mélységes részletes elemzésekben olykor igazán sok mulattató és tanulságos is volt (csak hogy nem tanultunk belőle), például az az eset, mikor egyik legnagyobb fejü lapunk egész héten át tartó vezércikkisorozatban azt bizonyítgatá, hogy Sebastopolt bevenni milyen teljes képtelenség, és már a másik hétre való okoskodás is a nyomdában kiszedve hevert, azonban — azok az átkozott francziák nem tudtak várni még legalább egy hetet, hogy e cikkek kárba ne vesztek volna, hanem bizony bevették Sebastopolt, s hogy ez eseménynek csakugyan ránk is volt visszahatása, bizonyítá a körülmény, mely szerint a sok szép drága szedést szét kelle szórni egy pesti nyomdában, tényleges tanuságául, hogy mily szoros összefüggésben vagyunk mi is a világeseményekkel, minélfogva azokat figyelemmel kísérni szükséges . . .

Szomorú szennyhomályos napok voltak biz ezek (egyébaránt a maiak sem sokkal különbek) — melyeket bibliás jeremiádok, naiv sopánkodások, érzelgő „tompa“ nyögdecselések nélkül emlegetni, lelketlenségnek, honszeretlenségnek tartják talán az unatlan való szózaténeklésben, sirva vigadásban, „szentelt“ könyhullatásban nagy hazafi tisztet, honmentő ténnyt teljesíteni vélő, érzékenyebb táblabíró szivek, kiknek

ős Bendeguczra emlékeztető martialis arcaikhoz, déleze gatonás öltözetükhöz, sarkantyus csizmáikhoz s csörgő kardjaikhoz mily roszul áll az uton utfélen födetlen főveli hymnusz-éneklés, ezt megítélni az olvasóra hagyom. Részemről csak annyit, hogy a haragos Achilleusz is könyezett, sirt, jól tudom, de a szép Briseis után, és szerelem kínjai által sajtolt könyek nem vonnának le semmit is magának Jupiternek fenségéből; ánde mi nyomorúnak tünnék elő a hős Achillesz, ha sirva fakadna azért, mert például Ajax vagy Agamemnon nagyon ráijesztettek?

A jó Isten beéri könyeinkkel; de a haza? . . . nem sokra megy vele. Annak még drágább áldozat kell . . .

És aztán e „szentelt“ könyhullatás nagy mértékben demoralisálja is a harczias magyar természetet.

Az asszonyinak, a tehetlen gyöngé teremtésnek könnyebbülésére adta a bölcs teremtő a könnyeket, — a férfinak tetterőt adott, s ha e helyett könnyekben keres enyhülést, nagy ellágyulásnak adja jelét. Azt mondjátok, hogy a hős lengyelek is búcsújártak, énekelgettek, imádkoztak? Csak ha külföldiekkel keresünk egybehasonlítást, ne mulassuk el legalább a leglényegeseb különbséget tekintetbe venni. Lengyelországban a mozgalomnak vallási érületben rejlik egyik legerősb gyökere, míg nálunk e viszony csaknem megfordítva van, a mennyiben elmondhatjuk,

hogy a kormány szinte vallásosabb mint maga a nép. És a siránkozásig megalázódni a Mindenható képe előtt, ez megint oly cselekmény, mely a föld legnagyobb embereit is nemhogy megalázná, de sőt emeli fönségüket.

Eme tétlen, szenvedőleges, ártatlan költői eljárással állítsuk szembe az öndicsőítés, elbizottság, mindenváró ragyogó optimismus fenhéjázó hangját, mely gyűléseinken, sajtónkban — legnagyobbság intelligenciánk legszűkebb köreit alig kivéve — uralkodott: olyan kemény következtetésre juthatunk, melynek ezuttal nem akarok nevet adni — ugyis az utóbbi idők közérköcsi nyomoruságai miatt föltornyosodott keserűségem tán erősebb kitételekre ragadott, mint a mennyire a hon és világfájdalom tehetlen könyeinek gőzfürdőjében ideggyengült jelen nemzedék kényes fülei kiállhatják . . . Elég az hozzá, hogy hosszú, — a jelen gőzerővel rohanva haladó korban századokkal fölérő — „terhes 12 év alatt“ nem volt semmi sajátlagos nemzeti olyan politikánk, melynek csilhatlan számtételei hosszú bár, de biztos győzelemmel kecsgettettek volna; nem volt kezünkben bár egyetlen eszme Ariadne fonala sem, mely legalább mint egy csillag az éjben, irányt jelölt volna ki számunkra, s közéletünk központját alkotva, a körül seregeltünk volna. Sőt éppen ellenkezőleg: központosság helyett elszéledés, nyilvánosság helyett a magánéletbe vonulás,

tömegülés helyett föloszlás volt elvünk — mármár szinte valóságos beduinokká lettünk, elzárkozva Európától, beburkolózva juhászbundáinkba, s besallanghálózva magunkat magyar specialitásaink muzeumi ritkaságai közé.

Egy folt Ázsiát képeztünk Európa civilisatiojának határán . . . Igazán tetőtől talpig „napkeletiek“ lettünk, élünkön Vahot Imre szellemével, nem csak „borongva“ multunkon, de már nem elégedve meg a szinpadai előállítással, valósággal magunk is átöltöztünk Bendegucznak, Töhötömnek, elannyira, hogy az volt legtulzóbb, tehát legnemzetibb politikus, a ki lement egészen Balambérig, ide hagyva Pannoniát is, és a régi mesés Szittyiában, a Kúma és Volga partjainál, Ural bérclábainál telepedett le.

Vahot a hét vezér sátrai alatt dözsölt, Jókai Mór, mint legszabadelvübb rajongó, egész a régi jó „táblabiráknál“ állapotodott meg, ez volt a legimmenső határ, melyen belül — „hunczut a német“ volt minden. Érzéketlen, tompa türelem, dacz, várakozás, rózsaszemüveges vakhiszenőség, hogy megütjük a nagy lutrit — ez volt a nemzeti politika hitvallása. Semmi positiv, semmi bizonyos „semmit rólunk magunktól“ minden a fatumra, a jó Istenre bizva, kihez mi imádkozunk legkevesebbet, s kit mi káromlunk legtöbbször.

Nem találkozott ember, a ki megmondta volna,

hogyan az európai polgárosodó művelődés — legalább Európa dél-nyugatjában, keletén, tehát már nálunk is -- olyan roppant nagy tényező, hogy minden egyéb, még maga a politikai önállóság is szinte másodrendűvé, mintegy tőle függővé válik mellette. Ez nagyon merész állításnak tűnik ugyan föl, melyre sok vastag üstök borzadva fölmered, hanem csak azért, mert ennek belátására hosszabb gondolkodás, mélyebb tanulmány szükséges, mint a mennyire azon meseszerűleg boldog táblabíró nemzedék képes, mely Széchenyiként „a vármegyeház ablakából nézi a nagy világ járását.“

Az egyetlen program, mely valami belső saját alapon, a corpus jurison rakta türellem (patience) játékkártyáit, észszerűleg mivel sem volt jobb, sőt mondhatni, hogy rosszabb, mert lehetlenebb másik ellentéténél, mely a ládái fenekén heverő Kossuth bankókból vonta el politikai tudományának alapelveit. És e két szélsőség között semmi közép; emlékezet és remény, múlt és jövő közt semmi jelen; ennyi ábránd mellett semmi való, némileg hasonlóan az olyan emberhez, a kinek nem lévén mit ennie, utolsó pénzét a lutriába tenné, s mit sem dolgozva várna, hogy majd a terno megszabadítja az éhhaláltól.

Ez a politikai program egyébaránt egy nagy és „noch nie da gewesen“ érdemmel bír, mely szerint tudnillik ez volt minden idők legnépszerűbb, legáltalános programja, mert a P. Napló szerkesztőségé-

től lefelé a piaczi kofáig mindenki egyaránt ösmerte és sajátjának vallotta, s a ki csak irni tudott, vezérczikkezhett róla, mert hiszen az egész a távirdai sürgönyökön alapult, például: bevették-e Sebastopolt? ki győzött Sebastopólnál? elfogták-e Garibáldit? sat.

Én azt hiszem, hogy politikai programnak bizonyos számításra kell alapulnia, mely számításnak minden tételét, illetőleg tényezőjét kézzelfogható valóságoknak kell képezniök. Mihelyt nem oly világos e számvetés, hogy nemcsak az idő, de a tényezők is bizonytalanabbak mint nem, azonnal nem tudomány, csak ábránd, vagy pusztán érzelmeken alapuló öntudatlan fanatizmus, mely szintén üdvözíthet, de csak olykor, és annál fogva ugyan e fanatizmus sem megvetendő dolog, sőt szeretem, ha a biztos csalhatatlan terv mellett ez is megvan, olyképen, mintha például valamely tőkepezés az angol bankba letett százezrei mellett egy pár ezer forintot olyan vállalatba is fektet, a hol az el nem vész, és még is nyerhet vele — hanem pusztán erre bizni magát, igazán regeszertü, költői, de egyszersmind a mai számító világban gyermekes, szinte nevetséges naivitás.

Eme csalhatlan biztos politikai tervezet alapelvein tünödni, fejet törni sem kellene, mert hiszen azokat a legnagyobb magyar már ezelőtt harmincz esztendővel megállapította. De mert arról egy szellemvilági „lurley“ — egy tündérideg bűvös, csábos,

de hamis géniusz letérite bennünket, sokáig rá se gondoltunk, hogy ama cserben hagyott vezér hiszek-egye lehet a valódi, az egyedül üdvözítő.

Ha egy európai színvonalra emelkedett műveltségű magyar hazafi, ki e mellett jóra való, nemes érzésű ember is, e profétai szellem politikai testamentomába, a Hittel és Világba mélyed, azt hiszem annyival nagyobb mértékben, a mennyivel nálam jobb szive és feje van, azt fogja gondolni érezni, a mit én, ki sokszor felsóhajték magamban amiatt, miszerint már bizonyos, hogy fáj nem birni a könyezhetés angyali adományával, mert ha e könyvek egynémely lapjai nem voltak képesek könyeket facsarni szememből, akkor már bizonytal nem fogok sirhatni többé soha, semmin is, mert valami nagyobb, igazán szentebb fájdalommal, mint ez emberé lehetett e földi életben, még a boldogtalanság hazájában, magyar országunkban is találkozni semmi esetre nem foghatok! Nem szeretem az érzékenykedést, azért nem folytatom e hangot, csak megjegyzem, hogy ez ember fájdalomna annyival lehetett nagyobb szintén legyőzött, s a történetben erkölcsileg is elbukott győzője fájdalománál, mennyivel nagyobb lehet a fájdalom egy gonddal nevelt egyetlen gyermek vagy egy kártyán nyert összeg elvesztése fölött. De még a legáltalánosabb erkölcsi tanokon alapuló vallások is, évezredek vagy századok mulván, a kor követelményeivel ellen-

kezésbe jöven, elavulnak vagy változnak, részint ujnak adnak helyet, — annál inkább a politikai tervezetek, melyek titka épen mulékony speciális viszonyokhoz alkalmazkodásban rejlik. Így a legnagyobb elne programja is, bármennyire tökéletes volt a maga idején egy betűjéig — bizonyos, hogy némely tételének ellene fordulnak újabb exigentiák.

E némely tételek kikapdosásából, s az arra való örökös hivatkozásból ugyan bizonyos párttöredék magának némi elnézett alapot, időtlen fattyának száraz vaczkot rángat elő, és ezzel sokat árt a felületesek, tanulatlanok szemében a dicső mester hirnevének-többet a jelen nemzedéknek, mint a mennyit hirteleuében a különben is számoláshoz nem szokott mai ember fölszámíthatna.

Hanem azért az ő tanának egykor kitagadott, megvetett elvei oly drága, becses romok, melyek helyes összeillesztéséből s kevés ujjal toldás mellett az ő vágyaihoz mért fenséges építményt elő lehet állítani.

Bután és aljasul hiú volna azon ember, ki állítani merné, s el akarná hitetni, hogy politikai tervrajzát a merő semmiből, illetőleg tisztán lángesze erejéből, mint Jupiter, saját fejéből Minervát — minden tanulmány s elődök nélkül maga teremtette. Én megvallom, hogy aetheticai izlésem s ítéletem nagy részét az Iliász-ból, magyar politikai kátém hitága-

zatait leginkább Széchenyi műveiből meritém. Sőt ez utóbbira nézve még szentül vallom azt is, hogy mindent összevéve, a mit Magyarországon szószék-ről mondtak, papirra irtak, mindez nem igazítja utba az embert, nem ad annyi helyes ösmeretet nemzetünk erkölcsi s szellemi tulajdonairól, nem gyújt oly fényes világot a követendő irányról, mint a legnagyobb magyar érintetem örökbecsű hagyományai, melyeket vajha minden értelmes magyar olvasna, s magáévá tehetne, s kivált hazafiui erkölcstana szerint élni is tanulna, mert valóban ránk illik legjobban, vagy tán egyebek közt mi ránk is illik az a mondás, hogy kevésbé tudunk élni, mint halni a hazáért.

Igen, e különböztetésben rejlik egész kulcsa politikai sülvedésünk százados titkainak. Pedig kö-röskörül erre oly világos közeli példákat látunk. A montenegrói, hercegovinai stb. cserkesz, török stb. barbár vitézfajok nálunknál is készebbek halállal áldozni a nemzeti függetlenség istenének, de mind-azonáltal e fajok legnagyobbika az egykor világtípró török is mármár csak kegyelem kenyéren tengeti kérész függetlenségét, mert vallás erkölcsvilági s ennek folytán politikai intézményei a határait áttört új kor szellemével meghasonlásba estek, s contra torrentem magukat, illetőleg ötörökségüket fentartani nem bírják, szóval : élni nem tudnak Európával, e szerint ha jókor maguk föl nem áldozzák ötörök-

ségük szellemét az európai ellenállhatlan szellemnek, úgy e földön függetlenség, uralom többé számukra nincs.

Egyáltalán nem szükséges, hogy a keleti fajok vetkezzék le keletiségük jelmezének utolsó ingét is, s fordítsák ki magukat, mint valami üres zsákot nemzeti ütepük (typus) formáiból; de annyi bizonyos, hogy valamint van nemzeti, úgy van egy közös európai szellem is, melyhez simulni, sőt abban versenygni kell, azé lévén a hatalom s dicsőség, ki abban épen hangadóvá, előtánczossá birja magát feltolni. A középkorban is volt ilyen európai szellem, melyet szorosabban kereszténynek nevezhetünk; és az csak is a kereszténység szelleméhez csatlá követelményeit, egyébre vonatkozólag tekintethe veendő, hogy akkor a népek semmik voltak, a fejedelmek s kormányok minden; tehát akkor csak a fejedelmeknek kellett e dívó eszmékhöz alkalmazni politikájukat, népeiknek egyéb hivatásuk nem volt, mint húzni az igát, s ha a feladatnak, hogy jól szántsanak, megfelelték, a kormányokra nézve mindegy volt, akár bivalok, akár vasderes vagy szürke mének végezték a munkát.

De már ma — és ez magasztosan vigasztaló, fölemelő! — megállapult igazságként elfogadhatjuk, miszerint Európa minden pontján, még ott is, a hol absolut kormányrendszer van, a népek politikai élete és sorsa fölött azok saját szel-

leme határoz. Arra nézve, hogy e vagy ana nép minő szerepet játszóék, minő rangot foglaljon el, minő diaskoronát szerezzen fejére, a kormányok még mindig befolyanak ugyan emelőleg, vagy nyomasztólag : de többé nem elhatározólag, mert ellenkezőleg ma már az érett műveltségü népek maguk határoznak kormányaik fölött, s csinálnak absolutismusból alkotmányosságot; mert végre az eszközök, melyek valamely népet uralkodásra képesítnek, már most olyneműek, melyek elzárására legalább Európában — földi hatalom többé nem képes. Ha valamely népben erős, mély hajlam és képesség van a tanulásra, az európai művelődés szellemének fejlesztésére, emelésére, abban maga a colossalis északi birodalom mindenható czárja sem volna többé elég erős, népét megakadályozni, ha ugyan erre saját és népe érdekei félreösmerésével, zsarnok elfogultságból kedve kerekednék. Legvilágosabb összehasonlító például idézzük maguk a két rokon s szomszéd — a spanyol francia nemzetek sorát. A közép s ujkor forduló pontján Spanyolország Európa leghatalmasabb állama volt, s hogy lassanként egészen másodrendüvé süllyedt, míg Franciaország elsővé, sőt még Poroszország is nagyhatalommá emelkedett mellette -- ugyan lehetne-e ennek sarkalatosb, lényegesb okát felfödözni, mint azt, hogy a spanyol erkölcsileg velünk sokban rokon nép — ős eredeti, afrikai barbarieshez közelítő termé-

szeténél fogva kevésbé volt alkalmas az újabb kor műveltségének szellemidomári szerepére a hajlékony, fürge, fáradhatlan, mindenek fölött humanus, finom s szellemdus francziánál, holott geographiai, politikai viszonyai szinte kedvezőbbek voltak amazénál?

Lassan bár de föltarthatlan s egyre hatványosan fokozódólag sebesb lépésben maga az orosz birodalom is polgarosulás felé közelg, sőt ez általunk lenézett, barbárnak hitt nemzet már is oly vivmányokat mutat föl a szellemi művelődésnek semmi kormánytól nem függő, csupán a nép géniusza által művelt szakmákban, például irodalmában, melyek, a mieinket Európa ítélőszéke előtt magasan tulszárnyalták. Ezen inént mondott, hanem ugyan mély fekvésű indokainál fogva nem könnyen belátható igazság, hogy tudnullik minden európai nép s e szerint mi is mindenek előtt magunk vagyunk saját politikai szerencsénknek követőcsai, olyan fontos és nagy horderejű, miszerint messze fölülmulná a legnagyobb csatanyerés értékét, ha ennek öntudatára lehetne ébreszteni a magyar nép egyetemét, mert csak úgy használna ez, ha a legutolsó pórban is vérré válnék e hit, mint valamely gyökeres, a testet körömágyig bejáró hathatós orvosság.

Hiszen iné a tények kérlelhetlen logikája magában Ausztriában — czáfolhatlanul, kézzelfoghatólag bizonyítja ezt. Az évezred óta absolut Austria —

alkotmányossá lön, melyben szabad versenytér nyilt a különböző nemzetiségek számára, melyiké legyen a polgárosító mester dicső szerepe; no mert csak felületes, vagy elfogult magyar mondhatja, hogy e részbeni erőkifejtése nemhogy nehezítve, a mi való, de lehetlenítve volna, s notabene ezen kárhozatos hithöl származik időnkint s épen jelenleg is ama halottszagú apathia, mely minden célra vezető eszközt kiejt kezéből, minden tekervényes gyalog utat, melyen nem vágthatat, de mely kitartás mellett, rajta esve, kelve, mégis kivezetne a tömkelegből, huszár természet megvet, mintha csatát is egyszerre s mindig csak rohamokkal lehetne megnyerni, holott gyakran a legfélelmesebb vezér is apró és hosszas manőverekhez kénytelen folyamodni. A mennyire ez nem csupán ázsiai vérünk természetéből, de egyszersmind s talán főleg balfelfogásból ered, kötelessége volna a napi sajtónak e balhiedelmet eloszlatni, s a helyes elvet megállapítani. Sokan, azaz hogy legtöbben így okoskodnak: könnyű a németnek, angolnak francziának! saját nemzeti kormányuk van, az vezeti, illetőleg üzi, hajtja őket az anyagi és szellemi gyarapodás ösvényére, volna csak nekünk is külön magyar kormányunk Budán, majd előre mennénk mi is. — Igaz, hogy könnyebb volna, s gyorsabban menne így, — de miért ne menjünk legfenekére a következmények elemzésénck, miért ne kérdjük, hisz mindjárt világo-

sabb lesz a dolog, inkább azt : miért nincs a magyar-
nak önálló kormánya, s miért van a németnek fran-
cziának, angolnak? hiszen mi egykor e népek ostorai
voltunk, a mi eleink“ a porba omlott Európa homlo-
kán tomboltanak“, kész lesz a felelet, s ebben a felvi-
lágosodás. Mi ide jöttünk Ázsiából, ázsiai természe-
tünkkel, Európa szélére, a hol egy teljesen ellentétes
szellem, a keresztény culturáé uralgott, mely ellenünk
föltámadt, s harcziás fölényünket szellemivel megtör-
vén, fokonkint nyomott alább alább, s ez mindaddig
tart, míg velük culturában, erkölcsben rokonszen-
vezve nem ölelkezünk. És pedig ez még mai napig
sem történt (az egy Mátyás korát kivéve, ebben is
csak mondhatni hogy maga e lángész-óriás egyedül
állott messzekiható terveivel, s azért is bukott meg
halálával minden tudományos törekvése); sőt utóbbi
évek alatt ez iránytól egyre jobban távolodtunk,
türelmetlenebbek, dőlyföesebbek, makacsabbak, a mel-
lett hogy dologtalanabbak, rosszabb tanulók, általán
szellemi s erkölcsi tartalomra üresebbek, egyszóval
kevésbé vouzók vagyunk, mint voltunk 1848 előtt.
Szegény tót vagy német gyereket már az iskolában
csufolják, a zsidót épen utálják, üldözik, sőt mai nap-
ság hány liberalis casino vagy épen kávéházból taszi-
gálnak ki vétlen és művelt zsidókat, csak azért, mert —
zsidó, míg ezen hazafi rüpokjeink azzal dicsekesznek,
hogy a hét vezértől, a napimádó hősöktől származnak

egyenesen, most, midőn a Napoleonidák a nép akaratát emelék császári trónra és koronázzák meg! Szegény tót vagy német, ha magyarul kotyogni kezd, még ma is leröhögik, sőt mi több letiltják sokan, hogy mi jogon merészel magyar lenni akarni?

Kása nem étel, tót nem ember stb. — Igaz, hogy e részben már legalább a mult századhoz képest kissé javultunk, és ma már legalább hirdetjük a türelmet, de mily kevés körben követjük is, mutatja a körülmény, hogy magában az emberi nem legszabadabb osztályában, hol a dolog természeténél fogva minden rangkülönbségnek el kellene enyészni, az irodalomban magában határozott jelei mutathatók ki e középkori előítéletességnek, s elég valamely kortes szerkesztőnek valaki zsidóságára hivatkozni, hogy azt a nagy közönség előtt meglehetősen népszerűtlenné tegye.

Nincs Európában oly hatalmas nemzet, mely ne örülne, vagy épen haragudnék, ha bármely szerencsétlen faj az ő nyelvét, nemzetiségét magáévá akarja tenni. Csak a magyar volt oly pogányul büszke, hogy nemzetiségéből is kiváltságot csinált, s drágábban adta, mint a legnagyobb nemzetek a nemességi oklevelet. Valamely, bár magyar születésű ember, ha valami kis testi hibája volt, vagy nem bírta az öröklött nemzeti vetélytényeket (bravour) végrehajtani, ha nem tudott jól tanczolni, bojt imni, birkózni; ha nem szerette a töltött káposztát, vagy ha csak egynémely

zsirban fuldokló nemzeti eledelünk után hamarább oldozkodott — azonnal megkapta a mindennél rettenetesb anathemát, mely szerint — nem magyar ember! a mi ugyan született magyart vérig boszontott, azonban el még sem idegenített, ámde, mennyi ellenszenvet, mi több, iszonyt keltett az egyébkint közeledni ohajtó s ez öngyilkos gögünk nélkül bizonyynyal ezer év alatt belénk olvadandott idegen ajkuakban!

E mesés nagyszerű dolyfnek van ugyan szép s némi jó oldala s érdeme is, a mennyiben a sorscsapások által szorongatott nemzeti önérzetben a lelket föntartani segíli; de van sokkal több, határozottan kárhozatos következése, sőt az emelkedett szempontú nyugoti előtt épen nevetséges színben is tűnik föl, és ha volt öldöklő angyal az őskorban, van ma öldöklő ördög, és ez az, — mit nevetségesnek (*ridicule*) mond a mai salonember. Mert e részben is polgáribb fölfogás az irányadó; tudnillik : az egyének és nemzetek többé nem annyira *multra* mint jelenre, nem annyira ábrándra mint valóra, nem annyira külsőségre mint lényegre, nem örökölt, elavult névre, mint érdemre büszkék, míg a mi nemzeti hetykeségünk, még a pórnál is, a magyar születésből, tulajdonképen oly erkölcsök forrásából származik, melyek csak a középkorban dicsfénylettek, mai nap mint hibák s visszaélések elítéltetnek. A magyar büszkeség legközönségesebb nemei származnak : 1-ször a

külső szépség, mondhatni tökéletesség tudatából, a mennyiben tagadhatlan, hogy plastikai tekintetben a körülünk lakó, s általunk ösmert összes nemzetek fölött határozottan kiválunk, a mit Európa nőnemének a magyart mindenk fölé helyező előszeretete eldöntőleg s czáfolhatlanul bizonyít; e szerint büszkeségünk e neme inkább hiúság, tehát nem igen magasztos tulajdonság, a mennyiben valódi nagylélek, magasb szellem, bizony mindig inkább nemesb erkölcsi és szellemi beltulajdonait veszi büszkesége főalapjául, míg állati szépség, ha ugyan ezzel is bir, legfőlebb ott kívánna észrevétetni, ahol egyéb fenségesb adományainak felfogására hiányoznék az értelem, a felfogási képesség.

Látjuk továbbá, hogy népünkben eme pogány büszkeség aszerint nagyobb, a mint kevesebb a mai-lag polgárias értelemben vett valódi érdem, s eszerint legtulságosabb az a nomád életet viselő pásztoroknál, például: henye, istentelen, rabló és tolvaj, egyébkint illiászi alakoknak beillő derék kanászainknál, kikről betű szerint való, hogy szinte röstellenek a földre lépni, oly hirtelen kapdossák föl bocskoros lábaikat e nyomorú földről, s szinte lobbót vető tulipiros rózsás szüreikben mint valami prédaleső vércsék, a légben csak amugy lebegni látszanak.

Egyéb közrendbeli osztályainknál is azt tapasztaljuk, hogy minél nagyobb a műveletlenség, annál

kiállhatlanabbul, szemvakítólag kirívó a jogosulatlan, öntudatlan gőg, az üres pöffeszkedés, a megközelíthetetlenül konok felfuvalkodottság, mely azonban, a mint egy két vonallal nagyobb urat lát maga előtt, rabszolgailag mint az üres zsák, úgy összeesik; — a dolog természetében feküdvén, hogy a milyen nagyok valahol az aristocraticus érzelmek, épen olyan nagy másfelől a servilismus is. Épen úgy, mint hogy a hol nap van, ott árnyéknak is kell lenni. Nem állítom, hogy e részben nincs javulás a jobbágyrendszer eltörlése óta; azóta már a káplárhajduk, ispán-basák, tisztartó-szultánok és mindenható szolgabiráinkkal csak szóba állhat holmi kutyabőrözetlen honoratior pária is, sőt ez egykor hatalmas padisah-rend — a gazdatiszti — annyira megszelidült, hogy ha igazságosak akarunk lenni, őket a legtöredelmesebb nemzeti bűnbánóknak nevezhetjük, de azért még mindig messze messze vagyunk a kellő célponttól, mert hiszen e derék irodalompártoló hazafiak és honleányok igen is dühös magyarok ugyan, de még mindig nagyon középkorilag polgáriatlanok, a mennyiben osztály-, felekezet- és különösen fajgyűlöletben alighanem ők is az első eminensek között vannak, s csak oly kérlelhetlen német és zsidófalók, mint igen kevés kivétellel a nép és az egész középrend.

A külföldre hivatkozások, egybehasonlítások amennyit ártanak, ha értetlen fő rosszul, hamisan

alkalmazza, épen olyan jótékonyul tanulságosak, ha tisztán viszonyítva, a körülmények számbavételével, helyes alapon történnek. Így például e helyen döntő erejűnek tartom fölvetni az európai szlávok e szintén műveletlen fajok, s a nyugoti román, hangadó, valódi uralkodó népek közti viszonyt, szemben a miénkkel. Állítsuk föl a tételt, melyszerint: a magyar faj nyolcz század óta nem dulja Európát, sőt a mahomedlánság ellenében nagy szolgálatokat tett a kereszténységnek; e mellett egyéni természetét tekintve sok nemes vonását, valódi szivjóságát még ellenei is elismerik; mindig a szabad elvek mellett küzd századok óta, — s ennyi ajánló tulajdon birtokában mégis azt látjuk, hogy a vezérlő műveltségű nyugot mindennek daczára kevésbé ösmeri, izleli, érti nemzetiségünket, s ha tán egynémely kezdetleges (primitiv) tulajdonságunk miatt megbámul, és mint a sensitiv, ábrándos regényes olvasónő a híres rablókat — amugy ideálban szeret, velünk rokonszenvez is, — mindez csak a ködös távolból történik, velünk érintkezve, illusioja felleghonából földre zuhan, s kevésbé tud velünk megbarátkozni, mint akár az oroszszal, némettel, vagy épen a népműveltségben tőlünk csakugyan hátrábbálló lengyellel.

Csak nem rég viharzott le egy, a nagy Napoleon bukása óta fontosságban, harczias vetélyekben párját ritkító háborunk, melyben a világ szeme kizárólag

rajtunk nyugodott; és mégis tagadhatlan, hogy kevésbé ösmernek bennünket, mint a lengyeleket, és, — e részben ne ámitsuk magunkat — sokkal keveseb rokonszenvvel birunk Európában, mint ez utóbbiak. Miért? mert erkölceinkben, szokásainkban tőlük elütöbben napkeletiek, egy izig különbözöbkek, egy szóval mindent mondva : ázsiaibbak vagyunk ez utóbbiaknál, holott nekünk épen megforditva ezeknél polgáriabb, s európaiabbaknak kellene lennünk, mert a lengyel elegendő száma, továbbá faj- és vallásegyenlőségénél fogva nincs utalva más idegen elemet polgárosító (civilisator) és beolvasztó feladatra, neki csupán politikai önállás kell, hogy önmagát még gyorsabban kifejleszsze; míg mi külső és belső geographiai helyzetetésünk, fajkülönféleségi viszonyainknál fogva csak úgy boldogulunk, ha nem csupán a csatán, de mindenekelőtt s annál okvetlenebbül békés uton is hódítani birunk, a mit nem más mód, mint határozottan magasb, a többiek által utolérhetlen kultura által érhetünk csak el.

De kísértsük meg ez alapeszmén nyugvó tervzetünket, a mennyire általánosságának természete engedi, lehetőleg szabatosan körvonalazni.

III.

„Ugy pedig nem nevelhetni a szorgalmat, takarékosságot, rendet, igazi becsületet, az adott szó szentségét s tetti egyenességet, — ha ezek ellenségei nem csak bocsánatot nyernek, hanem még pártoltatnak, védelmeztetnek is.“

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN „HITEL“.

Az egész csupán három szóból áll : Művelődés, magyarosodás, szaporodás.

Nemzeti nagy lételt, jövőt csak e három tényező alapján remélhetünk.

De tulajdonkép csak az első a fődolog, mert a két utóbbi még sem egyéb, mint a két elsőnek természetes és kimaradhatlan következése.

Önművelődésünk egyedül tőlünk, nem a bécsi kormánytól, se nem Garibaldi vagy Napoleontól függ. Illetőleg : van ugyan ezeknek is közrehatása, de ezekre viszont az időnek van, a mi ugy a mienk, mint a francziáké, németeké vagy olaszoké.

Az idő kényszeríté Napoleont, hogy tegye azt, a minek egyik következménye a Bach-uralom megszűnte volt, és e napoleoni tényben csakugy mint Bach uramnak, nekünk is volt részünk. Egy szóval, a ki Európa sűrű gépezetének kerekéi közé a szakértőnek egyszerre mindent áttekintő szemével bir tekinteni, az megérti, a mit én mondani akarok, hogy kölcsönös összehatásunk alkotja az idő szellemének elemeit, s ez idő szerint elvitázhatlan tény, miszerint anyagi erőszak nem lehetlenítik többé, hogy meglevő természeti adományainkat kifejthessük s az európai kultúra színvonalára emelhessük, és pedig amennyire az általános európaiság szellemével egyez — magyar nemzeti alakban — csakhogy a dolog politikai ildomának súlya épen azon határvonal megjelölésében rejlik, melyen az európaiság s magyarság egyezkedő (parlamentair) szellemei szívélyesen kezét nyujthatnak egymásnak. — Mert a kulturának első és főkeléke, hogy hódítólag csábító, ellenállhatlan kellemsen vonzó legyen, ha mindjárt nem is a kerek világ, de legalább a hazai fajokra nézve.

Ez esetben kettős roppant eredménye lesz; először ugyanis az idegen fajok elmagyarosodása, másodsor a haza lakosságának tetemes elszaporodása; a minthogy a mióta történet van — minden művelt nép példája bizonyítja, melyszerént a műveltség szaporodást eredményez.

A jelenlegi osztrák birodalom sulypontja már csak annál fogva is hazánkra gravitál, mert e nagy ország az, melyben még tetemes népességi szaporodás várható; azonban ne bizzuk el magunkat ezért, s ne hajtsuk nyugodtan álmra fejeinket, bizván e tétel vigasztaló okoskodásában. Mert hogy a sulypont ide fog idővel áthelyeződni, az bizonyos való, de az még ez esetben a másik kérdés marad ám, vajjon ez ország s illetőleg birodalom akkor is magyar lesz-e?

E kérdésnek részünkre való eldöntése az, a mi tőlünk, a bennünk rejlő képességektől s azok mikénti felhasználásától függ.

Ha mi e földön magyar kulturát teremteni, s e hon lakóit annak megnyerni képesek leszünk, a mi nek egy nemzedék élettartama, legfőlebb 30—40 év alatt el kell dőlni; akkor egy puskalövés nélkül, szent békességben egyszerre csak azon vesszük észre magunkat, hogy a mai osztrák birodalom székhelye Buda-Pest, és annak fejét ország világ magyar fejedelemnek, a hatalmas magyar hatalomnak nevezi; nem azért, mivel ezt mi követeljük, vagy e miatt épen vért is akarnánk ontani (akkor már sokkal okosabbak leszünk) hanem mert a mi fehér, azt csak még sem lehetett soha feketének mondani, és e fejedelem akkor is olyan nagy, sőt még nagyobb hatalom lesz, hogy büntetlen tréfálni senki fia nem merészel

vele; már pedig 20—25 millió magyar lélek főnökét német Bundba s Szláviába kacsingató 10—15 millió egyéb fajok mellett — nem magyarnak nevezni, sérítés nélkül, s komoly értelemben nem lehetne.

Hiú gyermek ábránd, lázbeteg agyréme — gondolják sokan — ki nevetve ki sohajtva, már mint kinek kinek vérmérséklete, kedélyhangulata hozza magával.

Meglehet, hanem akkor nem a számítás, hanem maguk a számok rosszak; nem az okozat, hanem az ok, nem a következtetés; hanem a föltevés hibás. azaz : meglehet, hogy e calculus nem teljesül, sőt épen ellenkezőleg üt ki; de miért? nem azért, mintha a terv valósíthatlan lett volna, illetőleg, nem mintha a magyar föld 20—25 millió lakosságra szaporodása s elmagyarosodása esetében a birodalomnak magyarrá létele lehetetlen lett volna, hanem azért, mert a magyar — magyar kulturát teremteni vagy nem vala képes, vagy nem akart, mert nem erre fordította összes ügyekezését, azon hibás hiszemben, hogy neki, mint a világ „első katonájá“-nak csak a harc terén, régi mestersége, a fegyver által lehet boldogulni — holott nem mai nap, de még a hajdankorban a kultura mellett nemcsak megfért a harci dicsőség is, de sőt mindig a legműveltebb népek voltak egyszer mind a fegyver által is tartósan uralkodók, világhódítók; — annál inkább jelenben, midőn a szoros

tudomány, mint a Merrimac-Monitor-eset bizonyítja, egyik leghatalmasb tényező a hadviselésben, és a midőn a fegyelem mindent pótol, de a fegyelmet nem pótolja semmi.

Képzeljük a roppant alföldet a Duna-Tisza által becsatornázva, mostani terméketlen homoksivatagait szőlővel, erdővel beültetve, majd később közönkint szántóföldnek is használhatva, jelen népességi számát — már t. i. csupán az alföldét — három négygyel sokszorozva, és mivel épen e rész a legmagyarabb, az ottani szaporodást bátran magyar ajkunak fölvéve, továbbá a műveltsége és gazdagsága által fontos német s izrael elem hatását is részünkre hozván combinationba, kérdem, vajjon e kézzelfogható alapokon nyugvó számitás biztosabb-e s illőbb a higgadt realis politikus agyába, mint a csupán külehetőségek bizonytalan lutriszerencséjére áhítózó — „váró“ politika?

Én azt hiszem, azaz, hogy bizonyos vagyok benne, miszerint ez imént érintett állapot t. i. az alföld benépesedése, magas kulturája (mely kettő egymással karöltve jár, egyik a másikat föltételezván) okvetlen be fog következni, ha csak valami olyan elháríthatlan akadály nem történik, hogy vagy a föld méhében rejlő volkáni tüzelemek bolygó tekénket mint valami bombát szét nem repesztik, vagy valamely égiüri rendetlen lángész, egy még soha nem jelzett

eszeveszett üstökös ki nem ökleli helyéből Galiléi jelen naprendszerét. Mondom, maga e lényeg bizonyos. Hanem hogy magyar vagy idegen szellem hajtandja-e végre e munkát, az már azon titok, melynek megfejtése reánk magyarokra van bízva, s a mit ugyan magunk részére dönt el reményem, de nem hallgathatom el mindamellet aggodalmaimat, s azon baljós észlelésemet, mely az e pillanatban uralgó tünetekből (symptomákból) csak azért nem következtet legrosszabbra, mert e pillanatnyi állapotot, névszerint halottszerű apathiánkat mulékonynak tartom, még pedig hamar mulékonynak, már csak a dolgok abbéli örök rendénél fogva is, mert semmi szélsőség, a legnagyobb szélsend csakugy, mint a menykövező vihar, sokáig nem tarthat, hanem a normalitás scálájának közép lépcsőzeteire kell állandóbb tartózkodásul visszatérnie.

Tehát hogy művelődnünk kell, és pedig oly előnyös módon és alakban, hogy ez által egyszers-mint magyarosodjunk s szaporodjunk is : azt hiszem, hogy ez oly tündöklő szerencsés igazság, melynek e haza hű fiai közül senki ellen nem mond. De hogyan és mely eszközök által, mely irányban? ezek már azon kérdések, melyek körül számosak, és helyelközzel roppant nagyok az eltérések, még pedig az ugynevezett értelmiségnél is, melyet felületes újságírók, koszorúékes vers- és regényköltők, népkgyhajhász

kapzsi szónokok, iskolaporos tudákosok, akadémiailag czégrézett, kiváltságolt vaskalaposok s egyéb nyilvánossági szervek braminszerű szekta önzéssel saját félszeg önaltató nézeteik számára fanatisáltak, s a kérdéseket oly mély örvény homályába burkolták, melynek zürszerü, feneketlen meredélyébe pillantva, szédülés fogja el az ép és tiszta szívü, józan eszü hazafit.

Szívreható észlelet valóban, hogy az örök időben a gonosznak csupán czimei, modalitásai változnak, de lényege minden korszakra fennmarad. A keresztrefeszítő farizeusok, a honmentő hősöket köveztető tribunok, a szabad gondolkozást süttető főzető inquisitorok, a galileieket kinpadra vonató obscuristák — más czim és név alatt s más alakban többé s kevésbé kirívó színben, kisebb nagyobb hatalommal mindig s mindenütt megvannak. Az emberi természet mentségére s a nemesb lelkek vigasztalására csak annyit lehet mondani, hogy e társadalmi fenék, ez erkölcsi pokolvarok nem teljesen s kizárólag az emberi akarattól föltételezett forrásból, hanem a féligmeddig természetanyánkra háriható okból, a butaság s tudatlanságból származnak. De hogy lehetnének tudatlanok — vélik sokan — azok a bámult, geniális learcképezett s agybafoibe magasztalt emberek, kiket a nép minden időben bálványoz, s kiknek szavára számüzni, megfeszíteni szokta leghivebb védőit,

hazaszabadítóit? Felelet : Csak olyképen, a mint egy az idővel összeütközésbe jött, magában bármely remek intézmény, vallás vagy rendszer makacs védői azonnal colossalis mérvű tudatlanságba esnek, amint az újabb kor eszméje, követelménye ellen minden áron s eszközzel küzdenek; a mint a felséges és az emberi szellem által többé el nem érhető szépnek tökéletes kifejezése, vagyis a hajdankori idealismus védői nevetségesen tudatlanok volnának, ha a bukott világnézetet a gyakorlatban is fenntartani akarnák, midőn a keresztény morál az újabb kornak már nélkülözhetlen szükségévé vált.

Ilyen alapostolok, a régi elavult, nyugzó, de a nagy tömegnél kegyeletben álló intézmények, erkölcsök és szokások mellett kardoskodó kortesvezérek kezében van ma közvéleményünk, kiknek erkölcselenítő elve mintegy vallása látszik lenni : meghagyni a magyar népet ős ázsiai korszerűtlen vad erkölcsében, persze azon hazafias és a rövidlátó tömegnek tetsző elv zászlója alatt, hogy ekként közte és régi — vagy vélt ellensége a német között annál nagyobb legyen a gyűlölet, nem gondolván azzal, hogy ezáltal az összes művelt Európa gyűlöletét is magára vonja. Meghagyni öt bűneiben, vagy a mi politikai értelemben határtalanul kárhuzatosb : hibáiban, elhitetvén vele, hogy azok derekabb dolgok, mint ellenségének nagyraemelő erényei, például : a rend

szorgalom, fegyelem, tudomány, takarékoság, a tulajdonjog tiszteletén sarkalló becsületesség, szigorú igazságszolgáltatás s több efféle. Elhíttetni vele, hogy minden dolga helyes, gazdasága rendben, tudománya másokénál nagyobb, rámutatván hizelgő hasonlatul a nálánál még hátrább álló oláh vagy délszláv testvérére — s ha találkozik ember, a ki e bizonyos vészt látva, mely e mély álomból származhatik, s a hibákra figyelmeztetve, azok orvoslását javallja, cz a népkegy konczait féltő, jól hizott s a közös vesz ellenében öszszetartó szekta egy torokkal kiáltja rá a „hazaáruló“ vádat. Hiába mondja az illető : én is szenvedek azon hibákban, sőt nekem is kedvesek ama hibák, mert hiszen én is magyar vagyok ; de mivel te, népem még kedvesebb vagy nekem, ama rád nézve káros hibákat — kitépem szivemből, habár utána szakadna is. De hiszen hiába mondott Brutus is hasonlót. A jónak csak az igazság áll rendelkezésére, a mi általjában hathatósb ugyan, de száma kevesb, s mint általán a jó, csak nagy fáradság díja; a rosznak keze ügyébe szolgál minden, s egyaránt használva hazugságot, rágalmat, ferdítést, könnyen elszédíti az ítéletgyöngé s előre nem látó tömeget.

Ha számos olvasó e képet nagyon is sötétnek, e hangot túlságosan keserűnek véli, az is csak egyik tanubizonysága, hogy mi mélyen vagyunk benne a ringató csalódás örvényében. Mert a legelső lépés volna

tisztába jönni önánitottságunk mértékével. Mindenek előtt gondolnók meg, hogy a belső ellenség mindenkor veszedelmesebb a külsőnél, és eszerint lehet-e már annál retteneteseb, kárhozatosb állapot, mint mikor már szinte lehetetlen ildomos számító hazafinak lenni, mert azt a népszájhősök okvetlen hazaárulónak kiáltják; a mi még hagyján, mert az neki nagyobb baj, de egyszersmint nézeteit gyanusítják, megvesztegetett forrásúnak kiáltják, és e szerint ezen — tegyük föl — üdvös nézetek forrását czéhük vaskalapjával bedugják, nehogy az általuk félrevezetett ámitott nép azokból felvilágosodjék? . . Midőn már maga a dolgok rendje a természetes józan észszel összeütköző mederbe vezettedék, elannyira, hogy retrograd politika czopfos, kriptaszagos múmiái nevezik magukat és tartatnak szabadelvűeknek, és ugyancsak gyanusítják s tüntetik föl népellenesnek a valódi szabadelvűt, a legnáibb népbarátot!! Midőn a sajtó, jelenben egyedüli szerv a közművelődés iránya és szelleme meghatározására, — nagyobb részt oly kezek közt van, melyek míg apró személyes kérdéseknél eszeveszettül kapnak egymás hajába, egyébkin a kölcsönös tehetetlenség s gyöngeség irigy érzete czéhbe ösztönözvén mindannyit, ha feláll valaki, a nemzetre nézve egyedül üdvös, de az övékével merőben ellenkező s így ő nagyfejű vezérségüket megsemmisítéssel fenyegető irányt hirdetve — ezt aztán közül akarat-

tal, ha lehet agyon hallgatással, ha nem — hát síppal, dobbal, trombitával — azaz hogy hazug gyanúsítással, ferdítésekkel, egyenes rágalmazással megrohánják, elősegítvén őket e gyönyörű munkájokban a tudatlanabb nagy résznek azon felfogásbeli gyöngesége, mely mindig csak a legközelebbi — orra végén látszó okokat tekinti, s a mellett jövőre számító politika iránt — holott csak az ilyen politika jó — indokainak általa beláthatlanságánál fogva rendesen gyanakodó szokott lenni. És így történik meg, hogy e sajtó nagy része, míg kétértelmű sanda frázisokban a fegyveres absolutismus, a fondor obscurismus ellen szájong, maga is a maga bagolybiróságában a legkonokabb önzőbb absolutista, obscurista, ellensége a gondolatszabadságnak, s türelmetlenebbek az ellenvélemény, illetőleg az érdekükkel összeütköző igazság iránt, mint bármely rendje, osztálya e hon lakosságának, a mit majd alább, még lesz alkalman tényleges példák idézetével bizonyítani.

Mely irányú legyen önművelésünk — ez tulajdonkép nemzeti politikánk főkérdése, ettől függ jövőendő nemzeti lételünk, s ha e kérdés körül látok legtöbb, legmakacsabb előítéletet, teljesen átellenes haladást — hocsássa meg nekem az olvasó, ha e miatt aggályaim lidércznyomása alatt netán egynémelyek puhult érzületében kiméletlennek tetsző kitételekkel élek. Nem tudom, nem akarom kimélni az egyeseket ott, hol azok a

köznek kárára vannak, sőt inkább leszek kegyetlen mint elnéző, a hol a társadalom vagy állam ellen vétő egyesekre kell ítéletet hoznom. Mikor egy kis ország még csak leendőben, alakulandóban van, akkor szükség van saját gyermekeit kivégeztető Juniusokra; szelidebb csak akkor lehet, midőn már rendületlen erős alapokat nyert. Közvéleményünk azonban teljesen ellenkező nézetre tévedt, s általában, az egy nagy Mátyás korát vivéve, mindig az volt állami nyomoruságunk fő okozója, hogy közérzületünk, sőt maga törvényhozásunk sokkal inkább az egyes szűzvállalat, mint a közhaza érdekét tartotta főbb szempontul.

Bizonyítsuk tényekkel azon tavali — oly annyira ragyogónak hitt korszakból, midőn némelyek már szinte nem is egyébtől, legfőlebb attól tartottak, nehogy ez a nagy menkö ingóbingó összelyukgatott Austria — egyszerre s hirtelen összeroszannván, romjai alá temesse szegény kis hazánkat.

Ezen ragyogó korszakban adták elő magukat esetek — egyet positive magam is tudok — miszerint valamely gyönyörűséges nagy szájú, híres hazafi, kinek az enyim s tiedről nagyon is polgáriatlan, valószínűleg még Ázsiából öröklött fogalmai lehettek, mint alkotmányos hatósági tisztviselő elsikkasztván a rá bizott közpénztárból vagy ezer forintocskát, hogy ideben s a külföldön a magyar alkotmányos rendszer szűz nimbusza ne sértődjék, az elsikkasztott pénzt az

összes tisztikar és választói egybecadakoztása nyomán helyreépítolák, s a dolog lehető titokban tartása végett az illető tolvaj ellen nyilvános keresetet nem indítottak. Már most kérdem, vajjon Abdera városa örökíthetné-e nevét jobban ennél kiáltóbb félszegséggel? Hát van-e a világon oly szent testület, még maga a csaknem természetlen szigor tulzásaiba tévedt pápista clerus is, mely meg ne engedné, hogy az ő tagjai is gyarló, bűnökre képes emberek, és ez esetben földi igazságszolgáltatás alá vetvék, s nem-e kitörlik rendjükből megbélyegezve az olyant, mely az egészet compromittáló bünt követett el, mivelhogy a természetes ész parancsolja, hogy ne az egészet vessük be feketére, hanem ezt az egy foltot vegyük ki az egész-
ből? Vajjon nem áll-e fenn a katonai tisztikar alap-törvényeül az infam cassatio, s nem-e épen e szigorú büntetés védi a tisztí egyenruha szüz becsületét, erkölcsi hitelét, tisztaságát a társadalomban! Csak hát egyedül a magyar alkotmányos rendszer legyen rejtegető orgazdája a bűnnek, tisztikara legyen részese, lábatadója a csalónak, tolvaj gazembernek? Vajjon nem eltörte volna-e kardját minden becsületes osztrák tiszt, a legutolsó hadnagy is, ha Eynatten csalását mint bebizonyult constatirozott tény, csakhogy a szégyen rájuk ne háruljon, eltitkolni, s a lopott összegre nekik is adakozniok kellett volna?

Hiszen épen így hárulandott volna valamennyire

a büntény szégyene, holott az egyes és valódi vétke-
 sek nyilvánosan bünhödvén, az egész oly tisztán, sőt
 tisztábban áll, mintha mi sem történt volna, mert a
 világ tanúja lon, hogy e testületben sem születési sem
 szerzett rang nem véd a büntetés ellen, hanem ellen-
 kezőleg, mint a jó must kihány magából minden sze-
 metet. De nemcsak az ilyen aljas erkölcsi, de már a
 nyilvánosság elé tartozó politikai botlások s kihágások
 iránt is — nem mondom, hogy általános, de nagy rész-
 nél szabálylyá vált eljárás volt ez orgazdaszerű, sinai
 titkolózás. Az ép eszű s szivü ember türelmével epét
 hányató volt azon, önmagának az „ildomos körüle-
 kintés“ képzelt fényében tetszelgő gyávaság, midön
 egy némely lapszerkesztő megtagadta közlését oly
 cikknek, melyben valamely százpálczás szolgabíró
 kannibal hőstette, vagy a türelmetlen s félszeg köz-
 véleménynek egy-egy utczai furkós botos botránya
 volt méltán kipelengérezve. És ha egy ilyen cikk
 megjelent, írója kitudódván, azt nyilvános vigalomban
 (erre is tudok specialis esetet) megütlegelték, kilök-
 dösték, és az ököljog hősei egyenes levelekben hasonló
 büntetéssel fenyegetni merték a szerkesztőségeket, ha
 e tény tudósítását fölvennék, s szomoruan jellemző
 körülmény, hogy különösen egy ily botrány ellenében
 tavaly épen nem a magukat szabadelvünek valló, de
 a kormány lapok tettek rendreutasító megjegyzéseket,
 aminek persze a közvéleménynél a kívánatossal épen

ellenkező hatása lett. Ennyi s ilyen colossalis türelmetlenséggel szemben ismétlem, ne ütközzék meg a szíves olvasó, ha mai iránytalan, enervált sajtónknak a föl nem ösmert lényeg körül ólálkodó, édeskés, himező hámozó nyelve s hangja helyett, miután a dolgok nevükön szólítása szükséges, a szokottnál erősebb hanggal, tárgyhu kitételekkel találkozik, — annyira mentünk már, a bün és hiba palástolása annyira törvénynyé lön már, hogy szükségét érzi az ember engedelem-kérésnek, s még így is vajjon elnézik-e? — hogy a tolvajt tolvajnak, a csalót csalónak nevezhesse. Talán nem is ez értekezés hangja erős, hanem másoké nagyon elpuhult gyöngge? — Súgjon bugjon a bün, az igazság szóljon fennhangon.

De hogy főkérdésem tovább fejtéséhez, művelődésünk ha nem is bizonyos tört utjának, de legalább „torony“ irányának megjeleléséhez visszatérjek, nem hiába, nem szoros összefüggés nélkül idéztem épen a megyei életből a ferdült erkölcsi érzésnek, a legszelidebb nevén nomád világnézetnek elijesztő példáit. Egyszerre a végkövetkeztetések egyikéhez érünk ez által is, belátván, hogy nagyban gyökeresen reformálnunk kell régi intézményeinket, s csak azt hagyni meg bennük, a mi önművelődésünk egyedül üdvös irányával — mely nem lehet más, mint „mailag s szoroson európai“ — legkevesbé sem ellenkezik. Már ebben a régi vármegye rendszerben, ez özönvize-

lötti, táblabíró szekta paradicsomban, még a név is gyűlöletes, és ez 52 vármegye még tavali 48-as minőségében is nem egyéb, mint a korszerű haladásnak ötvenkét akadály.

Mint mondám füzetem első lapján, az európai polgarosuló művelődés eszméje, legyen azon közép-pont, a melyhez minden belügyi még magas politikai intézkedéseinket is irányozzuk. Mert nem az a kérdés, mi tetszik nekünk, kik a hazát minden esetben, sújtásban ugy mint pantallóban, 1847-es vármegyékkel vagy 1848-as ministeriummal — egyaránt szeretjük, hanem a kérdés, mi tetszik azoknak, a kik a hazát még eddig kevésbé tudták szeretni, mert nem birtuk azt velük megszerettetni, részint, szó a mi szó — attól ökemüket elidegenítettük; az a kérdés, mivel hódítsuk meg hazánknak vegyes fajait, felekezeteit, osztályait, s mivel szerezzük meg Európa elhatározó szabadelvű részének rokonszenvét? Ha oly igen nagyon jobban szeretjük a hazát önérdékünknel, mutassuk meg a gyakorlatban, mindenek előtt azzal, hogy az egyesek mondjanak le minél több előjogokról, legalább azon pontig, a meddig az a közhazának javára válik.

Nem akarok a magasabb politika kérdéseinek ez idő szerint álló kerekei közé tévedni, azonban ha már e pontnál vagyok, megjegyzem, miként : első — kétszer kettő — csalhatlan bizonyosságnak tartom, hogy önművelődésünk helyesirányba vezetése és gyor-

sabb haladása végett minden áron önkormányzatra van szükségünk. És pedig jelenben, midőn a Lajthán túl is néminémű autonomia van, jobban mint valaha Mohács óta. Elannyira, hogy figyelembe merem ajánlani e közmondást: jobb ma egy sült veréb, mint holnap egy túzok.

Második csálhatlan föltétlen követelmény, hogy ha tán ez önkormányzat az 1848-hoz hasonló teljes független alakot nem vehetne is, de minden áron s okvetlen minél szigorúbb s erélyesebb központi kormányzatra van szükség, a megyék csökönyösködésének hydrafejére hágó teljes hatalommal.

Ez ugyan nem a corpus jurisból, de a dolog természetéből folyó alap-igazság, melyet minden idők története, maga a természet, egyaránt ezer példában bizonyítanak. Az egyesülés erössé, a szétozslás gyön-gévé tesz, söt végre halált okoz. Divide et vinces. Oszszuk 52 felé hazánkat, s nem annyi független ország — mint némelyek álmodják — de ugyan annyi zug provincia lesz, míg egy központi kormányval sokkal tisztességesebb függési viszonyt állapíthatunk meg, mely a mellett s ez a fő dolog, egybevágó s gyors vezényletre képesülvén, a haladás ohajtott sikerpontjához bizonyosabban és hamarább vezetend el bennünket. Söt bátran állíthatni, hogy korszerű vagy bárminémű haladás csak is egyedül központi kormányzat által érhető el.

Már a mi az önkormányzat fékének taval kínált s elszalasztott szerencsáját illeti, nem magam vagyok azon hiszemben, mikép taval és pedig az 1848 apon, kiegyezhattünk volna olyképen, hogy a mit a jelszóul vett évszám törvénybetűiből engedtünk volna, bizony jóval kisebb kár lett volna, mint a roppant haszon, melyet egy neinzeti szabad beligazgatás által csak néhány év alatt is elértünk volna. Megjegyzem, hogy reichsrathról nem beszélek — egyébiránt e jelenleg ne nyulj hozzám virág specialitásaiba nem ereszkedem, csupán annyit mondok, hogy legutóbbi kátyuba bukásunk is a polgárosodás főszempontjának eltévesztéséből származott. Mert míg harczsovár szemeink kizárólag a hadügyön függenek, sokkal kevesebb súlyt helyzünk a közmunka, kereskedelem és cultus tárczáira, mint a mennyit e korunkban főfontosságú ügyek érdemelnek.

Ha a kormány 1860 oktober 20-ka után azt látja vala, hogy nem ellene harczolni és öt tönkre tenni, de dolgozni óhajtunk; nem a közbirodalomtól elválni, de annak erősebb felévé lenni akarunk szellemi fölény és anyagi gyarapodás által, — fölébredt volna ama régi bizalom, mely a kormánynyal karöltve vezetende bennünket a nemzeti önállás, utóbbi nagylét magaslatára.

Ez összhangtalan, egyenetlen, iránytalan, ildomtalan háncsorgásnak, mely ideben a közvélemény

dagályát oly egetverő magasra szilajította, hogy azon már a legjózanabb ember is megesuszlott, s a fonalat kiszalasztá; másrészt a Lajthán túl a hatalmat bizalmatlanná, engedékenységében ovakodóbbá, dacz és haragja növelése által elszántabbá tette, — ez üres és még is önkárosító lárínának is szülői, barlangjai amaz ős, kegyeletes vármegyék voltak, melyek iránt e haza munkás, iparos, számító, és józan lakossága legyőzhetlen ellenszenvet érez, mert azok nem is egyebek, mint érlelői, hizlalói mindazon korszerűtlen fattyúerkölcsöknek, melyeket már egy izben előszámláltam, s melyek addig tenyészni meg nem szűnnek, míg a termő réteget alólok el nem vesszük.

Mutat-e föl a történet arra esetet, hogy belül erős, kifelé hatalmas lett volna oly ország, mely az állam iránti engedetlenséget törvényesítette volna? E hires meyerendszer szoros kapcsolatban Endre királyunk arany bullájának igazán csak saját fejtelenségét megkoronázó cikkelyeivel, átka és kárhozata volt nemzetünknek, s állami kifejlődését, megerősödését lehetlenítvén, az ország egy ideig tengetett, beduinszerű függetlenségét is utóbb végkép elvesztette. Adjatok ma az angolnak, németnek hasonló törvényeket, jobb természete vagy föllázad ellene, és megsemmisíti, vagy ha nem, államilag s politikai erkölcsileg kell semmivé lennie. Én nem dicsekszem ez ős megye rendszerrel, mert a magyar

állam bukásának okát látom benne. Nem képzelhető a természetnek oly pazar kedvezése, hogy valamely nemzetnek egymásután és szakadatlan oly óriás lángelméket adjon, mint az egy Mátyás volt, már pedig a magyar állam fennmaradása ily megyei államrendben csak úgy lett volna lehető, ha minden magyar király egy ilyen, de egy szikrával sem kisebb lángelme lett volna.

Törvény és fegyelem teszik az államok erejét, az pedig nálunk, a mi volt is, nem az állam, csak egy kiváltságos osztály érdekében volt, melynek, ha eredetileg tiszta szerafokból állott volna is, századok alatt ily bűnös, természetlen törvények közt, alá és föl teljesen törvényesült féktelenséggel el kelle végre erkölcstelenednie. E rendszer szülte a tulajdonjog szentsége iránti nomád könnyelműséget, lelkiismeretlenséget; a rendetlenség iránti sátoros cigány-szerű előszeretetet, a féktelen zsarnokságra, gyáva kényuraságra egyfelől, másfelől az aljas szolgáltságú való hajlamot; az oktalan s néha tudatosan önkárosító daczos ellenmondás, visszavonás, közmondásosan világhíres magyar egyetnemértés ördögi szellemét; lábat adott a nemesi kiváltsággá fajult orgazdaságnak, eszményítő talajt az üres, lármás, szájaskodó henczegésnek, a könnyü, olcsó hazafiságnak, henyéségnak, hizlalta a hájas szenvtelenséget, aranyszékbe ültette a kongófejü szivtelen dölyföt — és tudja az ég

még mennyi egyéb maszlagot nem nevelt a haza tövér földjében, melyekre bár mondhatnám, hogy jobb nem emlékezni, de fájdalom, a sok rossz nem oly hamar pusztul, s bár ez ös pokolvarok már nagy mértékben lohadnak, még mindig találkozunk mérges maradványaival, melyek, ha kevesebbek a múlt időbelinél, de sokkal többek, semhogy a jelen tisztult korban előmenetelünket ne gátolnák, azért nem árt, sőt szükséges őket gyakran emlegetni, szemrehányolni.

A hogyan s miként paragrafus rengetegébe ez-uttal nem ereszkedhetem, mert az külön kötetek tuczatjait igényelné; de annyit minden józan hazafi, ki Európát csak nagygyából ismeri is, meg fog engedni, hogy szigorubb — és szerintem drakói törvényekre, halálkérelhetlenségü, nemzeti vasfegyelemre van szüksége nemzetünknek és pedig hármass okból : mert először ezáltal reformálhatjuk a százados rossz intézmények alatt megronsolt erkölcsünket, másodsor ezt kívánja tőlünk rokonszenve árában Európa és a velünk lakó fajok, kivált nyugoti műveltségü polgár elemünk, és végre harmadsor azért, mert : kevés az idő, nagyon elkéstünk mindennel, körmünkre van égve a korszerű haladás szüksége, tempus breves tudium vastum; és gyors haladás csak a legszélső szigor által érhető el. Tehát minden áron központi kormányzat!

Előállnak sokan s a vármegye rendszer olcsósá-

gát hirdetik. Magam is nyomatékos érvnek ösmerem az olcsóságot mindenben, de ha ez olcsó közigazgatás, e brevi manu törvénytevés minden számításaiban s bal következeiseiben hasonló a füzetem elején mondtam adomabeli szolgabiró „ingyen országut“-jához — melynek mély kátyuja mint a mesebeli szörny, ember és állat vérével táplálkozik — akkor köszönöm én az ilyen olcsó igazságot.

Nem annyira a nép ellenében kell itt a szigor, mely kétségkívül erkölcsileg még legépebb rétege a nemzetnek; azon középrend, azon osztály s illetőleg táblabiró fajzat ellenében kell a törvényes szigor vaspálczája, mely eddig az igazságszolgáltatást és törvénykezést kezelte.

Kérdem, vajjon európai és nem ázsiai barbár állami rend az, melyben a hibás, égbekiáltólag kegyetlen s világosan igaztalan ítéletmondás és végrehajtásért nem érhet rögtöni és példás büntetés valamely százpálczás szolgabiró-zultánt? Holott nem százszorta vétkesb a törvénykezelő, ki annak áthágásával, azzali visszaélés által az államot, a milliókat sérti meg, mint az egyes kihágó, ki legföllebb egyes embertársa ellen követett el bántalmat? Nem kárhatosabb volna-e a közvállásosságra, ha egy fölszenzentelt pap maga káromkodnék az oltár előtt, a hol misét mondani, istent imádni volna kötelessége?...

A törvénykezelés önkénye, zsarnok szeszélye

ellenébeni szigor képezendené ez új igazságszolgáltatásnak azon vonzó humanitását, melyre a már elmondottam okokból, külső és belső rokonszenv gyűjtése végett oly nagy szükségünk vagyion. Maguk a törvények legyenek minél jótékonyabbak a lakosságra, a szegényekre, az ártatlanokra; de annál szigoruabbak a kiváltságosak, előnyösb helyzetűek és bünyösökre, mindenek fölött pedig akár a kegyetlenségig kemények magukra a törvény és rend kezelőire, a tisztviselőkre nézve. Mily rossz lábon áll a törvénytisztelet nálunk, mutatja a körülmény, hogy még ma is milyen nomád fogalmak uralkodnak nálunk a törvény és közigazgatás iránti engedelmisségre nézve. A ki nem jár gatyában, s eszerint a középrendhöz tartozónak véli magát, már egynénnely tekintélyesebb s babérain nyugvó csizmadia ezéhmester is, szereti magát a törvényen felül helyezni, s gyalázatnak tartaná, ha a falu birájának szó nélkül engedelmeskednék.

A birtokos, plane nemzetes, tekintetes és nagyságos nemesi rendnek bizonyos közigazgatási dolgokban — én bizony nem tudom, hogy mai napság illetőleg alkotmányos időkben, ki parancsol. Annyi való, hogy király ő fölségének nincs ideje, mint hajdan, egyenes rendeleteket küldeni szilvafáik alá, pedig, hogy a főispán úrtól magától, ki egy leereszkedő kézszerítással ugyan mindent kivihet, parancso-

kat nem fogadnak el, azt a nagyobb részről ki lehet mondani. — Hol vagyunk még mi attól, hogy mint Angliában, legnépszerűbb ember legyen a közrendőr, kinek maga a miniszter tartozik engedelmeskedni, mert annál népszerűbb, ha enged a nép törvénytiszteletének?

Hogy ütné pofon nálunk az utolsó megyei irnok az öt közhelyen vagy utcán rendreutasító városhajdút vagy vármegye huszárt, a kit pedig egy-egy nálunk utazó angol lord rendesen valamely magas állású mágnásnak néz, és mélyen hajlongva üdvözl? Az igaz, hogy látszik is ám ezen hajdún a zsidó és paraszt irányábani mindenhatóság döllye — mig amaz angol rendőr oly kimért udvariassággal mondja meg a csíntevőnek vagy kihágónak is, „sziveskedjék velem jönni.“ Az erkölcsvilágban ugy, mint az anyagiban megvannak olyan alaptörvények, melyek ellen vétetni, vagy őket elmulasztani bünhödés nélkül nem lehet. Ne töltögessük a legjobb óbort időnkint ujjal, megnyulósodik; ne csiszolgassuk a legfinomabb aczélt olykor egy kis krétával, megeszi a rozsdá. Így az erkölcsöket is, ha nem surlódtatjuk az új kor szellemével, ha változtatlan merev pangásban hagyjuk, elássuk az üde levegő elöl — megeszi a rozsdá, ha még oly nemesek voltak is. A széles értelemben vett erkölcsök alapjukban ugyan mindig egyezők, de viszonylataik bizonyal idők és állapotok szerint mó-

dosulnak. A mi erkölcs (Sitte) volt Árpád idejében, az ma ha káros, megszűnt az lenni; és a mi egy katonának dicsőség, az kihágása lehet egy szerzetesnek. Hagyjuk-e meg, sőt csupa merő együgyű kegyeletből hizlaljuk mindazon régi erkölcsünket, melyek egyenkint ugyan mindenikünknek igen kedvesek, de állami kifejlődésünkre és megerősödésünkre roppantul károsak? Vajjon nem annyit tesz-e ez, mint csupa merő kegyeletből nem érinteni, és a rozsdá által megemésztetni engednünk valamely szent ereklyét?

Pedig fájdalom úgy van most jobban, mint e század elején, közeledünk a régihöz, iszonyodunk az újtol, s az ösréginek bálványozása, visszaimádkozása annyira ment, hogy valóban kedvesebb a régiség rozsdája, mint az ujdonnak ragyogó csimolványa (politur). Rettenetes átkos alternativa Scylla Charibdisé közé jutottunk. A német iránti tajtékzó gyűlölet a civilizációval, a világgal is meghasonlita bennünket. Begyűrjük a süvegünk elejét, türünk, daczolunk némán, hogy a jég is visszapattog rólunk, — az igaz, hogy ez fenséges, nagyszerűen hősi valami — de az a kérdés, akarunk-e élni vagy nem? Ha igen, úgy vessük le subánkat, s mutassuk meg elleneinknek, hogy nemcsak atakban, de futásban, a korral való haladásban is felülmuljuk őket.

De ekkor mindenek előtt egyet kell ám fordulnunk tavali politikánk alvó barlangjában; ugyan is a

helyett, hogy pusztán görcsösen a historia betüibe kapaszkodva, egyedül attól várjunk mindent, sőt annak még hibáihoz is megátalkodással ragaszkodjunk — ellenkezőleg, minden áron gyökeres átalakulás, az ujkor szelleméhezzi módosulás legyen kiválasztott zsinórmértékünk mindenben.

Azok, a kik e kegyelettel vakmerőségre nem szörnyűködnek, legalább is így kiáltanak föl : de hát az Istenért mit tegyünk! mikor nem csupán eszközeink hiányzanak, de még kezeink is lekötvék, sőt szánk is bedugva? . . .

Már a mi az eszközöket illeti, való, hogy e részben átkozottan szegényül vagyunk, de hát ki és mi oka, hogy a beligazgatás taval kínált pálczáját ellöktük daczosan magunktól? . . Kezeink sem nagyon szabadok, sajtónkon is szájkosár; noha még ez uton mindazáltal nagyon sok üdvöset tehetünk, mert ha nem mindent, még is sok elfogulatlan igazat, hasznunkra valót lehet kimondani. Ám taval mindent megmondhatánk, mert a kerek világon szabadabban nem ereszték a sajtót, mint az országgyűlés alatt hazánkban, mit használa? e féktelen sajtó ugy elragadt bennünket, hogy a nyugodt csöndes szó ki nem hallatszott belőle.

A jelen pillanatban legalább annyit tehetünk, hogy gondoljuk meg s értessük meg a tömeggel, a mire egyéb viharosabb, reménydusabb korszakban

alig volna vérmes természetének elég nyugodtsága, miszerint azon szellem, melyet eddig követtünk, hibás géniusz volt; hogy természetünkön az ész segélyével változtatnunk kell, és majd így talán képesítjük magunkat arra, hogy a politikában ne katonai, plane huszár szempontból induljunk ki, s ne a pillanat hamis ambíciója, de a jövődöbeli magunk haszna irányozza elhatározásainkat.

És hogy ne vethessék szememre, miszerint a mit másoknak tanácslok, magam nem követem, im kiteszem mellemet az utczaköveknek, (?? — bizony, bizony, nem is jó író Magyarországon az, a ki nem készült el a legvégső roszra is) és őszintén előadom, hogy mint gondolkozom általan politikai kérdéseinkre nézve is, mert már látom, hogy e nélkül magamnak feladott kérdésem tökéletlen.

Hanem erre előbb egyet pihenjünk.

IV.

Mindenekelőtt kezdem olyan szerencsés igazságon, melyet sem faltörő, sem csüggedt, még kétségbeesett pessimista sem tagad, hogy nemzeti művelődés kifejtésére, a mai gyors haladás korszakában, okvetlen nemzeti beligazgatásra van szükségünk. Ezt mindenki elösmeri, csak hogy én tovább megyek s azt mondom, hogy 1860 óta nemhogy sokkal szükségesebb ez, mint 1849 utáni évtizedben, de most e nélkül valóban végveszély fenyeget bennünket. Elég legyen egyetlen bizonyító főérvül a Lajthán túli engedményekre utalnom.

Második sarkalatos kiindulásom, de a melyre nézve már a faltörők aligha el nem térnek tőlem — hogy az önkormányzat azon mennyisége s illetőleg határa, melyet tavál kibékülésünk árán nyerhettünk volna, sokkal fontosabb, értékesebb, mint a mekkorának látszott a közvélemény döntő nagy részének

mérlegén mult évi országgyűlésünkön; sőt én azt bátorkodom állítani, hogy ez ajánlott öngazgatás mérve, ha kivált azt bölcsen tudjuk felhasználni, meghatározhatlanul nagyobb hasznú ránk nézve azon követelményeinknél, melyek az egyességünket meg-hiusító különbséget képezték.

Ugyan is mi az, a mire nekünk mindenek előtt szükségünk van?

Háború, vagy cultura?

Az, a mely biztosabban vezet fő célunkhoz, a nemzeti függetlenséghez, a törvényes és elválhatlan dynastia koronája alatt.

A háboru kétes és lehetlen, a cultura pedig biztos és lehető. Mi több, annyival szükségeseb annál, mert mai nap harcban is rendesen azaz hogy bizonyosan a magasb műveltségű nép győz.

Nekünk hát mindenekelőtt s minél gyorsabban, — európai színvonalra emelkedő nemzeti magyaros önművelődés kell. Hiszen a magyarosodás, a magyarság szaporodása, kitüzött programmunk e két utóbbi tétele, csak az elsőnek föltételéből származhatik. Vajjon az önkormányzat azon mérve, mely mult évben osztályrészünk lehetett volna, elegendő-e arra, hogy annak alapján nemzeti szellemünket európai műveltség színvonalára emeljük?

Én azt merem hinni, hogy megindulásnak nagyon is elég, mert ha ennyivel sem tudnánk többre menni,

akkor nem is volna bennünk annyi életrevalóság, mint a mennyivel biztatjuk magunkat.

Csak amugy futtában lássuk, mi eszközök állánának rendelkezésiinkre.

A közmunka, ipar, kereskedelem, közlekedés (sőt még tán kivitelében módosítva a teljes minis-terium is, olyan korlátoltságával a had- és pénzügynek, mely biztosítékot adjon a kormánynak egy uj 1849 ellen) és a mit mindenek előtt kell vala emlitenem, a legnagyobb horderejü tényező : az — iskola!

Ha ma támadna alkalmunk, kitüzni a forradalom zászlóját, s egy uj-magyar Napoleon alatt kirabolnok fél Európát, mint ezer év előtt, — egypár fényes év mulva visszaesnének jelen politikai nyomoruságunkba ; miért? mert ott kezdénk, a hol végezni kellett volna, s megint csak mesterünk lenne a „hunczut“ német, mert — hiába, mi csürés, csavarás, előbbre van nálunk a mai műveltség elhatározó vivmányainak elsajátításában.

Mert mindenekelőtt, épen nekünk magyaroknak az iskolán kell kezdenünk, mi csak iskola által boldogulhatunk.

Hanem földolog, hogy jól értelmezzük a népnevelést, s ne csupán az olvasás irás képességét értsük alatta. Mert már szinte látom, mint hegyezi tollát egykét, a gymnasiumból kifogott, kaszakapakerülő ujdondász, nekem rohanandó valamely felületes ujság

adattal, mely szerint ez vagy ama nyugoti országban kevesb az olvasni tudó egyén, mint nálunk. Olvasni irni tudni egyéb tanulmány nélkül, kivált pusztai embernek, a ki ennek hasznát nem igen veszi, csak annyi előny, mint a kosárkötés, káposztatiprás, vagy disznóherélés arcanuma. A művelődés valódi célja ugy a felsőbb, mint a legalsóbb társadalmi osztálynál : az erkölcsök nemesbülése, a kor szelleméhez alkalmazkodás képessége. Mennyit érne az például, ha magunk állitván tanító képezdék, minden legkisebb faluba küldött ilyen tanító egyebek között olyatén szabályokat is vinne magával, teszem, hogy a keze alatti magyar növendéket szigoruan eltiltván az idegen nemzetbeli társak csufolásától, szivébe azok iránt szeretetet csöpögtessen. Hiszen a mai nemzedék már az iskolában, az utcán megmérgezi az idegen elenget, nemzetisége kigúnyolásával. Buktassuk meg azt a zsidót, mondják a magyar fiuk az uszodában. Dobd meg azt a németet! kiáltják a labdázásnál. Űsd azt a nem is akarom mondani — mit.

Meglehet, hogy ezt a jelenlegi néptanítók is teszik; de azok a jelen rendszer emberei, azok ellen ösztönszerű nemzeti dacz keletkezik, s azok ajkáról az idegen védelme — magyarellenességnek hangzik — legalább az ő fülökben, és épen ellenkező hatást szül.

És aztán nem számtani igazság-e, hogy mindazon

ős szittyá erkölcsi hibákat, melyek ma még mindnyájunkban megvannak, csak a gyermekkorban, ildomosan alkalmazott nevelés által lehet kiirtani, és szelídebb, európaibb tulajdonokat helyőbe oltani. Bizonyos pedig, hogy ha mi érett férfiak is, merő nemzeti daczból, még a jót sem szeretjük elfogadni a gyűlölt német civilizátor kezéből, még kevésbé lesz foganatos a nem nemzeti szellemű s színezetű idegen tanrendszer a fanatikusabb magyar gyermek s ifjú kedélyben, mely az ő igen ép, naiv s épen nem cosmopolita orrával az idegen kivált német tubákszagot oly hamar megérzi.

Mily gazdagon gyümölcsöző lenne, ha nemzeti, emelkedett műveltségű magyar szájból venné az őszinte tanítást a magyar falusi gyermek az enyim s tied szigorúbb, európai keresztény fogalmairól, s megmagyaráztatván neki, mily nagy folt a magyar ember jellemén külföldi szemében ama pogányszerű könnyelműség, melylyel a birtokjog iránt viseltetik, s mennyivel erősebb lenne a legutolsó pórban a tulajdonjognak még ma is oly laza tisztelete, ha az már az elemi iskola kátéjában a nemzeti becsület szentsége alá helyeztetnék. A magyar pór a legnemesebb pór a kerek világban, mert hazafi érzése nagyobb, mint a föld első népeé, az ángolé, sőt nagyobb, mélyebb, önzetlenebb, mint magáé a magyar nemesé volt a legutóbbi századokban. E hazafi érzés roppant, világot

érő tőke, ezzel mindent lehet nyerni, csak érteni kell ennek hurjait hangolni. A legelvetemültebb magyar betyár, utonálló rabló, ha nemzeti érzésére hatni bír, visszaadja pénzedet, sőt csak a magyar képes egész örjöngésig vinni a nagylelkűséget, midőn lelkesedése odáig fokozódik, melyről éneklé a költő, hogy ilyenkor — az ingét is odadja.

És mi kiadjuk e hasonlíthatlan nép nevelését kezüinkből! Bizonytal nem ez elhanyagolt, szittya nomád erkölcsében meghagyott jó nép hibája, hogy az eltulajdonítás viszketege, minden pusztai lovas harczenyeres nép eme természetes erkölcsi rühe — még ma is oly mérvben tartja fogva hálóiiban merész vállalkozó, ragadozásra hajlandó lelkét, hogy például : magyar határookban faiskolát, utak mellett gyümölcsöst ültetni nálunk igen hiú fáradság, ugyszólván communistikus kora ábránd. Maga a magyar pór azért nem ültet gyümölcsfát, mert jól tudja, hogy nem magának ülteti. Az alföld nemcsak gyümölcs — de csak árnyekos tűzi vagy bárminemű fa dolgábani szégyensége valami zordonul leverő, szinte kétségbeejtő. Majd kigyullad, ugy pörkölődik a juliusi nap verőfénye alatt az alföldi pusztai lakos, de egy kis kertcskét, csak egy pár árnyas fát is dehogy nevel kunyhója körül! Minek az? hogy a betyár hozzá kösse a lovát? Aztán kiáll ő hideget, meleget, nem alél ő el, nem német, hogy a nyavalya törje ki.

Akarjuk emelni boraink hitelét, s általán borüzletünket a külföldre nagyban kiterjeszteni. Itt egy nyegle borászlap, ott egy lármás gyűlés — kipezünk, kapozunk, mint Bernát a menykőhöz. Azt hiszem, ezzel sem boldogulunk, míg népünk jobban nem művelődik, s egynémely penészes, rozsdás előitélete ördögét ki nem úzi belőle a felvilágosodás szelleme. A borkezelésről magáról főleg alig van helyesb fogalma, mint körülbelöl Noenak leheté, bortermesztése harmadik negyedik évében. Ha jó bort akar maga számára készíteni, azt hiszi, azt úgy éri el, ha a bort hagyja úgy, oly szűz primitívvá, mint a hogy Isten megteremté. Ha pedig eladásra készíti, azt hiszi, hogy a kereskedés titka a csalás, a legvastagabb otrombább csalás. És nem tudom elhatározni, akkor csinál-e rosszabb bort, mikor maga, vagy mikor a kereskedő számára készíti?

Azt is ki lehet szám-adattal (statistika) mutatni, hogy a kerek világon, vagy legalább a keresztény Európában a szándékos gyujtogatás oly iszonyú aránytalanságban nem dulong, mint szegény hazánkban, és épen magyar tájainkon. Ennek okát is csak a nemzetiségek, felekezetek, osztályok közti gyűlölködésben, a humanitas érzülete hiányában, vallástalanságban, a munka és ipar iránti iszonyban s in fine finali megint csak a hanyag, hiányos, részint hibás nevelésben találhatjuk.

Csak jól különböztessünk, s ne álljunk elő a magyar őstermészeti szívjóságával, nemességével e vádak lerontására; mert mindakét állítás jól különböztetve, megfér egymás mellett. Nincs könnyebb, mint schulfuchszi tudákossággal, ideges ellenmondási asszonyviszketeggel a higgadt, s a dolgoknak egyszerre mindkét oldalát látó felfogásban ellenmondásokat kikurkászni; — ehhöz nem kell egyéb, csak felületesség, rövideszűség, s meg van a kisszerű akadémikuskodás. A magyar jó szívű, nemes, nagylelkű; de azért éppen nem szeráf, sőt lelki nemessége, lovag erkölcei és más keresztény nép, például a németnek vallásos, szelid, művelt jámborsága ellenében igen azon különbségre emlékeztetnek, mely az állatvilágban a ragadozó vad és a munkás házi állatok természetében észrevehető. Talán e képből legérthetőbben fejthető ki azon észleletem is, mely a szívjóság és a jellem közti különbségben, ez utóbbinak adja az előnyt. Valaki lehet természettől igen jó szívű ember, de nem jellem, és megfordítva : nagy erős jellem és nem szelid, sőt nem is jámbor ember. Már én pedig biztosnak csak ez utóbbit, tudnillik a jellemet tartom, mert ehhez minden esetben tudom tartani magamat, s számolok rá mert hibázhatlan, mint a jó óragép. És bármi vállalatra inkább egy kevésbé jámbor, de vas-konok jellemű emberrel ohajtok indulni, mint egy olvadékony, kedélyes, jó kedvében ingét is odadó

(de másnap megbánó) azonban változékony hangulatu, ingatag, vagy is gyöngé jellemű „jó“ emberrel. Az ilyen, még legjobb minőségű is, melyben tudillik bátorság és erő is van, csak olyan bizonytalan barát, mint egy hálára kötelezett oroszlán, hiven kísér, és véd egy darabig, engedi sörényét czibálni, tűr és kezedet nyálja; de nem tudod, mikor ébred föl benne királyi önérzete, szeszélyes haragja, a mikor aztán egyszerre, úgy leüt, hogy csak az a jó benne, miszerint — észre sem veszed. Szabatos, egységes, kerek jellem csak nagy műveltségből eredhet, és minél magasb, valódibb valamely népnek, vagy egyesnek műveltsége, annál szorosabban egybevéágó összhangzatos, következetes lehet jellembeli tökéletessége. Micsoda elemekből alakul, miféle színezetű s irányzatú valamely jellem, és mi abban az uralkodó fő vonás, ez népeknél rendszeren vallásoktól, az abban uralkodó világnézlettől függ.

Mennyire biztosak és bevégzettek e jellemekek, azt ismét az határozza el, mennyire szigorúan, szörszálig körvonalazottak ama vallásfelekezet általános culturai tanai, társadalmi, szellemi, politikai elvei, szóval egyetemes világnézetei. Hajlandó vagyok hinni, hogy a keresztény világnézet nem csak általános emberileg, de kivált korszerűségi szempontból is a legtökéletesebb, részlet parányokban legkidolgozottabb, és annál fogva én a szorososan keresztény jellemet tartom a leg-

jobbnek és korunkban leghálásabbnak a nemzetekre nézve, melyek Európában, vagy annak határszélén vannak, az egyedül üdvözítőnek.

Nem akarom tagadni, hogy a keleti, mahomedán vagy indus vallásbelinek ne lehetne jelleme; de valószínűleg, mert culturájok csekélyebb, jellemök is tágabb, lazább, genialisabb, „originálisabb“ s az ő pongyola fogalmaik szemében, a nyugot európai jellem valósággal pedans merevenségben tűnhetik föl. Mind ezt nem vitatom, csak azt mondom, a mi kézzelfogható, hogy tudnillik egy mahomedán és egy keresztény jellem bizonytal rosszul egyeznek meg, tán rosszabbul, mint egy hintónak hátulso kereke egy görbe paraszt kocsi első kerekével. És ime itt a kulcsa annak, miért hogy olyan nagyon nehezen, csikorogva tudunk mi összeférni kivált az európaibb román és german hazai és külföldi fajokkal, mily nehezen értjük meg egymást — mivelhogy az ő szellemök teljesen occidentalis európai culturából, a miénk félig meddig pedig orientalis-ázsiai erkölcsökből veszik származásukat.

Legélesebben a tulajdonjog, az enyim s tied, a jellemet alkotó eme két polus tengelye körül térnek el érzéseink s gondolkozásunk. Mi nagylelküek vagyunk, s könnyen adunk, mert könnyen is veszünk, és nem számítunk; azok szükkeblüek s nehezen adnak, mert nehezen is vesznek és számítanak. Mi par excel-

lence lovagok, gavallérok vagyunk; előttünk nagyobb szégyen a gyávaság, a lelki sőt még a testi erőtlenség is, mint akár a lopás, rablás vagy gyilkolás; (valamely délczeg pórlegény, ha egy erősebb földhöz üti, elbujdosik a hetedik határba; tudok esetet, hogy igen „veti“ legény, mert a csósz a mezőn lebirkózta, elkese-redésében rablóvá lett) nagyobb gyalázat kölcson nem adni, ha kérnek, mint a kölcsonnt meg nem fizetni, szégyenletesebb koldulni, mint rabolni; s igazi spártai katonai virtusa népünknek, nem a botot, hanem a jajgatást tartani gyalázatnak.

Általában s egyszóval, gavallér hajlamok, aristocraticus álerények oly szörnyeteg nagyok bennünk, hogy az idegenbe ugyan bizonyos respectáló tartózkodást keltünk, de egyszersmind boszankodást is, mint minden jogosulatlan fennhójázás, követelés.

Ha lehetne, homlokainkra írának minden idegen számára, hogy nagylelkűséget követtünk el irányukban, hozzájok leereszkedtünk, midőn e világra születni méltóztattunk. Nagyon szép, fölséges volna e homéri büszkeség, ha több értelme is volna, de miből? — kérdezi mindjárt a világ egyensúlyának tengelyén himbálózó, boszantólag józan, okos angol, és átkozottul mosolyg üres gögünk erőködésin.

És mindezen hibák meghatározhatlanul nagyobb mérvben vannak meg középrendünkben, mint akár a főrendben, akár a legalsó néprétegben. Falusi köz-

birtokos nemeseink, általában kabátos osztályunk sokkal kiállhatlanabbul dölyfös, kevély, mint grófjaink és báróink, kik helylyel közel már kezdik legalább affektálni a modern demokratát, a mióta tudnillik koronás fők csaptak föl demagog vezéreknél, bon ton kezd lenni nyugoton a magas demokratság, melyből egyébaránt mellesleg mondva, Reinecke Fuchs farka hogy kilógg — csak a hályogos szeműek nem látják. Aristokratának elvégre van is némi legalább középkori alapja, egy kis ősi büszkeségre, mely még e mellett, ha kivált magasb társalgási műveltséggel kissé szelidítve van, legalább nem oly nagy mértékben nevetséges; de már aztán mily alparilag bohózatos a mi középrendü minden állásbeli atyánkfainak eget kérő aristokrata ágaskodása — nem akarom újra bővebben illusztrálni. Külföldön is találkozunk kikeményített nagy mammuth pofákkal, de az inkább hosszas monoton foglalkozásban szörnyeteggé fajzott pedanteria megkövülésének, vagy — jogosan-e vagy jogosulatlan — de mindenesetre valami képzelt, vagy tulbecsült személyes érdemre támaszkodó tekintély keresésnek nevezhető.

Tiszta szüz, pogányul aristokratikus pöffeszkedés a keresztény Európában már csak nálunk található. A minek aztán két nagy baj : az elszegényedés, meg az idegenek ellenszenve lesz következése.

És épen ott legelhanyagoltabb a népnevelés, a

hol a legnagyobb fokon kellene állania, a tiszta kevértelen magyar faj lakta, a tulajdonképi Magyarországot alkotó egész nagy alföld gazdag rónáin!

Micsoda erkölcsök, micsoda szokások, minő őskori kezdetleges életmód, valóságos beduin világ! Sírhat a művelt magyar lelke, ha eltekint végig e nemcsak anyagi, de szellemi értelemben is zordon vad pusztaságon. Engem egy időben sorsom e táj vándorává tett, de ügyekeztem elkövetkezni minél hamarább e vidékről, mert a mennyire megszerettem testi lelki ősz erővel teljes népét, épen azért nagy volt fájdalomam, ily árva elvadultságban látva népet és hazát, mely kellő nemzeti idomítás által mi nagy — Európát bámulatra indító szerepet játszhatnék, s az új idő Hellaszává nőhetné magát. Nem akarok vele tetszelegni, s ha mondanám se higgyétek el, hogy itt én is honfibúban szenvedtem; hadd kiváltságolják e magasztos érzelmet ama népszerű nagy hazafiak, kiknek erre „titulus bibendi“ gyanánt nagyobb szükségük van; nekem csak a honfi mérget engedjék át, melyet sem viz, sem bor, de annál valamivel nemesb folyadék képes csak eloltani . . .

Elég istentelenség volt e hon nemességének eddigi szenttelensége, mely önmaga és e nép művelését ennyire elhanyagolta. Bezzeg meglátszik, hogy nem lakik erre német. Szégyenharag égeti homlokomat, hogy e vallomást kell tennem, de még nagyobb baj

volna, ha ez öntudatra sem ébrednénk. Valódi nemes elősmeri ellenfele érdemét, s épen ez elősmerés lesz őt magát is hasonlóra, erélyes versenyre ösztönző sarkantyújává. Azonban mit cselekszünk? A gyűlölt civilisator neki áll e Saharáknak, méricskéli, telek-könyvezi, rendbeszedései, tagosítását sürgeti, utakat csinál — és mi feljajdulunk „tompá“ fájdalommal, és még „tompább“ felfogással, siratva a puszták „vadon költészetét“, s kész a fogós frázis, hogy lánczba verik a szabad földet, s bezzeg van ellenszenv, gyűlölet a közgazdaszat ez égetőn szükséges elemi intézkedései iránt, melyeket már régesrég magunknak kellett volna végrehajtanunk.

Az igaz, hogy a hatalom, mely ezt végrehajtatá, népszerűtlen, sőt gyűlöletes volt germanisáló száundéklatai végett, s ez mentheti a tanulatlan népet; ámde tudós táltosaitól megvárhatnók, hogy ha személyt gyűlölnék, ne tiporjanak lábbal pusztá daczból oly elveket is, melyeket mint legüdvösebbeket ajánlaniok kellene, ha versben nem, hát prózában, s iskolában, templomban egyaránt.

De ha sokat megengedek is e nemzetiségünk féltékenységéből származó gyűlöletnek, s egy „harmlos“ poetát népszerűség utáni éhkinjaiban kiizzadt kártékony frázisaiért, akaratán kívül eső tudatlanságáért karóba nem vonatnék is: az épen idéztem példából fényesen bizonyíthatom, milyen egészen más

jótékony hatása lenne annak, ha népünk efféle korszerű előhaladási munkákat, ne mindig a „hunczut“ német, de saját vérei, magyarok által látna végrehajtani, nemzeti kormány, magyar miniszter parancsára! Gazdászatunk, iparunk, közlekedésünk terén szükséges, körmünkön égő számos ujitási és átalakító intézkedések mily könnyen s hamar lennének végrehajthatók a nép rokonszenve és segédkeznyújtása mellett. És ez uton gyarapodva, szaporodva, magyarosodva, mennyivel erősebbek lennénk a birodalmi dualismus mérlegében!

Pedig mindez elérhető volna egy központi magyar miniszterium alatt, melyet, a birodalom egységét nem veszélyeztető minőségben, kétségekivül elnyerhettünk volna mult országgyűlésünk alatt.

„Mindezzel“ — gondolja az olvasó — azt akarja mondani, hogy hát taval nem kellett volna a fonalat elszakadtnak nyilatkoztatni.“

Ujlag ismétlem, függő politikai kérdéseink tüzetes vitatása itt nem czélom, csak a mennyiben általános elveim s nézeteim utjába esnek. Ennyiben meg akarom jegyezni, hogy mi nemhogy ellenségeinket, de még földieink, barátainkat sem hallgatjuk ki, ha ellenkező nézeten vannak, holott nemcsak kihallgatni, de még a mit mondanak, jól megfontolni is hasznos dolog. Jól tudom, hogy taval nem akart a nemzet hallani sem egyezkedésről, és az 1848 egy

pontjának engedését hazaárulásnak tartotta. És ennyiben lehetlen volt másként cselekednie Deáknak, mint a hogy cselekedett; egész a tarpéji szirt örvény széleig ment, melyen tul egy lépéssel már lelöki a közvélemény, mint hazaárulót. Tehát minket, ha vállalkoznék is Curtius, nem menthetne meg élete feláldozásával sem, mindaddig, mig közvéleményünk végre azon magasb politikai nézpontra nem emelkedik, mely egy nép állami életképességének első föltétele.

Egy nagyhirü államemberünk jól nevezé a politikát az exigentiák tudományának, és ő szerencsétlenül ugyan, de alkalmazá ez elvet. Taval mi szerencsésebben (ellenkezö irányban) alkalmazhattuk volna, de nem alkalmaztuk. Mintha csak nem is tartanók vitéz voltunkhoz illönek, saját javunkra törekedni, s a politikát a háboruval összetévesztve, a vész ildomos kikerülését szégyenlenök. Mikor érdeküinkben állott volna pajzsul venni a corpus jurist, akkor eldobtuk, mert kard volt kezüinkben; mikor meg könnyitöül ki kellett volna vetnünk egy két pontját politikai létüink hajójából, akkor átallottuk, és zátonyra jutottunk. Különben huszár vért szépen jellemző eset, de politikus nem dicsekhetik vele.

Egyébaránt nemzetem általános többségének, ugy szólván egyetemének ily határozottan nyilatkozott érzülete eme létel kérdésben oly tisztelet paran-

csoló, hogy szerénytelenség nélkül — egyes ember visszavonhatlanul kárhoztatni, vagy annak ellenszegülni — nem merészelhet; én magam is ezuttal csak annyit kívánnék elérni, hogy — mint D'Artagnan szokta mondani — van egy ötletem, ne gondolkoznánk róla? s fontolnók meg jól, mert én legalább nem emlékszem, hogy valaki azon új oldalát feszegette volna a kérdésnek, melyszerint vajjon a mit elnyerhetnénk, nem sokkal többet ér-e az, mint a mit odaengedni nem akarunk? Azon ránk nézve veszélyes fogásra sem igen látszunk kellő súlyt helyezni, mely a birodalmi dualismus megfordított viszonyában rejlik, a mi még eddig soha nem történt; t. i. amoda át parlament, emitt provisorium, szájkosár! ott az ifju, csábos jövő felé haladás, itt a sötét mult felé hátrálás!

Vannak körülmények, melyek közt egy fél annyit, vagy többet ér, mint az egész. Egy kis lélekvesztőn mit érsz oly nagy gálya lapáttal, melyet az meg sem bír? E hasonlat talál-e mult évi politikai viszonyainkkal, döntsék el nálamnál okosabbak. Magam csak annyit par apropos, hogy Deák Ferencziinkre bizonynyal alkalmazható.

Ha Széchenyit a legnagyobb magyarnak tartjuk, őt a legnagyobb polgárnak nevezhetjük. Mivel épen a polgárosodásról írok, lehetlen rá nem emlékezmem, s ha könyvemnek czimképet adtam volna, arra e század

magyarjai közt hozzá csak közelítőleg is méltó alakot nem találhattam volna. Nekünk pedig jelenben éppen polgári jellemekre van szükségünk; — mit érnénk holmi faczér Caesarok, nagy Sándorokkal, ha azoknak dolgot nem adhatunk? Deák Ferencz mintául van adva nekünk a korszellem által; ha fölismeri a nemzet s követi, boldogul; ha nem? akkor a tökéletes minta kárba vész.

Deák Ferencz minden nemzetnél kitünő nagy volna, de mint magyar, éppen üstökösszerű jellemritkaság. Számos olyan tulajdonban erős, melyek nemzetünk s főleg előjogos osztályaink gyöngé oldalát képezik. Nem az államférfiről szólok itt — e téren szakmájában is tökéletes, megjegyezvén, hogy ha bár a positiv működést általán többnek tarthatjuk a negatívnál, másrészt az is bizonyos, hogy a negativ hatás bizonyos körülmények közt — s ilyeneket éltünk néhányat — majd nagyobb erőt kíván a ténylegesnél, a kezdeményezésnél. De mint ember, mint honpolgár, ugy a köz- mint magánéletbeni szerepelése és magaviseletére nézve, — oly vigasztaló, fölemelő erkölcsi jelenség, és kivált irányvesztett, tévelygő, demoralizált újabb korszakunk hibái és félszégei közt, hogy nemes alakjára tekintve, a pessimista is új reményre, hitre ébred, gondolván, im az élő és nagy példa, miszerint népgeniuszunkban meg van ama vegyüilék is, melyből a mai idő egvik legszerencsésebb férfiúi mi-

nősége kikerül. Ős magyar nemes, mindenek fölé emelkedett capacitás, egykori ministeri magas rangjának nyimbusza mellett oly valódi democratá nemcsak szóval és tollal, mint sok más népkegyvadász nevezetesség — hanem gyakorlatban is, kiben a hajdankori romai civis tántorithatlan erkölcsi szilárdsága a modern keresztyén európai polgár szelid humanitásával tisztelet és szeretetgerjesztő egyezményben párosul. Azon körben, melynek középpontja volt, a legjobb hatást eszközölte nemes, önérzetes szerénysége s emberileges érzés vezérelte modorával; szóval az ujjabb eszméletlen s iránytalan idő alatt társadalmunkban lábra kapott ledérségre (frivolité) piritólag ható nagyszerű egyszerűségében igazán magaslatos volt.

Mostanság, midőn politikai vezérszellem nélküli gazdátlanságunkban, nemzeti szellemünk aristocrata incarnatiójánál fogva, ős eredeti, korellenes hajlaimainknak szabad tért engedtünk, s a borbély tekintetes uraztatta, a bugrisnyuzással dicsekvő hajhász nagyságoltatta magát, sőt már utóbb egynémely fákó scribler (et tu mi brutel!), ki még pár év előtt versben panasolta el éh-szom-kinjait a nemzetnek, mint valami tükörből beretválkozó majom, aristokratát kezdé játszani, s 70—80 százalékos uzsorára pénzeket szedett föl, csakhogy napjában kétszer, háromszor öltözködhessek, s e fölkaaszodott arczat-

lansággal nem átallott még dicsekedni is, vadászván vidéken és fürdőkön gazdag partiekra; — mostanság, midőn ez osztályidegenítő, tehetlenségében pukkadó békadölyf romboló luxUSDülhe már annyira ment, hogy az iparos szégyenelni kezdte azt, a mivel büszkélkedheték : szurtos kezét, s hogy azt elrejtse, omnibusz helyett bérkocsiba ült — igazán krisztusi humor rejlett a látványban, mely a nemzet legünnepeltebb férfiát majd labdázó gyermekek közt a zugligetben, majd elegybelegy de bámulásig tisztelő sereg közt a városligetben, majd egy omnibuszülésben, becsületes (noha politikus) csizmadiák, forradalmár szabók és hentesek, tisztességesb korú kofák közt mutatá e rendkívüli jelenethöz szokatlan tömegnek, mely saját szemeinek alig akart hinni!

S hogy e jótékony tüneménynek nagyobb, kiterjedtebb, általános hatása nem lett, ezért csak megint journalistikánk felfogásbeli impotentiájára, akarám mondani indelentiájára vethetünk. Minden nagy és váratlan jelenségnél a nagy tömegnek ügyes magyarázókra, kommentátorokra van szüksége. Journalistikánk üstökös *) vezérei nemzeti önérzettől fenndobogó szívvvel lelkesedtek és tudtak áradozni azon jeleneten,

*) A M. S. bohóczának azon ellenvetésére, hogy a czopf nem üstök, Heineben van a felelet :

„Der Zopf, der einst von hinten hing,
Der hanget jetzt von vorne.“

midőn a megyeháznál egy-egy alkotmányos főispán kalucsni helyett négy lovas fogatán megjelent, sallangos lovakkal és huszárokkal, még sallangosabb dictiókkal beköszöntve és fogadtatva; de arra nem találkozott a sok nagyfejű *) között egyetlen önálló fő, a ki ujdondászát figyelmeztetni bírta volna, miszerint az egyébkint vakon kegyelt népvézérnek eme democraticus viseletében is van annyi fontosság, mint a városligeti hattyú-kérdésben, mely évtizedek óta állandó, kiségitő töltelék az ujdonságrovatban. De persze a tömeg tetszése, ha káros is, irányadó a mi iránytalan ujdondászatunkban. A tömeg pedig nálunk már t. i. a magyar, pompabálványzóbb a világ minden népénél, s így főispáni fogatok s paszomántjainak magasztalása háladatosb munkának tetszett előttük egy nagy magyar democraticus polgári alak kiemelésénél.

Azonban a nép bizonyos tekintetben hasonló a gyermekhez; magától mindjárt a rosszabb utra téved, de egyébiránt hajlik a szépre, jóra, csak arra valaki kedvező modorban figyelmeztesse. Ilyen volt nálunk az utóbbi korszak; nem volt vezető, s azon természetlen viszony támadt, hogy a hadsereg vezette a vezért,

* Szeretem a purismust, ha nem az értelem rovására történik. Így a „coriphaeus“ szót híven kifejezhetni vélem a „nagyfejű“ elnevezéssel, melyet a nép ugyan ez értelemben széltére használ is.

a tömegek parancsoltak a parancsnoknak — a mi a hadviselésben megszokott történni, midőn az illető vezérek félénkek vagy tudatlanok. Hányszor fellázad a hajólegénység, s ha a kapitány megijed, elveszett a hajó; de ha bátrabb náluk, s föbe durrant egyet kettőt, megint készen áll a fegyelem.

Mennyire a tömegnek hibás és nem hibás, olykor kozmás levest kedvellő izlése volt irányadó irodalmunk 1849 utáni időszakában, arra számos példát hozhatnék föl. Így támadtak a hizelgő élczlapok, a nagyot jövendölő politikai szemlések, stb. Általában mily gyöngé nádszálon ingadozott egynémely csiripelő politikus nádi veréb meggyőződése — arra lássunk csak egyet a mulatságosabbak közül : Egy minden áron vezérkedni ohajtó publicista röpiratot ad ki ezelőtt pár évvel a zsidó emancipatio mellett. Egy könyvárus, kinek bizományba adja, megjegyzi, hogy a szerző ur elnéltóztatott téveszteni a szerencsés irányt, mely nagy kelendőséget biztosított volna. A zsidók ellen kellett volna irni, úgy mond a furfangos könyvüzér. „Hogy-hogy, kiált föl a vezérszellem — hisz most a kor szelleme, szabadelvű iránya a zsidók pártolását javasolják“. — Ugy van uram, válaszolt a könyvkereskedő, de még is, ha a zsidók mellett ir valaki, azt nem veszi senki. „Majd veszik maguk a zsidók“. — Azok épen egy példányt sem vesznek. Hanem ha ellenük irt volna, megvették volna az egész kiad

ványt (Verlag) hogy senki ne olvashassa.“ — „Mért nem mondta ön ezt előbb!“ — riadott fel a vezérszellem, nagyot ütve homlokára.

Baj, hogy a gonosz gyanusítás annyira elterjedt ez időben, de még nagyobb baj, illetőleg e bajnak oka az volt, hogy nagyon féltünk a gyanusítástól.

A szerkesztői ildom törekvése nem annyira az volt, hogy valami újat, eredetit, a többinél jobbat találjon föl, mert mindenki annyira korlátolt volt, hogy ezt lehetetlennek hitte, — hanem az, hogy mit ne mondjon, a niből ellenségei hamis tanúságot kerekíthetnének ki, s a reaktionarius gyanujával lehetlenné bélyegeznék. A bátorság nem tartozott ez idő szerinti erényeink közé, s ez egy tekintetben az írónál az egyetemes nép maga sem volt jobb. Mindannyian fogunkat csikorgattuk, ökleinket szorongattuk.

Isten jól adta, hogy egyetlen ember vére szándékosan nem ontatott, — nem volt rá szükség, nem is gúnyból mondom, (bár jobb önmagunk, mint mások által gúnyoltatni) csak azért, hogy azon igen nagyon szükséges, hasznos tanúságot vonhassam az egész komédiából, mely szerint legyünk számítóbak, vessük ki a rendelkezésünkre álló tényezők kártyáiból, mi lehetséges? hogy a lehetetlen után kapkodva el ne szalaszszuk a lehető jót, és egyáltalán ha nem merünk, inkább ne is akarjunk, vagy ne is mutassuk, hogy akarnánk

Mindenesetre a nemzettest leghibásabb tagja a mi közvélemény alkotó középrendünk, de e hibák összegét valósággal megkoronázta ez időszerint az — irodalom, főleg pedig a — lapirodalom. Már csak a fönnebbi pontnál is jó része van a hibából. Ha egyenes uton nem volt bátorsága mérsékletre inteni, alábbszállítani a forradalmi vágyak üres szappanbuborékát, tehette volna oldalvásti eljárással. A külföldi politikát úgy kezelték, hogy nem csoda, ha a hiszékenységre hajlandó nagy tömeg tudni sem akart alkuvásról. E rémitgető taktika megbocsátható volt október 20-ig — mindenkinek maga felé hajlik a keze —, de 1861-ben az országgyűlés alatt tisztában kellett volna lenni az alternatíva iránt, s fényes álm és rideg valóság, külföld vagy Ausztria közt választani. Politikában, kivált annak vezérei közt a tudatlanság, értetlenség is egy vétek a határozatlansággal s gyávasággal. Voltak lapok (mint ma is vannak) melyek tulajdonkép nem tudják, mit akarnak. A kiknek politikai programja nem különb, mint egy sorsrésztény, rescontó, vagy szép álmra fektetett — reménység. De a nemzet ifjú, inkább remélni szeret — nagyot, de valószínűtlent, mint egyelőre beérni kevesebb, de bizonyos jóval. Szép frázisburokban jobb szereti a hamisat, mint egyszerűségében a száraz valót, édes ostyában inkább beveszi a mérget, mint a maga keserűségében a jótékony labdacot.

Mint általan a kalandos, ábrándos ifjú kebel, a mi népünk géniuszát személyesítő politikusaink legnagyobb, de halálos hibája: a körülmények helyes fölismerésének, s hibátlan számbavételének teljes hiánya. Pedig hát épen ezen alapszik az összes politika tulajdonképi tudománya. E nélkül nem is gyakorlati politika az, csak gyarló elmélet. A sybilla könyvek története, börzeüzérek esetei — világos fogalmat nyújtó példák. Fölismerni a szerencsés pillanatot s jókor megragadni; akkor adni vagy venni, mikor épen legtöbbet nyerhetünk, vagy legolcsóbban vehetünk, ez a politikus feladata. Hányszor szidja a nem szakértő család a jó orrú főnököt, hogy megköté az alkut, olcsóbban elada, mint ohajták, de rá következő nap már beállott az öt igazoló esemény, mely végleg lejobb szállítá az árut, és aztán üdvözlék előrelátását. Egy elszalasztott pillanat néha örök veszteség a politikában is.

Nem következetlenség, csak politikus eljárás volna, ha például az, ki ma három paragrafus átengedésével kész volna egyezni, holnap — ugy fordulván a koczka — már csak kettőt, holnap után csak egyet volna hajlandó adni, egy hét mulva pedig épen semmit se engedne, mert bizonyos volna benne, hogy így is meglesz, a mit kíván. Meglehet, hogy hibát követne el, de azt a hibát semmi esetre sem volna szabad elkövetnie, hogy semmit se végezzen, s üres kézzel, mint

egy o du lieber Augustin, alles ist hin — menjen haza, s még csak combinatioval se birja vigasztalni megbizóit.

Vegyük számba a körülményeket, s lássuk : szabad-e várnunk terményünkkel, remélhetünk-e jobb árt jövőre ?

Ha mi egyvallású s nyelvű nemzet volnánk, olyan nagy culturával mint az olasz, bátran tízfelé vághatnánk magunkat, megélnénk, mint a polyp. Még a lengyel is — tizszeres nyomást bír el hozzánk képest. Nekünk csak egy crönk volt eddig s ez is csak tagadólagos : csupa merő erőszakkal be nem olvasható keleti különségünk, de a mely ezentul, mint egész művemem át bizonyítgatám, lassanként inkább hátrányunkká fog válni, mert az ujkor oly kellemes, vonzó eszközökkel rendelkezik, melyeknek többé semmi patent lakat ellen nem állhat. Imé ! a hazánkbeli külön fajok kezdenek is már ez eszközöknek hódolni, saját irodalom, tudomány, szóval : saját nemzeti cultura után látnak. Vajjon nemzeti belkormányzat alatt nem roppantul gyorsabban haladnánk-e mi minden culturai ágban, s nem érnök-e azt el, hogy a miért ma Bécsbe mennek, ezentul Pestre jönnének Bukarestből és Kolozsvárról? Nem lenne-e vége a nemzetiségi áldástalan beltülekedésnek? Nemzetiségünket — pedig hát csak ennek megmentéséről van szó, mert hiszen hogy maga Ausztria, ha osztrák marad vagy teljesen osztrákká válnék is, lépésről lépésre szabadabb lesz,

azt már csak a vak nem látja — mondom, nemzeti-ségünket csak egy Ausztriávali szövetség által biztosíthatjuk, ez régi és századok óta helyesnek bizonyult politika, melynek igazsága mellett most a körülmények is inkább szólnak, mint valaha!

Nem mondom, hogy a politika minden indulat nélküli csigatermészet legyen, de midőn gondolkodik, minden indulaton felül kell emelkednie, s először saját hasznát, azután kell ellensége kárát tekintetbe venni. Ha nekünk olyatén valami használ, a mi ellenségünkben a lelket tartja — ezt elvetni, valódi tragikum ugyan, de erre a nemzet kormányrudját tartó férfiak nincsenek jogosítva. **Mi nem vagyunk** életunt vagy kétségbeesett, sem elaggott nép, mi nem akarunk meghalni, mi élni akarunk; eleinte úgy, ahogy lehet, később majd tán fölkél a mi dicsőségünk napja is.

A ki tür, az uralkodik később. „Hamvából a Phönix újra fölkél s egek felé intézi röptét.“ Részemről előbb ohajtom nemzetem életét, mint ellenségem halálát — és ez nemesebb, édesebb is. A mi különben eme bizonyos ellenségünket illeti, elvégre mi vétke egyéb irányunkban, mint hogy szegény, ő is élni akar? És vajjon mi tette őt urunkká egyéb, mint a mienknél nagyobb élelmessége, melylyel gyakran gyöngébb voltánál fogva is, oly eszközökhöz nyult, melyet mi nem helyesen megvetettünk! Vajjon bánthatja-e nem-

zeti önérzetünket, ha mi is öt javunkra felhasználni akarva, neki szövetséges jobbot nyújtunk? A harcz terén — fájdalom — sokszor szemben álltunk, s nem mi valánk többször alul, de hiszen nem is áll ezzel elő, sőt untalan elősmeri, maga magasztalja e téren fölényünket. Frázisok, — csalóka sophismák! véli az olvasó. Ám gondoljon magának a mi tetszik, annyi való az egészből, hogy saját hasznunk a legelső szempont. És ősapáink, a kik alkotmányunk cikkelyeit csinálták, szintén mindenek előtt magunknak alkották azokat, s nem azért, hogy mi annak még egy betűjétől kárunkra is el ne térhessünk. Ők bizonyval javunkat ohajtják, mert ők csinálták ama közmondást, mely így szól: a magad eszét soha se add a máséért.

Követnének már valahára okos, miért nem legokosabb politikát? Egyáltalán ne általlanánk politikusabbak lenni ellenfelünknel.

Nemzetünk legjózanabbjai belátják, hogy egymagunkban, csekély számunk és rokontalan voltunk mellett, szövetség nélkül nem állhatunk fön. Hisz e nélkül nálunknál nagyobb nemzetek sem állhatnak fönn. Tehát abban majd minden érett politikus meggyez, hogy helyzetünknel fogva a sors által Ausztria szövetségére vagyunk utalva, sőt a legmerészebb kockázó — va banque — pártbeliek is annyit már tanultak 1849-ből, miszerint valami szövetség okvet-

len szükséges, ha Ausztria védő szárnyai alól kiröppennénk. És fölfedezték a nemzetiségek szövetségét. Tehát az alternativa fel van állítva : Ausztria vagy a nemzetiségek.

Az első mellett szól több mint háromszázados politika. Minden, kezdetben bármely népszerű s általános kísérlet e hagyományos és végzetszerű politika ellen — utójára is hiúnak, az európai egyensúlyba ütközőnek, lehetetlennek, szóval : a politikai botlás tragicumának bizonyult. Vagy a dolgok rendjének, melyek fennállásából következik e szükségesség, vagy a mi háromszázados politikánknak kellene olyan lényegest változni, hogy e végett ránk nézve kedvezőbbre fordulna. Azonban legkedvezőbb esetben is csak azt nyerhetnők — a mi egyébaránt minden lehető szerencsénk tetőpontjának is elég lenne, ha szép hazánk a jelen birodalom közepévé, súlypontjává, nemzetünk a többinek koránsem elnyomója, de mintegy a korszerű haladásban uttörője, kalauza, kifelé védelmező protectora lenne.

A dolgok rendje, a társadalom Európában, úgy látszik még mindig azon elvek alapján áll, melyek századok előtt Ausztriávali szövetségre utaltak bennünket. E téren tehát, ha csak a jövő nem hoz változást, a jelen nem mutat semmi ellenkező utat, kínálóz vezérfényt. Hanem másik végén a dolognak : Vajjon nem változtathatnánk-e mi eddigi politikánkon vala-

mit? — némi vigasztaló, üdvözíteni ígérkező eszme csillámlik elénk.

Ugyanis e két szövetséges : Ausztria és a nemzetiségek közül eddigelő egyszerre csak egyiket fogadtuk el, sőt volt idő, midőn titáni égberontó vakmerőséggel mindakettőt elvetettük, és ekkor csakugyan legmélyebbre buktunk; nem-e az a tanulság ebből, hogy ezentul — miért ne fogadjuk el szövetségesül mindakettőt? Miért ne használjuk föl egyszerre mindakét hatalmas tényezőt, Ausztriát és a nemzetiségeket nemzeti lételünk emeltyüivé, főtámaszaivá?

Pedig ezt nemcsak hogy eddig nem tettük, de — rettenetes való! — még mai nap sem cselekeszszük. Ama végletbe csapongó, mesés vetélyben gyönyörködő keleti heroismus szertelen elbizottsága, mely huszártündéres népünk egyik főjellemvonását képezi, a nemzeti politikában is elragadja ama vesselényies szilaj gyönyörérzetre, mely a veszély netovábbjában leli ingerét, s a megvadított mének közé veti a gyep-lőszárákat; vagy találóbb hasonlatban Toldy Miklóssal, elrúgja magától a ladikot, mely visszavihetné s így kényszeríti magát, győzni vagy halni. De Vesselényi egy füttye megállítá a ragadó méneket, s Toldy ha nem győz, csakugyan meg is halt volna a Margitszigeten. Ámde aztán a nemzet nem mindig lehet öngyilkos, és nem győzvé, még sem tud meghalni.

Azért hát nem szabad elégetni háta mögött a visszavonuló hidat, mint ezt például 1849-ben cselekedte. Sőt ha két hid van, miért ne tartsa meg mindkettőt?

Pedig úgy van, fájdalom, ma sem látok csak egyetlen pártot sem, még nézetet sem hallok, mely ez elv mellett nyilvánulna.

Az egyik például Ausztria mellett, a nemzetiségek ellen, és olyan (1847-es katakombaszerü vármegye) rendszerért küzd, mely lehetlenítője minden korszerű haladásnak, állami megerősödésnek, s nemcsak a nemzetiségek, de főleg a polgárosodó kor szellemével összeütközik, és a melyet már, — s ez nagy zálog a jövőre, biztató, vigasztaló bizonyosága javulásunknak — nemzetiink szabadelvü, ha tán nem nagyobb része is, mondhatni, végleg elítélt.

Ennek ellenlábás közlönyei, két három „nagyfejü“ lap — nem állítom, hogy nem óhajtanak valamit, de hogy a „mivel“, „mikép“ s mely eszközök iránt nincsenek tisztában, az iránt már meg én vagyok tisztában. Nekem is vannak, azaz hogy voltak (hisz én is voltam politikai gyermek) ábrándjaim, melyeket csak úgy behunyt szemmel teremtettem magamnak, s igen jól esett azokkal magamat elaltatni és róluk tovább álmodni; és ezeket úgy magán szenvedélyből versekbe is foglaltam, de legalább sanyarú prozában, lant nélkül, higgadt komoly képpel már ma ugyan nem mernék beszélni róluk. Ha-

nem azon valóban irigylendő érdemek meg van e lapoknak, hogy ámbár az eszközök és módok közt legkevesebbel rendelkeznek, mégis nekik van legvérmesebb reménységük, — és hitük — ezt meg kell vallani — véges végtelen. Szilárdak is ők és rendületlenek mint egy Cató : a 48-ból nem engednek egy jottát sem. Terringettét! Legmulatságosabb egész működésükben, midőn uj vagy félév elején kiadott programjukban egyik inde, másik unde, per fas et nefas, vérverejtékes frázisokban azt akarnák tudtul adni, hogy tulajdonképen miben különböznek ők egy a másiktól? és hogy milyen igazán „mód nélkül“ legtisztább, legmerészebb hazafiui politikát vallanak ők — titokban?!

Ez a sorok betűi tojásai közti keserves tánczolás, ez igazán hasbeszélő eröködés mindenesetre a komikum magasb neme közé számítható, s bir annyi érdemmel, hogy legalább ezzel még a magamhoz hasonló nézpontu embernél is megszolgálják az előfizetési díjt.

A legvénebb mindenesetre legokosabb köztük, mert ez a lutheránus — nem vesződik programmirás töviskoronás feladatával. Ő nem ír semmit — „il a trop d'esprit pour écrire“ — a kiadóra bizza, hogy hirdessen előfizetést. A szegény olvasó aztán azt gondolja, hogy nem a lap, de az ő tudatlansága hibás, hogy nem tudja kibetűzni, mi légyen tulajdonképen a lap

sajátságos programja. 1848? — 'sz annyit ő is tud. Aztán ez csak olyan, mint midőn a cigány gyerek fehér puha czipót kért, s anyja azzal csitítá : te is épen azt kívánod, a mi nincs! Hanem mindennek meg van valami erős oldala, érdeme, ugy e journalistikai nagy kophtának is. Ha nem mondja is, mit kell tenni, azt már senki nálánál jobban nem érti, hogy — mit nem kell tenni? Például nem kell semmit, senkit dicsérni, főleg valami hatalmas, önálló, fejünkre nőhető dolgot. Hogy pedig azt ne mondják, mintha épen irigy, mindent ócsárló volna, — hébe-hóba, valami boldog középszerűséget, magát lejáráó népszerűséget, bukott lángészt, fiatal óriást kiemel, például Vahot Imrét, egy két kezetsókoló poetát stb. Ajánlható mintája a körültekintő, magára vigyázó, közéletben haladó, korlátolt bölcseségnek.

A Pester Lloyd ügyes szerkesztés, gyors hír közlések által ügyekszik minél több előfizetőre szert tenni; játsza a nemzetit, magyart, szabadelvűt, egyébkint politikai tendenciákra nézve a parasyta lények legéletrevalóbb fajtájának bizonyítja magát. Egyaránt fordít minden magyar lapból : Das sagt „Sürgöny“, meint „P. U.“ — schreibt Pompéry. — Azonban való a mi való, e lap életrevalóságával a magyar lapok élhetlensége mellett, többet germanizál, mint a Bach-kormány „a terhes tizenkét év“ alatt.

Mialatt ezeket írom, keletkezöben van egy uj

lap. K.....é, ki már egy röpirattal ki is lépett a pikétre. Ez után itélve, K..... okos — úr lehet, de bizonyosan nem állithatom, mert irányából sok helyütt csak a legjobb akarat sejtheti, hogy mit akar, de néhott, gondolom, épen az ellenkezőt mondja. Ezen könnyű segíteni. Jó iránylyal nem birni, csak írónak szégyen, urnak nem. Fogadjon maga mellé egy „körmönfont“ stylistát. Mert ugyan csak hatalmas irányra van szüksége, ha arra is rá akar venni benniünket, hogy ellenségei legyünk a német egységnek.

Egyébiránt az Isten tartsa meg mind e jó urakat. Pártolom a legszélesebb vélemény-szabadságot, s tűrhetlen zsarnokságnak, középkori, durva, utálatos ököljog-eljárásnak tartom bármi akadályt gördíteni ez ellen, s bármi eszköz által terrorizálni akarni. Tesék, mondják ki rám ítéletüket. No hiszen az „Önbírálat“-ért rám is eresztette — ki bohóczát, ki fülelőjét.

Majdan veszek alkalmat, egy legközelebb indítandó lapban tüzetesen s állandó figyelemmel kíséreni lapjainkat, s elfogulatlanul kimérni nekik, a mit érdemelnek, addig is egyelőre annyi igazságot akarok szolgáltatni a Pesti Naplónak, hogy tagadhatlanul neki legalább meg van azon negatív érdeme a többi fölött, mely szerint kevésbé folyamodik a ferdítés, gyanusítás fegyveréhez, nem üz annyi játékot fontosabb nézetekkel, s nem annyira könnyelmű a

napi dolgok megvitatásában is, mint a többi. E tekintetben elobb szinte szüz tartózkodással őrizte hitelét, legujabban mindazáltal ő is kezd az idő örlő foga alatt veszteni keménységéből, s a legujabb nemzedék egyikét „hirtelen nagy“ tagjának többet engedett, mint szigorától várni szoktuk.

Visszatérve államviszonyaink megállapítása körül fölvetett általános nézeteim fonalához, megjegyzem még, hogy mi azon kegyeletlen és kegyetlen értelmezés szerint járunk el, melynél fogva magát ez apai örökség egész lényegét kockáztatjuk, egyikét részletének kérdése miatt. Apáink testamentoma: Ausztriávali szövetség. Ez a való egésze, melyet modalítások miatt végkép föladni nem szabad.

De már megesett, e fonál megint elszakadt. Mig újra föl nem lesz véve, az alku hogyan s mikéntjén tusakodni addig — élő medvebőrre ivó ildomtalan mohóság volna. Mert azt majd ismét a körülmények helyes fölismerése határozza el mindkét részről. Csak mi ösmerjük fel jól a körülményeket, azok az ostoba bécsi politikusok bizonyynyal jól felfogják ösmerni, mert még eddig azok — mindig utoljára nevettek . . .

Hanem még egyet — ha a teljhatalmu sajtóbíró-ság megengedné, mert részemről a jó politikára nézve is igen ellenkező nézeten vagyok a nagy tömegnél nálunk uralkodóval. Én ugyan azt tartom jobb politikának, a miért nem zárják be az embert.

Gyakorlati-e, s mit ér az oly politikai program, a mit nem lehet valósítani, még bevallani sem? Köpeny alatti füge — gyermeknek, s nem férfinak legalább nem politikusnak való. — A forradalmár! ahá az egészen más. Különböztessük meg jól. A politika rendes biztos eszközökkel dolgozik; a háboru, a forradalom, akkorra való, mikor a politikának vége szakadt, mert a rendes eszközök nem használnak. — Tehát én, mint politikus, ismétlem, csak a rendőrség kegyes engedelmével akarok ezuttal egy szót váltani azokkal az én jó háborulesi fiatal barátaimmal, kik azt hiszik, hogy csak a törvénykönyvből lehet — s a nélkül lehetetlen — forradalmat csinálni. Lám, hogy szeretjük mi mindennek a könnyebb végét fogni. Egykor törvényt hoztak apáink, mely megengedte, jogsította a fellázadást a király ellen. No ezt ugyan idővel kitörölték, hanem azért még e törvény fennálltával is leüttették harmincz nemes fejét Budán; másfelől mikor e törvény már nem létezett is, támadtak forradalmak, mert hiszen az a betű olyan szende, gyöngye portéka, mint a nő, hogy ha nincs hozzá földözet, kellő garde de dame, az bizony magával tehetetlen.

Már ha az a megátalkodott szándékuk, hogy bizók, a mint nyílás lesz, kitörnek, e miatt bátran engedhetik végrehajtatni a törvényes kiegyezés munkáját. — Lássák, milyen furcsa dolog ez a politika. —

1849-ben a pozsonyi memorandum aláírása hazaárulásnak kiáltatott. 1863-ban pedig, ha valamit már t. i. nem sophismát, de tényleges törvényszerű érvet lehet fölvetni a „verwirkt“ politika ellen, az egyedül csak a pozsonyi memorandum lehet, melyre mi épen oly nem örömet emlékezünk, mint a mily nem örömet hivatkozik Ausztria az april 14-diki nyilatkozványra. Így vagyunk, vagy tán leszünk quittek valahogy . . . Egyébiránt bocsánat nekem ez alá és föl szentségtelen — de ad hominem való — okoskodásért.

—X—

„Vegyük rendre francia, holland, német, angol stb. nevezetes, általunk ismert hazafiak életét, s azt fogjuk találni; hogy nem a vak használ hazájának, hanem a szemes, nem a mindent dicsérő, hanem az igazmondó.“

A föltételek, és azon mód részleteinek megállapítása, melyek alapján majdan nemzeti belkormányzathoz juthatunk, egyes ember tehetségét, annálinkább az enyimet felülhaladó, s még ezenfelül az időtől függő nagy munka. **Mig** az elkövetkeznék, addig ha kísérlet gyanánt dolgozhatunk is ki ilyen s amolyan alapokat, azokat végmegállapodásul, programmul kitűzni, könnyelmű, elhamarkodott, hiú fontoskodás volna.

Jelenleg azt hiszem, csak két főelv létezhet : **A** semmi, vagy mindenáron kibékülni óhajtóké! (**A** minden áron kibékülés alatt értvén oly módot, mely a nemzeti becsülettel megegyez, tehát oly föltételt (tudjuk, mi neve!), mely a nemzeti lételt eo facto meg-

semmisitené, nem érthetek.) A kibékülni akarók közt ismét két árnyalat van, u. m. a megyés autonomisták, és a központi kormányférfiak közötti, vagyis jeligében kifejezve : 1847. és 1848. Annyira az utóbbi mellett vagyok, hogy ámbár a legtágasabb türelmet és legnagyobb vélemény-szabadságot pártolom, mégis ha tőlem függne Kálmán modorában : „De strygis, quae non existunt, nulla fiat mentio!” törvényt hozni szeretnék, hogy az 1847-ről mint nem létezőről, említés ne történjék.

A nyugot erős nagy nemzetei, a franczia, német, az angol sem engedett meg az egyesnek oly korlátatlan szabadságot, s nem darabolta e végből az államot ötvenkét alkirályságra, ismét azokat annyi ezer kiskirályságra, mint hazánk ódon alkotmányos rendszere tette; de ha már megengednénk is, hogy a világ hatalmas vagy egyáltalán minden népére nézve nem volna állami hatalmát aláásó a mi vármegye rendszerünk : az egy magyar nemzet bizonyly az, melyre nézve e rendszer legveszedelmesebb, és pedig nem csupán geográfiai, államgazdászai, nemzetközi s tudja ég mi-féle más okoknál, de főleg s mindenek előtt népegyéni természeténél fogva, mely talán épen a benne rejlő erők sokasága miatt, annyira erős hajlamokkal bír a szabadság nomád korláttalanságára, hogy független, kifelé hatalmas, legalább önvédelmére képes állammá csak a legszigorúbb s épen katonás lelkiületéhez illő

katonai fegyelem emelhetné. Nem akarom ezzel állítani, hogy békés, rendes időben is katonai dictatura alatt álljon, de mindenesetre, erős központi magyar kormány alatt. De hiszen még a töröknél is nagyobb nemzeti fegyelem állott fönn, s a nagyúr zsinege oly szent volt a kis-isten basák előtt, hogy még hóhér se köllött, önmaguk köték föl magukat, mint a kétségbeesett ürgék ősszel, midőn nagy telet éreznek. A magyar nemesnek igazán csak az Isten parancsolt, de mivel még annak sem fogadott szót, megbünteté Mohácssal. Ám ez régen volt, . . . vegyük csak a mult évet : ugyan ki védett meg a szolgabíró vagy csak ennek hajdúja önkénye ellen? Ki bünteté, ki ellenőrzé a megyei igazságszolgáltatást? És kik jutnak hatalomra ily megyékben?

Legtöbbnyire a legszájasabbak, az intelligentia legüresebb fejú, és minden áron hivatalos állás, rang után sovárgó nyeglék, kik egyébkint valódi érdemmel, mindenütt érvényesithető személyes tulajdonokkal kitünni nem képesek. De nem is lehet várni, hogy a hivatalok mindenütt az ország legjelesb egyénei által töltessenek be. Kisebb, alantibb hivatalok rendesen minden országban korlátoltabb eszü, helyelközzel igen gyarló egyének által foglaltatnak el. Hiszen a lángész bizonynyal nem záratja másoló irodába magát lelketlen gépül. De épen azért, mert az egyének gyarlók, legyen bölcs, erős, czélszerű a rendszer, melyet egy egész

ország kapacitása dolgoz ki, s jaj legyen annak a magánosnak, a ki azok ellen vét, még jajabb a tisztviselőnek, ki azokat rosszul kezeli, velök visszaél!

Az az egész tavali vármegyésdi, bár a 48-ik alapon állott, de felelős központi kormány nélkül természetlen politikai szörny — mennyire korszerűtlen, hibás valami volt, mutatja, hogy népszerűtlen volt, sőt ellenszenvet gerjesztett a népben, a hazai magasb értelmiségben, az idegen fajokban, a külföldben egyaránt. Eljárása ildomtalan volt fölfelé a hatalom, lefelé a nép, oldalvást a polgári s az idegen elem iránt. Magasb műveltségű s kivált egy kissé Európát utazott ember épen iszonyodott e lármás, elbizott, dölyfös, a nép és polgársággal szemben mindenhatóságú, azonban egy fináncz vagy bakakáplár megjelenésére szózaténeklő filisztertyrann szerzettől. Pedig nem ők hibásak, a világért sem, csak a rendszer. Ezen urak egynémelyike nem rég oly világrázó dologban vett részt, mely ugyancsak nem volt filiszteri — mely két különböző szerep eléggé tanusítja, hogy a legnagyobb herculesi erő is a fonóházban kénytelen engedni az elpuhító hatású körülményeknek, azért, egy szó mint száz — el e régi, átkos, bukásunkat okozó afrikai beduintörvény rendszerrel, és ha tán némi áldozat árán is, de mindenáron csak elő a 48-ik alappal!

Hogy közép rendünk demoralizált, megint csak

e rendszer okozta. Hogy ez iránt félre ne értessem, ne zavarjuk össze a rabszolgaságot a fegyelemmel, a törvényfeletti kiváltságosságot a szabadsággal. Mert igaz, hogy a rabszolgaság aljasít, de épen úgy a törvényfelettliség, a szabadalmas féktelenség. Ellenben a fegyelem és szabadság fölemelnek, erkölcsileg javítólag hatnak, mert szabadság tulajdonkép csak szigorú, kivétel nélkül mindenkit sujtható fegyelem alatt képzelhető. Nem de a katonaság — mai filiszter nemzedékünkben — az erkölcsileg legtisztább testület? És hogy rá- és beszámíthatós biztos szilárdságú jellem már ma leginkább csak a katonaságnál kapható? Pedig (vagy épen azért, mert) — ma százsorta nagyobb a fegyelem, mint a hajdan, vagy középkori katonaságnál is. Így a féktelen szabadság, mely csaknem a rablásra szabadított fel -- demoralisálta a nemességet, és demoralizál minden oly előjog, mely ellenőrzés nélkül, egész szektát saját lelkiismeretére hagy.

És nekünk nem zabolátlan oroszánokra, kártékony vadkanokra, de munkás, szorgalmas népre, engedelmes polgárookra van szükségünk. Fordult a kerék. A középkorban féktelenségre szabadalmazó rabló privilégiumokkal édesgették harcra a nemességet, — ma erre nincs szükség, sőt ez már ma veszedelem, mert ma tizszer hathatósb rúgó van amaz istentelen szabadalmaknál: a fegyelem, — s nevezé-

tes az is, hogy a hadviselés többé nem egy osztály terhe, vagy dicsősége — a hogy veszszük, hanem az egész népé. Az uralkodók már ma népeiket szólítják harczra, és nem a nemességet.

Látjuk, hogy maguk északkelet leghatalmasb absolut fejedelmei a népet, a polgárságot mennyire előkegyelik; törvény előtt egyenlősítik; és mi csekély szárnú és sanyarú körülmények közt tengő magyar faj, mi állítsunk fel oly középkori intézményt, mely nemhogy különfajok, de saját magunk vérével is meghasonlít, elkülönöz, darabokra tép.

Való és nagy bajunk, hogy a fennálló hatalom okulva a multon, fél a 48-ik alaptól, és ezt nem vehetjük neki rossz néven; ellenségünkké tettük, tehát a szerint jár el irányunkban. De mert neki a régi bizalom helyreállítására szintén nagy szüksége van, harmadéve kezét nyújtá, feloldván balkezünket, kémlelé mit tennénk, ha ugyan a jobbot is feloldaná? És jól láthatta, hogy sokan kardjukra sanditnak, azzal vége lett a bizalomnak

Ám de kérdés, ha csillapultabb hangulatban így szólna hozzá a nemzet: tudod mit, felség! — én nem titkolom, azon ambitiom van, hogy én legerősb támaszod, népeid elsője, birodalmad központja legyek — de nem erőszak, nem háboru által, hanem békés uton, a felsőbb művelődés erejénél fogva; engedd, hogy versenyre lépjek minden népeddel, s

erre nézve add meg nekem a kellő szabadságot, meg-hagyván magadnak a kellő biztosítékot, mely a birodalom uralmát koronádnak biztosítja; adj nekem saját kormányzatot, hadd, hogy magam gazdálkodjam magamnak, legyek ne robotos, de önálló vállalkozó — szóval, egyezzünk meg a 48 alapján, s legyünk ezen-tul még jobb barátok, mint előbb — kérdés, vajjon nem lehetne-e a ránk nézve legjótékonyabb és ben-nünket a magyar cultura eldoradójába emelő alapot elnyerni? . . .

Én megvallom, irtózom és félttem nemzetemet ama halálálomszerű néma apathiától, mely a jelenihöz hasonló provisoriumok alatt megszokta lepni orosz-láni flegmáját. Inkább ordító fenevadak közt s elle-nük küzdve, mint a kripta csöndjében! Ez az örökös válság, e bizonytalan megújuló agonia — e kórházi élet — rosszabb a halálnál.

Mi lesz belőlünk, ha újabb terhes tiz tizenkét éven át megint csak a szegényes kerepesi uti színház, akademia, muzeum — egy nemzet életében harmad-negyed rendű mellékes tényezők — képezik nemzeti életünk parányi gyupontját? Alig pislogó pásztortü-zek a fényes nap helyett! A magyar ifju, ha teli van genievel, diplomatai vagy katonai hivatással — ne lehessen egyéb színésznél, kérődző tudósnál, muzeumi pillegyűjtőnél, vagy könyvtári egégnél; a puszták fia boldogtalan futó betyárnál? És a magyar nép ne

állami felügyelet alatti rendszeres, alapos, hanem ujságokból elkapkodott, felületes, iránytalan nevelést nyerjen, vagy utóvégre, megszokván azt a „hunczut“ németet tartani okosabbnak, tudósabbnak, elvégre idegen civilizációjának meghódoljon? . . .

Ezek az én nyomasztó aggályaim, melyek hibásak, alaptalanok lehetnek — ám majd elítéli minnyájunk bírása — a nemzet; — de önző népszerűség féltésből elhallgatni bűnnek tartottam.

De hát az a kérdés; mi teendők van, míg e kérdés gyakorlati megfejtésének ideje elkövetkeznék?

Gondolom az is egy nagy fontos vivmány lenne, ha ez idő alatt kimutatva, hogy a nemzeti belkormányzat, habár az 1848 kissé korlátoltabb minőségében is, oly szükséges, hogy anélkül . . . nagyon nehezen boldogulunk, — a kiegyezésre szükséges hajlamot előkészíteni sikerülne a nagy tömegben . . .

Részemről főkiindulásul bátorkodom ajánlani a következő alapelvet : elutasíthatlan szükség, nemzeti lételiünk főfeltétele, hogy az európai polgárosodás színvonalára emelkedjünk. Már pedig belkormányzattal annyit haladunk egy, mint e nélkül tiz husz év alatt, sőt félős dolog, ha enélkül egyáltalán nem inkább hátramegyünk-e, mint előre. Én épen tartok tőle, hogy inkább hátrálunk, mert — a mint a jelen irány is mutatja — nemzeti daczból meghasonlásba jövünk az általános európai művelődéssel. Tehát

fogadjuk s fogadtassuk el általános elvül, hogyha alkalom jön belkormányzat elnyerésére, azt mindenesetre megragadjuk, s a fölmerülő politikai emeltyük segélyével létrehozandjuk.

Ezenkívül a sajtó utján és társadalmi téren kövessünk el mindent, a mi ama nagy czélnek, a polgárosulásnak európai színvonalához közelebb visz. Tisztázzuk az eszméket, javítsuk az erkölcsöket, melyek épen ott legromlottabbak, a hol legkárhozatosabbak, tudnillik a középrendben. Roppant feladat már ez is magában a napi sajtóra, — azonban mit tesz az? lássuk hamarjában. Valóban egynehány, tán legtöbb közlöny rontólag hat az erkölcsökre. Mert a legnagyobb demoralisatio fészke mai napság a lapirodalom. Mint a rosz borsajtó kasának nyilásaiból vastagabban dudorodik a zavaros törköly, mint a hol kellene, talaja tölcseréből a tiszta lé — úgy a mi sajtónk is már oly degenerált, hogy a fattyu immár elnyomással fenyegeti a valódi nemes törzs növését. Az ember már azon szélsőségre vetemedik, hogy az emberi lelket ne a lángelmei nagyság shakspearai határtalanságában, hanem ellenkező szélsőségén, a zavart félszegség beláthatlan bonyodalmában s a kicsiség s illetőleg a korlátoltság féktelenségében bámulja . . ! . . Az olvasó adatokat kér tőlem e túlzottnak vélt állítás igazolására. De vagy csakugyan egész teljességében túlzott abbéli állításom, vagy ha nem, akkor erre nem elég egy

ujjnyi vastag röpirat tere. Azért csak egy két cardinalis tévedést fogok érinteni.

Minden veszély, minden baj akkor legnagyobb, mikor annak tudatával sem bír az illető, kit a vész fenyeget. Ha házad nádteteje szélben kigyulad, elég nagy baj; de ha te alszol benne nyugodtan, az már a baj tetőpontja, mert ennek következtén okvetlen benn égsz. Hogy tehát egyebeket mellőzzek, lapirodal-munk tetőpontos elfajulásának bizonyosságára csak azt hozom föl, a mi annak öntudatlanságáról tanúságot tesz. Én részint idő, részint kellő rhinocerosi flegma hiányában huszad részét sem olvasom napi sajtónk egész tartalmának (azért mondtam rhinocerosi flegmát, mert az oly vidéki boldog hazafi, ki a közdolgokkal, irodalmi viszonyokkal kevésbé ösmerős, nem láthatja oly közel, világosan amaz undok rugókat, melyek egynémely többé kevésbé nagy s bálványozott hazafi író kezét vezetik s ennélfogva nem lévén oka boszankodásra, rhinocerosi türelem nélkül is mulathat e lapokkal). Tehát én csak huszad részét ösmerem a lapirodalomban előforduló félszepségek s visszaéléseknek, és már ez is annyi, hogy bátran kimondom, miszerint ha ez állapot nem hamar tűnékeny, hanem állandóbb valami volna, akkor a jövőbeni remény csak boldog rövidlátás, naiv szüklátkörtiség eredménye volna, vagy hogy oly válponthoz volnánk közel, melyről áll a népmondás :

„Mikor legnagyobb a veszedelem,
Akkor legközelebb az isteni segedelem.“

Nem akarom hinni, de úgy látszik, mintha azzal volnánk megátkozva, hogy a való és szigoru önismert tükre örökre, vagy még most számüzve legyen körünkben. A ki ebbe pillantván, mert rémitőt látott, rémitőt is beszél — az örültnek, árulónak kiáltatik és kiátkoztatik. Az egykori Hellasz háládatlan népe legalább akkor üzte el egyes fiait, mikor már hasznokat nem vehette, s ám vessük el az üres héjat, ha a citrom levét kifacsartuk, de mielőtt használtuk, miért eltiporni a bár nem kellemes, de hasznos igazságot?

Ha már azon lapok, melyek oly írók kezében vannak, kiket a többi között legalaposabb tanulmányú és higgadtan gondolkozókul ösmert a közönség, ha e lapok is részint szemet hunynak a vakmerővé arczátlanult visszaélések előtt, sőt oly lap, melynek feladata volna a legszigorubb kritika, e helyett idétlenségek magasztalójává, a határtalan gyanusítás elvül hirdetőjévé, a ferdítésben rágalmazásban példaadóvá, az önismeret szavának üldözőjévé lön; sőt az irodalmi erkölcstelenségek mentegetőjévé, lábat adó részesévé, szabadítójává avatja magát, mert úgy mond — ez másutt is, Francia Angolországban is így van? . . .

Már a dolgok ilyen állapotában én nem tudom,

lehetne-e még mélyebb erkölcsi süllyedést, sűrűbb fogalomzavart képzelni az irodalomban. Valóban csak egyetlen vigasztalás marad, hogy már mélyebben nem süllyedhetünk; hogy a rossz már véghatárához ért. Mert csak a rossznak törvénye az, hogy a magánál jobbakra mindig csak hibái mentetegetésekor hivatkozik, a nélkül, hogy azok erényeit is követésre méltókul állitná föl. Valahányszor valaki hiányaink elősorolásával elő áll, mindjárt előrántja a hálás hizelgés, a hályogos optimismus embere a haladás nagy népei egyikét, a francziát, angolt, vagy németet, s ránutatván, mondja, nézd : ez is szenved e hibában, még pedig nagyobb mértékben mint te — (természetesen, mert a nemzet maga is nagyobb). Ha pedig ugyanazon önismeret embere a külföld előnyeire mutatva, azok utánzására izgat, megint előterem a népszerűségvadász, és már ekkor hivatkozik a körülmények különbözőségére, melyek ránk nézve amaz előnyök elsajátítását lehetlennítik. És megnyugtattják a rosszabb hajlamokat, hogy csak maradjanak elébbi voltukban, hizlalják magukat kényelmesen, annak ugy kell lenni és nem máskép.

Tehát a szántóvető is ne tisztítsa ki konkolytul a vetni való buzát, mert hiszen — rossznak, tehát konkolynek is kell lenni. Ne irtsuk a parajt, mert hiszen azt végkép ugy se irthatjuk ki. Ne öntözzük a nemes növényt, ne vagdaljuk a fattyút, mert hiszen

az másutt is megterem. Ne pártoljuk az erényt, mert hiszen az oly szapora, hogy annak arra ugy sincs szüksége. Ne üldözzük a bünt, mert hiszen — annak is lenni kell az erény mellett . . és az ugy se szaporodik el. . . ?

Tehát a pap ne hirdesse az erényt, s ne üldözze az erkölcstelenséget. De hát akkor egyáltalán mi szükség is van a papra? Az író ne keresse mindig az igazat, a jót, szépet, nemest, a tökélyest, és ne rója meg a hamisat, rosszat, rútat, aljast, selejttest, mert hiszen mi sem tökéletes e világon. De hát akkor mi feladata van az írónak, miért pazarol tentát, papirost, az olvasó idejét, talán csak arra, hogy bohóc módra mulattassa? És egyáltalán minek lesz íróvá?

Minek kisöpörni a szobát, ha megint ugy tele jön szeméttel. Minek jól lakni, ha ismét megéhezünk, minek születni, ha meghalunk, és maga a nap minek is kél föl, ha ismét lenyugszik?

A legnagyobb jutalom-tüzés mellett ránk nézve kárhözatosabb elvet ki nem találhatna a legfurfangosabb jagói elme, mint ama főnebbit, mely hibáinkat a nálunknál szertelenül nagyobb, hatalmasabb nemzetek hasonló hibáival akarja kimenteni.

Mintha azt mondaná valaki egy szegényházinak: már ugyan minek töröd magadat? Ládd, ama herczeg is ember, még sem dolgozik. Henyéj te is mint az a herczeg, majd tán belöled is herczeg lesz.

Az egyszeri közbaka is így okoskodott : a kapitányom mindennap részeg, — én is leiszom magamat, majd tán én is kapitány leszek.

Avagy tán ez egyesekről hozott példa alkalmazható-e államokra?

Hátha Roma népe s a Brutusok, Lucretiák a Tarquinok idejében azon erkölcsökkel bírtak volna, mely lyel később a Heliogabalok, a lovaikat consulokká-nevező sybarita imperatorok alatt, vajjon lett volna-e belőle oly nagy nép, mely a politikai erkölcsi nagyság ne tovább példájaul marad fõnn az emberiség történetében? Minél kisebb, minél hátrányosabb helyzetben van valamely nép, annál nagyobb erőfeszítésre van szüksége, hogy kiemelkedjék a feje fölé tornyosult bajok halmazából. A francziák csak hadd ledérkedjenek, orgiázzanak; õk tehetik, elég nagyok, gazdagok, és nemzetileg önállóak. Ok urak, mi szegény szolgák, vagy ha jobban tetszik : koldusok vagyunk hozzájuk képest. Nektünk a franczia frivolság éles beretva volna gyermeki kezében, melylyel nyakunkat metszenõk. Nektünk legalább is római erkölcsök keltenek, s csak úgy kapunk olyakat talán, ha spártaiakat követelünk, ha tudnillik törvényhozóink Dracok, Lycurgok, katonáink Codrusok, diplomatáink Themistoclesek, végrehajtóbíróink Junius Brutusok, s polgáraink a Curtiusok, Muciusok erényeivel birandanak. És ha tán nem lenne is szükség ennyi s

ilyen nagyságra, mégis e példányok elérésére kell törekednünk, — mert nem-e az a legjobb hadsereg, melynek közemberei tábornokok akarnak lenni? És ha csak kapitány akar is lenni valaki, nem bizonyosabban éri e czélt el, ha amig ereje van úgy ügyekszik, mintha tábornok akarna lenni.

Jól tudom, mert bizony vakhitü nem vagyok, hogy a föntebb elöszámlált nagyságok nem minden bokorban teremnek; de épen azért, mert az erény nem paraj modra terem, nem-e azon kell törekedni a nevelőnek, hogy minél inkább megszerezhesse, mert hiszen legjobb ügyekezet mellett is mily ritkán ér e tekintetben czélt??

A közélet minden ágazatbeli munkásának mindenkor, minden egyes tényénél azon kettős feladatból kell kiindulni: Vetni a jó s irtani a rosz magot. Mit ér az olyan rosta, melyen a jó mag a szeméttel egyaránt átmegey, s e szerint e kettőt szét nem választja. A kritika feladata tökéletesen az, a mi a rostáé — kirázni a szemetet a jó mag közül. Nem-e lényegét teszi tönkre, s teljesen fölösleggé, haszталanná válik az oly kritikai lap, melynek nem a rosz kiválasztása, hanem annak szépítése vagy mentegése volna föladata?

Jelen összes irodalmunk -- alig észrevehető, szórványos kivétellel -- utat, irányt tévesztve, czéltalanul tévelyeg, az eszmék irtatlan, vadon rengetegében.

Íróink úgy szépműi mint politikai téren nem látszanak tisztában lenni a kor társadalmi irányeszméjével s egyáltalán nincsen bizonyos hitök, tisztázott fogalmok aziránt, mely alapnézlet uralma az, mely felé — mint mondani szokás — gravitál a jövő. Pedig minden írónak, költőnek, vagy politikusnak egyaránt — kisebb nagyobb mérvben profétaszerű hivatással kellene bírnia, melynél fogva egy határozottan körvonalazott, úgy szólván egy igében kifejezett társadalmi vagy vallási irányeszmét hirdet. E nélkül egész működése csak olyan élettelen valami, hogy maga is alig tudná megnevezni saját célját, ha csak nem azon általánosságban, hogy — no hát ő is előakarta mozdítani a közművelődést, vagy, mint ujabban a programmirók erősítik, célja volt a hazát megmenteni. Csakhogy ez oly tág, végetlen keret, melybe mint az éjszakába, vagy a világegyetembe, a dolgok mindakét félesége, relativ jó, vagy rossz, — ördög és angyal — egyaránt belefér. Kell egy specialis nemzeti politikai, és egy általános társadalmi iránylatot választani. A mi a specialis nemzeti politikai iránylatot illeti, arra nézve megengedhető a választás a létező fő pártalakulások között, a nélkül, hogy az illetőnek hazafiérzete, vagy magasb közéleti hivatása kétségbe vonathatnék. Ezek gyakran századokon diadal és bukás közt változnak, üzik egymást mint a tengerhab, ma ez, holnap amaz van felül, ma Széchenyi — holnap N. N. politikáját

tartja a többség üdvöztőnek. Azért mindakettő jó hazafi, mert lehetlen, hogy egyensúlyozó erejű pártja találkozzék olyan elvnek, melynek követéséből a haza kára kézzel foghatólag fölismerhető volna. Határozottan s bizonyosan hazaellenes elv körül csak egy kis töredék szokott csoportulni, noha sokszor még az is megesik, hogy nem is egy töredék, de egyetlen ember különvéleménye is kasszandrai jóslat igazságával vált ki az egészből, ámde ily esetekben is eligazodhatunk, ha azt tekintjük, vajjon megvesztegetés, örültség, delej, vagy profétai ihlettség beszélhet az illetőből. Azért általában lehető legszélesebb türelem a különböző hazai pártok iránt -- mindig a tömeg politikai érettségéről tanuskodik.

Ám de egészen máskint vagyunk a társadalmi főirányeszmével. Ez iránt már tisztában kell lenni a népek vezető szellemeinek, mert ennek tévesztése kárhozatosabban hathat vissza a nemzetre, mint a sajátlagos nemzeti politikai párt elvek közötti hibás választás. Így például világosan látható, hogy a világrész, melyen lakunk, határozottan, bár koronkint meg-megakadva, de mégis föltartóztathatlanul általában a nyugot európai értelemben vett polgárosulás, az észszerű democrataság, illetőleg jogegyenlős népuralom felé gravitál, s mindennek, egyes vagy egész népek sorának, magán vagy közdolognak csak úgy van a jövőben tartóssága, ha ez uralkodó elv

alapjában vetette meg gyökerét. És innen következik, hogy az egyes nemzetek politikája is ezen általános társadalmi iránylathoz illesztés után alapítandó meg vagyis: az a szerencsésebb és a jövő sikerével biztató nemzeti politikai pártelv, mely ezen világrészbeli tehát nálunk európai uralkodó iránylattal megegyez.

Már most kérdem, veszi-e észre az igazán jó akaratú, valóban nyájas, türelmes olvasó, hogy vajjon nyilatkozik-e emez irány követése nem is hogy szép-irodalmi, de plane politikai íróink műveiben? Vajjon a hazai sajátlagos pártállásán kívül, törekednek-e valamely általános társadalmi illetőleg európai elv közös zászlója felé? Hogyne? véli tán egynémely kávéházi politikus — hiszen ugyancsak eleget emlegetik Napoleont, Garibaldit?

Az igaz, hogy égetőbb satyrát nem irhatnak magukra, mint midőn garibaldiváró egybevetések közepette egész működéseik, hangjuk, modoruk, sajátlagos nemzeti pártállásuk annyiszor s úgy össze-ütközik emez európai néphősök társadalmi elveivel, hogy antidemocrat érzületben magát a tulajdonképi kövült absolutismust felülmulják. A valódi telivér középkori aristocratiának, azok erényeinek nincs televényesb földje Európában jelenleg, mint a mi szegény hazánk. Olyan irányt követünk életben, irodalomban, mintha nem azt akarnók, hogy a született aristocrata legyen mai democratává, hanem hogy

legyünk valamennyen, tőkéstől, bojtárostól, szolgáló-
lóstól aristocratákká. Adná ég, vajha azokká lehet-
nénk nemesb és okszerű értelemben; ha mi lehetnénk
a világ urai, mint Attila alatt, akkor ez érületnek
volna értelme.

De én köszönöm a don caesari gög komikumát.
Nem találok czélhoz vezetőnek, sem valódiilag méltó-
ságosnak, szegénységünk sebeit göggel kenegetni,
kielégíthetlen szomjas hiúságunkat antik nemzeti
viseletünk aristocraticus schönheitspflaster-ével tapa-
szozni; sokkal jobb, és a nálunknál emelkedettebb
európai publikum kacaját elnyomó, sőt részvétteljes
tiszteletre gerjesztő volna szerény bár önérzetes
arczot öltve, és mindenekelőtt középkori aristocrati-
cus ünnepi és pompa öltönyünket levetve, munká-
hoz látni, sőt szerintem véginséges állapotunkhoz a
munka mellett még egy kis töredelem, nélkülözés is
elkelne, mindenesetre hasznosabb s mélyebb öntu-
datra, nemesb eltökélésre mutatna a czifra öltözetben
öntetszelgő hetykéségnél, vakhivőn várakozó henye-
ségénél Nem tudom, melyikünk önérzete hamis,
de én részemről oly megalázónak látom helyzetemet,
hogy annak kifejezésére inkább öltönek szőrcsuhát,
mint nagy őseim antik drágaköves dolmányát, melyre
még ezután kell méltóvá tennünk magunkat — és
üres lárma helyett örömelebb elnémulnék, mint egy
grand chartreux-i barát, csak olykor — persze nem

oly keresztényi lemondással, homlokredozve mondanék egy-egy „memento“-t! . . .

Magyar politikus, magyar költő, magyar bölcsész alig foglalkozik a magasabb általános emberi érdekekkel, nagyobbrészt minden, a mi tole eredeti kikerül, mintha csak arra volna számítva, hogy mint pörkölt és gulyáshusát a paprikától, töltött káposztáját a zsirtól — idegen kivált finomult izlés ne élvezhesse. Számára, előtte nem létez egy nagyobb világ, rokon emberiség — csak önmagát látja és magával szemben az idegent, mind a német alakjában, kit halálos ellenének vél.

Az igaz, hogy ezer év óta mind csak ellensége volt a szegény rokotalan magyarnak, de már közel száz éve lesz, hogy a népek közt testvéri szeretet szövetsége van készülöben, s a sajtó a haladás e gondolatgyors mozdonya egy-egy meleg üdvözetet hoz és visz a két világrész különböző felvilágosult népei egyikétől a másikhoz. Majd egy Béranger dalaiban, majd Tamás bátya kunyhójában, majd Hugo V. „Nyomorultjai“-ban — millió szív egy dobbanásban, millió lélek egy gondolatban ölelkezik. Már ha egy ily mű születnék nálunk, bizony elterjedne és rokonszenvet gerjesztene irántunk a világon — jobban mint egynémely tormába esett féreghöz hasonló bár originalis, genialis művünk, melyek eddig idegen nyelvekre lefordítvák, de a melyek annyira bevannak

pólálva magyar sajtóságaink juhászbundáiba, elfogultságunk, önteltségünk azokból oly kirívó, ellenben minden idegennek megvetése, lenézése, olykor magának a polgárosuló előhaladásnak kigúnyolása oly visszataszító azokban, hogy az idegen azt részint nem érti, részint elítéli. E részben kivált az utóbbi évtizedbeli irodalom igazán nagy rákhaladást mutat föl. 1848 előtt még csak föl-fölvillant egy-egy nagyobb általános eszme irodalmunkban is, de 48 óta? — legjelesebb költőink, mint valami babonás kincskeresők, régi romok közé bujva, ódon szavak után kutattak, s eseménynek tartották az akadémiailag szabadalmazott ítészek, ha egy-egy régóta föld alatt heverő ódon szót kiásni sikerült valamelyik ünnepelt koszorús költőjének, s egy ily népies ódon szó, egy-egy régi magyaros szójárás elegendő volt arra, hogy valamely — egyébkint nem rosz, de nem is nagyszerű költemény — világirodalmi színvonalra helyeztessék. Aztán lefordították németre, s mérgelődött az akadémiailag szabadalmazott ítészet, hogy a világ nem akarta bámulni ama nagyszerű remek művet, melyet itthon az ifjú verselő nemzedék lelkesedtében rekedésig szavalt uton utfélen, minden népies ódon szó után egy-egy „ha-a-a-líllatlan“-t harsogtatva. — Persze az idegen, ki római szent Péter- s londoni szent Pál-templomok látása után egy bármi remekül készült kis kápolnát nagyszerűnek nem talál, a ma-

gyar versben magas tágas eszmekört, gondolatgazdagságot nem lelvén, s a fordításban a szép „akademiailag“ szabályos rimek s az ódon magyar szavak bája elveszvéen — mindössze a magyar sajtóságosság rajt maradt zománca eredetisége miatt mint „kurióz“ ujdonszerüt ha megkedvelte is, de mindenesetre nem bámulhatta.

Nem tagadom, hogy ez általánosságból egyes dicséretes kivételek is felmutathatók — nulla regula sine exceptione“ csak úgy áll ránk, mint másokra nézve. Ezt kijelentem egyszer mindenkorra, nehogy a „fülelő“ schulfuchsoknak tárgyat adjak hónapokon át tartó csevetülésre, kik ha így szól valaki például : N. százszorta gazdagabb M.-nél — így vágnak közbe : „nem igaz, hazugság, mert megszámláltam pénzét, csak épen kilenczvenkilenczszer“ — mondom, kivételek vannak, de igen csekélyek, s azonkívül mind az 1848 előtti korszakból, a mi arra mutat, hogy azóta eltévesztettük a haladás helyes irányát politikában, szépirodalomban egyaránt.

Színházban és irodalomban, regényben, versben, drámában, mindenütt a lehető legszűkebb elszigetelt, fojtólag szűk magyar látpont, alanti kezdetleges eszmék, émelygős naivságok. A haza, a haza, a haza! a nemzet, a nemzet, a nemzet! egyre és mindenütt; sehol a világ, az emberiség, a haladás, a szabadságra való emlékezés.

A haza előttem is szent eszme, talán szentebb,

mint a kik untalan kiabálják. Az istenség eszméje még szentebb, de csak fél lábbal a sirban álló, magával tehetlen öregnek engedem meg, hogy egyebet se tegyen napestig, szüntelen az istent emlegesse. Erős fiatal ember lásson munkához, s ne az olvasót s miatyánkot morzsolja még tán akkor is, mikor kedvesét kellene átölelnie.

Hanem csak maradjunk a politikai szempontnál. Épen nekünk magyaroknak sokkal kevesb türelmetlenséget kellene tanusitnunk nemzetiségünk mellett, mint akár a francziának, angolnak. Mi kevert ajku lakossággal akarunk egy magyar államot alakítani, és ahhoz csatolni az idegen ajkúakat érdek által. Mi lehet ez érdek, ha nem a legszabályozottabb, legézszerűbb jótékony szabadság, egyenlőség, a jogok, kiváltságok megosztása. türelmesség fajok és felekezetek iránt, rend, jólét, dicsőség benn és künn a nagy világban? Ha attól tartunk, hogy ezekben magyarságunk felolvad — akkor mondjunk le e nagy ambíciókról. De én nem tartok attól. Mi tette a régi Rómát nagygyá, a mai Amerikát félvilág urává? Mind a kettő a magyarnál sokkal kevesebb eredeti elemből keletkezett — majd azt mondom senmiből. De mindenütt a jogok egyenlőségének roppant előnye a gyülevész csoportból egy nagy nemzetet alkotott, melynek hazaszere-tete, magasztos polgári erényei örök például maradnak fön a történetben.

A magyar nevet, nemzetiséget lehet, sőt kell emlegetnünk, de mindig valamely általános, lehetőleg gyakorlati, az idegen előtt is kedves érdek kíséretében. És egyáltalán legüdvösebb volna ez elvet a gyakorlatban életbe léptetni. Bezzeg mágnésileg vonzóbb lenne a magyar név, és nemzetiség, ha azt mondhatnók: a magyar közlekedés, magyar igazság szolgáltatás, magyar közigazgatás, magyar polgári jog, magyar gazdaság, magyar kézmű, magyar tudomány stb. a kerek világon a lehető legtökéletesebb! Majd jönne nemcsak az oláh, tót, horvát, lengyel, muszka, de még a francia, anglus, legelől pedig a tudványos „hunczut“ német, hogy nézze, ellesse, hogyan s mit csinál ez az ördögös magyar, hogy ennek mindene jobb, mint ö nekik? De azt nem éri a mai nemzedék, hogy a magyart ne mindig csak — „szegény jámbor jó népnek“ de már egyszer ördögös-nek is nevezze a furfangos nyugoti! E név alatt ugyan — félek — ama kis pedans fülelő schulfuchs gonoszságot ért majd, noha az okos ember az ördögösséggel csak nagy leleményességet, ügyességet akar kifejezni.

Az emberiség forrongó nagy eszméit a szajnai Sphynx reineckeai fondor leleményességgel — a nemzetiségi politika fölvetése által dynasticus czéljai érdekében el tudta fojtani egy időre. A Napoleonok — tagadhatlan — a népek ügyvédi szerepét képviselik, e jogon ülnek a trónt, — hanem mint általában az ügyvédek-

nek, neki is érdekében áll a port minél hosszabbra nyújtani. Erre nézve igen alkalmas mód neki a nemzetiségi politika, mert így, a mit egyszerre kellene tennie, lassú és hosszú időközös egymásutánban cselekszi. A népek mindig rövidlátók voltak, most is azok, — hogy ne? mikor ezernyi tudós politikus a fától az erdőt, a messze keresgélő sok tudománytól az egyszerű és közel valót nem látja. De jól van, most nem Napoleon nagyszerű furfang eszéről, de annak ránkhatásáról, különösen nemzeti politikája mikénti alkalmazásáról akartam megjegyezni — annyit, hogy a mi jó Napoleon dynasticus érdekeinek, nem következés, hogy hasonló alkalmazásban nekünk is jó legyen. A mivel csak azt akarom értetni, hogy élire épen ne állítsuk a nemzetiségi kérdést, mert mi azzal többet elriasztunk, mint a mennyit jelenlegi helyzetünkben adni képes, édes kevés előnyökkel magunkhoz vonzhatunk.

Az emberiség eszméje mindenesetre annyival nagyobb, erősebb a nemzetiségnél, a mennyivel egy specialis haza eszméje nagyobb az egyes emberénél. Az emberiség eszméje inkább a felvilágosodásé, a magasb műveltségé, a nemzetiség inkább az ugynevezett barbarismusé. A mint az ember előbb csak egyes családok, majd aztán törzsek, végre nemzetekre oszlott, a mint műveltsége egy egész nagy állam megalkotására képesíté — úgy a művelődés tovább haladván,

végcélja nem lehet más, mint az összes emberiségnek, nemzeti szellemeik megtartása mellett — egy nagyszerű államrendszerbeni egyesülése. E nagy végcél felé irányul a jelen s közel jövő törekvése, e mellett minden egyes nép sajátlagos érdeke másodrendítvé törpül. Ez oly hatalmas gravitatio, melyet sem a leg nagyobb nemzet, sem a föld leghatalmasabb fejedelme, ha tán kissé pillanatnyira igen, de végleg megállítani, vagy épen visszafordítani többé nem képes. Ez az egy dolog bizonyos, mint a kétszer kettő. Ez azon hit, mely vigasztalja a mai felvilágosult embert halála óráján, bárminő körülmények közt lepje is meg az. Vesztett nemzetiségi vagy szabadságharcz csatája után, tört karddal kezében vagy bilincsekkel lábán szeliden zárja le szemeit ama nagyszerű tudat, hogy a végcél, az emberi társadalom lehető tökélyülése, feltartóztatlanul közeleg, s tán már második harmadik unokája megéri. A ki ezt ábrándnak tartja, annak azt felelem, hogy ez oly ábránd, mely nélkül jó embernek lenni vagy igen nehéz, vagy épen lehetetlen. A mi rajongónak a mennyország, az a politikusnak az emberiség végleges diadala felőli hite. Ám ez még jó tova lehet, de annyi való már ma is, hogy nemzetünk valamint bármely európai nép is csak úgy nyerhet rokonszenvet és támogatást Európában, ha eme közös emberiségi czélt el nem téveszti politikai intézményeiben, egyszersmind szerepe is a szerint jut

ki, ahhoz képest lesz nagyobb, dicsőbb, a mint e humanitási magasztos eszme színvonalára előbb vagy utóbb emelkedik. Ez volna pedig a politikai és poetai proféták nagy és szoros feladata.

Ha nem irányulna is maga az európai államcsalád és társadalom a democrataság felé, nekünk szegény hátramaradott nemzetnek a democraticus polgári nemes erkölcsöket kellene sajátunkká tennünk és íróinknak ezeket kellene hirdetniök. Ne csábítsák el őket nagy, hatalmas népek megengedhető azaz hogy rájuk nézve nem életveszélyes kihágásaik. A népek ugy mint egyesek, midőn fölgazdagodnak, megengedhetnek maguknak egy kis kicsapongást, azok után akkor indulhatnánk, ha előnyeinkkel is birnánk. Ha politikánk hálóját egy III. Napoleon fonná X-eink és Y-aink helyett, nem volna széken, ha annak sugallata és tiszteletdíja vezetné kis mérges költőnk tollát, ki a külföldi sajtó megvesztegetéseire hivatkozik; jobban hasznunkra válnék, mint hogy most ugyanezen kis mérges költő személyes rokon — és ellenszenvek után itél; és ha volnának Rousseau-ink, Béranger-ink, Hugo Victoraink, egy-egy Dumas, Paul de Kock is elcsusztatnék mellettök. Aztán azok a francia, angol irodalmi megvesztegetések, melyekre büneink mentegéseül hivatkozni szeretnek a léhák, nem az illető nemzet lételkérdése körül forgó ügyben történnek, nem is oly elvekre vonatkozólag, melyek ne lehetnének

egyszersmind az illetőnek meggyőződésével is egyezők. És végre enyhíti a bünt, ha az némi szeméremmel van elkövetve. Az önérdek mindenütt hamar emeli magát a közérdek fölé, e tekintetben csak a nagyobb elmék magasodnak ki, az erősek, — míg a gyöngének keze másutt is bizony csak maga felé hajlik. De a nagy francia, angol irodalomban efféle lappangó selejtesség, részrehajló vélemény, pajtáskodás mintegy a zugban, a tömegben alig észrevehetőleg történik; ellenben nálunk nyiltan, mindenki által tudva, kézzelfoghatólag, dobbal trombitával lép föl a hazug pajtáskodás, a kölcsönös nyegle magasztalás; sőt olykor a publikumcsalásra számítás, noha világos az összes lapirodalom előtt, mégis elhallgattatik s a botrányt megtörténni hagyják, melynek kétszeres kára van : demoralizálja magát az írói osztályt, másrészt elkedvetleníti a közönséget, mely még nálunk nem bírván oly önálló ismerettel, mint nyugoton, hamar visszahatnak rá az efféle visszaélések, s hátat fordít a jónak is.

Nem mondtam soha is, hogy másutt ne volna bűn, visszaélés, — csak azt kívántam s kívánom, hogy ezeket üldözzük, és pedig mi inkább, mint a hatalmasok, gazdagok, mert nem-e nyomorultabb még az oly kapczabetyár is, mely egy szegény zsöllérnek egyetlen pár gebéjét lopja el, mint az afféle gavallérbetyár, a ki majd inkább csak szilaj — noha szintén

bűnös juxból, milliomos fukar bankárok, elhizott táblalabiró filiszterek, vidék nyomorgató zsarnok uraságokra szeret ráijesztgetni? . .

Nem jobb volna-e, ha magát par excellence kritikainak tartó lap a visszaélések czirógatása helyett azt mutogatná, hogy politikai irodalmunk nem követ egy emelkedettebb általános európai irányt, szépirodalmunk egy magasabb emberi nézpontra nem bír emelkedni, mely által mintegy beleösmelkedve az európai népcsaládba, általuk is érthetővé, élvezhetővé tehetnők magunkat. Megmutogatná (ha tudná), hogy mi annyira selvembogárszerűleg kötjük be magunkat szűk magyar világnézetünk gumójába, hogy abból se ki nem látunk, sem mások nem ösmerhetnek föl bennünket; annyira speciálisul sajátlagosan magyarok vagyunk, nemzetiségünket oly őskori ódonságban tartjuk, hogy az idegen szinte érzi a zugszagot, a dohos ízt rajta, s annyira nem ujitjuk magunkat korszerű elemmel, hogy megeczetesedéstől méltán tarthatnánk, ha ez sokáig így menne. Hasznos dolog volna kimagyarázni, hogy azért magyarok maradhatunk, sőt ez mindig az első és fő föltétel; és nemzetiségünk szellemét, lényegét megőrizhetnők, ha egy kis európai mázt — finomodás nevűt — ölténénk a vadon ázsiai helyett. Hiszen ha jól gondolom, a dolgok ifjúsága e világon a tökéletesedés, — öregsége a romlás, halála a feloszlás. Nemzetünk a finomodás által nem-

hogy vesztene, de sőt ifjodnék, megerősödnek, mint a vén törzs, melynek korhadt ágait levágjuk, hogy helyébe újak nőjjenek.

Ha volna *orientalis cultura* is, akkor azt mondanám, lássuk, melyikhez vagyunk utalva, s ha földirati helyzetünk s egyéb viszonyaink az orientalistához igazítvának, akkor természetesen azt kellene elfogadnunk, és ez esetben tán a szállangból is valamivel több maradhatna rajtunk. De úgy látszik, egyszerre csak egyféle *cultura* uralkodik a földön. Hajdan keleten a görög, ma nyugoton a tulajdonképi keresztény. Sőt még legmodernebb legujabb eredetiségében az amerikai szellem képviseli a mai valódi *cultura* szellemét, úgy hogy ebben bátran Európa jövőjét szemlélhetjük. Itt jött létre azon legujabb társadalom, mely egészen új alapon alakulván, csupán az újkor szellemét vitte át magával Európából, a réginek avas hagyományai, sötét képzelmei, ódon emlékezéseinek hazajáró kísértetei nélkül. Tulajdonkép e társulatot kellene tanulmányoznunk, hogy magunknak mintákat szerezzünk. A master „Vorwärts“ alakja, levonván torzítása tulajdonságait, s a valóra leszállítva, a jövő emberének hű képét láttatja. Semmi hasztalan czafrang, semmi ábránd, semmi *illusio* — a haszon a célszerűség szempontja mindenek fölött. És az európai népek az uralkodásban a szerint classificálódnak, a mint egymásután elvetik badar, haszontalan *illusio*ikat, mint a ver-

senyhajózók nehéz ballast-jaikat; az angol francia az első eminensségekben vetekednek is már, a többi is kezd számot vetni a régi szellem nehézkes hagyományai-
val, s egymásután szórja le magáról a lovagi már már nevetségessé lett vasöltözetet; csak még mi nem, s nem is igen tünődünk, sőt még mélyebben huzzuk szemünkre a vas sisakot . . . vajjon tán nem Párison, de Moszkván, Kamcsatkán át akarjuk elérni Amerikát?

Legtöbben rövidlátó ujságíróink közül szüntelen csak az augsburgi lipcsei ujságra és hasonlókra szeretik háritni okát, miért, hogy nem ösmeri a külföld hazánkat. Pedig már vannak jeles költőink, jeles . . . azaz hogy egyikét költőnkön kívül bizony egyéb maradandó jelességünk, mely Európát érdekelhetné, nincsen. Zeneszeink Liszt, Joakim stb. csak születésre magyarok, magyar műremekkel nem ajándékozták meg a világot. Politikusaink csak magunkat érdekelnek, — az igaz, még egy szónokunk van, mely világhirűvé lett szép beszéde által, jellemezvén ez által bennünket, hogy a beszélés mesterségében minden nemzetet fölülmulunk. De hát — vannak jeles költőink, miért, hogy nem ismerik ezeket? Le is fordították őket, igaz, hogy rosszul, no de mikor oly nehéz a magyart lefordítani, és ha lefordítják, annyit elveszt szépségéből, mint például egy ékes kevély páva, ha megkopasztják; nem-e talán épen azért, mert szépsége nagyon a külsőségekben rejlik?!

Az meglehet, de hozzájárul, hogy belseje is, a szellem, oly szük látkörben, oly alant mozog, hogy az a széles nagy világ emelkedett nézponitú közönségét nem érdekelheti. Hja, gondolják némelyek, mit tehetünk róla, ha nem vagyunk se román se germán népcsaládbeliek, azoknak az tetszik, a mi velük rokon kézből ered? Ugy e? De hát a szláv Lermontoff, Puschkin mért oly kedvesek egész nyugoton, Európában és Amerikában; s miért, hogy mi magyarok is daczára keletiségünknek, épen oly mélyen átérezzük és értjük, mint akár maga az orosz, akár a franczia, vagy amerikai — már értve, természetesen mindenütt a műveltebb közönséget? . . Igen ám, felesel néhány gymnasiális kritikus, az orosz nemzet uralkodó szabad nemzet, mi pedig — no hát ott vannak a lengyel költök, Miczkievicz, a névtelen, egyik s másik. Ezeket is jobban ösmerik, mint a mieinket, de sőt a perzsa, arab s török költök, a Firdusiak, Hafizok, mennyivel nagyobb mérvben ösmertebbek a kerek világon a mi Vörösmartink, Aranyunk, Petöfinknél.

Nem tagadom, hogy nemzetünknek ezen minden izig különös, eredeti volta — gazdagság, erőteliség jele, és én erősen, szivem mélyéből ohajtom is, hogy ez eredetiségből mi se vesszen el, és valamely intézményben, úgy mint a magnak hagyott növényben a mag, fennmaradjon. Én csak azt kívánom, hogy maga az egyetemes nemzeti szellem, az európai műveltség

fénymazába mártva, mint valami régi remek szobor kifizenezve, megújuljon, megifjodjon, tetszetősbé legyen. Egyébaránt ártatlan és ártékony sajtáságaink, sallangjaink ittamott ugy is megmaradnak, bottal sem lehetne őket agyonverni. Például martialis viseletünk, ugy a testi mint a lelki, a katonaságban igen jó, élő muzeumra találhat. De fájdalom e tekintetben is felfordított viszony állt be; magyar ezredeink, ugy szólván, nincsenek, s a feszes nadrág a közéletbe vétetett föl, mig — hir szerint — bakáink bugyogót fognak kapni. Pedig „a mi kivételesnek, ünnepinek nagyszerű, — mindennapivá válva — neveltségessé lesz“ — mondja igazán maga Dobó Katicza szerzője. Aztán, ha művészetünk, irodalmunk van, ne féljünk, hogy egyetlen nemzeti ereklyénk elvész. Arra való ez, hogy ha már mi nem leszünk is, mintáinkat mutassa föl az utóvilágnak. Hiába viselnők Toldy buzogányát a mindennapi életben, mázsagolyós mentéjét — ezzel nem biztositnánk számára halhatatlanságot. A történet és művészet feladata ez, és ha nincs Tacitusunk, Homerunk, hiába támadnak Caesarjaink, Achilleseink, — valaminthogy az Árpádok s Hunyadiakról ugyan sokkal kevesebbet is tud a világ, mint sok ezeknél kisebb — Braunschweig-Mecklenburgi nagyságokról, miért? mert — nem volt historiánk, művészetiünk, mely neveiket hirdesse, tetteiket ösmertesse!

De a mi kritikusaink nagy részét, kivált pedig

azt a magas akadémiai vaskalappal szabadalmazott s külön csoportba zárkozott hadat, ugy látszik nem annyira a mélyebb szemlélődő szellem, az igaznak irthatlan szeretete, mint a produktív téren megbukott kielégíthetlen hiuság, s ebből származó irigység üzi, hajtja a kritika terére, s ez vezérli tollaikat. Mert rendszeren nem a kinövést, nem a szemtelen visszaélést, nem a nyeglét, tolakodó üreset, szóval nem a rosztat irtják, sőt ezt hallgatva, vagy legyezgetve tenyésztk, hanem amint valamely nagyobb szerű hatást gerjesztő, epochalis mű jelen meg, mely nem tőlük kért engedelmet a megjelenetésre, illetőleg a mely tőlük független kézből, pártolásuk előleges megnyerése és az ő czégtük nélkül nyit be az irodalom sorompóján, erre már dühökben toll helyett hasábfát ragadva, azonnal beléptekor ugy ütök föbe, hogy óriás legyen ám, ha el nem szédül, s letepervén őket, tovább haladjon. E derék urak ilyenkor, ha nagyon erős e belépő bajnok, nem átallanak ferdítéshez, gyanusításához, egyenes hazugsághoz, rágalmazáshoz folyamodni, nehogy elhigye a közönség, mintha kívülök más is tudhatna annyit, vagy épen többet, mint ok.

Sőt megesik rajtok az a gyilkoló meghasoulás, az az önpofozó ellenmondás, mely a pulyka mérgében eszeveszett zsémbes Xantippéken esik meg, midőn végre azzal akar véget vetni a türelem fáradt férj, hogy azt mondja neki, — igazad van! — és az hirte-

len ráriad, de nincs igazam! azért sincs igazam! azaz hogy tulajdonképen — igazam van. Ilyen forma ellenmondásba esik egy-egy kitünő mű-kritikusunk, midőn például : nem költeményt, — már erről lemondtak — ez nem bántja annyira ambitiojukat, — hanem valamely figyelmet gerjesztő birálatot bírálván, csak hogy annak állításait leronthassa, készebb, saját elveinek mond ellent, s kritikai szerepéből kiesvén, ő, a ki más-kor épen a legjelesebbet is ócsárolta, lerántotta, ekkor minden irodalmi és közéleti selejtességnek mentegőtjévé, szépítőjévé sőt helylyelközzel pártfogójává lesz!

A dolgokkal kevésbé ösmerős olvasó kíváncsi volna nevekre. De nincs szükség azokra. . Én közügyi vitában személyekkel nem sokat törődöm; minden-esetre a dolog, az ügy előttem a főlényeg. Ha igazán festettem, ujjmutatásom nélkül is rá fog ismerni a közönség az illetőkre, és az illetők is önmagukra. Ha nem igazán, akkor igazságtalanságot követnék el ama személyek ellen, ha megnevezném őket, az pedig annak is, az ügynek és az igazságnak ártana.

Én ezuttal általános, illetőleg közbajainkat tárgyalom, és épen úgy derül ki, vajjon igazam van-e, vagy nincs, ha az olvasó maga specialis esetek és személyek megnevezése nélkül valónak ösmeri az általam mondottakat.

De épen azért, mert közügyi elmélkedésemben, magán érdekek fölé emelkedetten, személyt nem aka-

rok látni, csak elvekről s általánosságban beszélek, jogositva érzem magamat — mint akárkit mást is jogositottnak hiszek — a tárgyhoz mért erős kitételekkel élni, a dolgokat nevükön szólítani, s valamint arról, a mit nemesnek, szépnek, nagynak hiszek lelkesedéssel, úgy a bűnről, aljasságokról — a szivemben irántok érzett irthatlan gyűlölet s méltó utálat nyelvén beszélni. Annál inkább, ha azt látom, hogy ezek iránt azon emberek, kiknek feladata volna azokat üldözni, egyre közönyösebbek, engedékenyebbek lesznek. Azonban, mihelyt személyről van szó, — szigorúan bár, de sérteni akarás jele nélkül ügykezem magamat kifejezni. Vajha én irántam is hasonló figyelemmel jártak volna el mások. De épen azon lap volt leggömbömbömb, és legfölkületesb, melytől a legtöbb higgadt-ságot, alapos-ságot várna az ember. Szinte hetvenkedni látszott, hogy ő mily sértőn durva merészel lenni egy — álnév irányában.

Ám a köztéren, a nyilvánosság előtt türjünk mindent — a nagy közügy érdekében, mutassuk meg, hogy valóban szeretjük ama nagy közczélt, melyet untalan szánkon hordunk s megszózaténekelünk. — Mert csak a türelem határtalansága mellett érhetünk el teljes vélemény-szabadságot, melyre nálunk roppant nagy, égető szükség van. Salonban, kunyhóban, utcán, szóval magán életben kiki oly kényes, a mint neki tetszik, s egy görbe nézésért ám löjjön kendővégről,

de abéczés kiskorúság közügyi és nyilvánosan folytatott vitából becsületkérdést csinálni, sőt egyáltalán a legelkeseredettebb polemiát sem ildom közvetlen az életbe is átvinni. Az illető felek köszöntsék s fogadják egymást a legillegedelmesebben, s feledjék el, hogy a sajtó útján mily rettenetes találkozásuk van. Hiszen ha nem az ő személyes magán ügyök a vita tárgya, — pedig nem szabad annak lenni, mert hisz az nem tartozik oda — akkor mit agyarkodnának egymás ellen? Mihelyt verekedésre kerül a dolog, már azzal elárulják, hogy csupa elfogultság, csupa személyes érdek az egész vitatárgy, és a közönség ugyan mint higgyen az ily egymás hajába markolt kézzel polemizáló eszeveszett csárdai hősöknek? . . . Valóban jelenünk szellemi ürességét, erkölcsi kifajzását mi sem tanusítja jobban, mint azon esztelen és mégis gyáva marakodási düh, mely minden legcsekélyebb megrovásból, nem is keresve, a mi pedig a fő, hogy igaz-e vagy nem? párbajesetet csinálva, annyi jobb ügyre méltó löport pazarolt el, a nélkül pedig, hogy legalább egy két haszontalan papirpazar — írói nevet bitorló emberrel megfogyott volna a jelen szapora írói nemzedék.

De már odáig sülyedtünk, hogy bátorságnak tartotta a selejtes közvélemény, ha két ember jó 40—50 lépésnyiről otromba, néha üres pisztolylyal a levegőbe mert durrantani!

Amerikát tartják a rendkívüljobb, nagyszerű nyeg-

leség legbujább földjének; de e kiválóan okos népnél csak milliomszor fifikusabb, genialitásig élvezesebb fogások igen, de a fönnebbihez hasonló vastag, otromba nyegleségek teljesen lehetlenek. Valóban, a nemzedék józan esze fölött kétkedni kényszerült az ember, látva ez eszeveszett párbaj-maniának már a higgadtabb tudos nimbuszát követelő férfiakra is kiterjedt dühöngését. Azt hittem eddig, nincs utálatosabb a szellemet hazudó nyegleségnél; de a gyávaság és aljasság amaz álczás komédiajátéka, mely a hősiesség dicsfényét áhitja, s annak koszorúját lopja le tolvaj kezekkel; ez az oroszlánbőrbe öltözködött szamárficizánkolásához hasonló henczegés már olyan terinészetlen szörnyszerű valami, mint midőn a komikun undorítóvá kezd válni. És a közvélelenny türte, sőt ápolta e hallatlan erkölcsi kifajzást, mely hasonló mérvben aligha dult a múlt századbéli párisi romlottság alatt. Éhenkórász, üres fejű, hivatlan firkászok, naponkint kölcsönként pénzen ebédelgető járdatiprók lótottak, futottak, azaz hogy bérkocsiztak éjnap kard és pisztolyok után, mert valamelyiknek a nevét merte a másik egy ujdonságrovathban említeni, vagy, mert görbén nézett rá pajtása, vagy — mert valamely háziur leányára vadászván, egy párbajhírrrel kellett előtte dicsfényelegni, és a „lovagiasság“ nevében rárontottak munkás, komoly emberekre, tanúkul híván, vagy egyéb részvételre szólítván őket, és már a haza, emberiség, valódi becsület,

szóval, minden magasb, szentebb érdeknek hátrálni kellett e banditailag értelmezett „lovagiasság“ eszméje előtt. Mert a selejtes, félrevezetett közvélemény nem az iparlovagot ítélte el, hanem a legönérzetesb, tiszta jellemű embertől elfordult, ha egy ily lábatlankodó, és erkölcsi szennyét a hozzávaló dörgölözéssel lemosni akaró desperatus egyénnek megtagadta az elégtételt.

Lefözni a gazdag filiszter (értsd becsületes) polgárt, soha meg nem fizetem tudattal; adós maradni a szegény mosónénak, az alatt a „Komlóban“ pezsgőbe fűrösztetni meg a cigányt is; szavat adni jóra, roszt, de csak ez utóbbiban megtartani, mert chevaleresque ember csak arra köteles; hazudni, dicsekedni, hencszegni; nagy urat játszani tiszta uzsorapénzből stb. stb. mindez előfordul másutt is, de csak azzal a kis különbséggel, hogy az illetén himpellér ember, amint leálarczozva, egyszersmind ki is van tiltva a becsületes emberi társaságból, míg ellenben nálunk az ilyen becstelen és lelketlen iparlovag, ha elég banditai elkeseredettséggel bír arra, hogy egy párbajnak czimzett komédiában egy pisztolyt elsüssön — e nem is vér, csak lőpor keresztség által minden szennyet, piszkot levert magáról, és mint „lovagias“ ember bevett, sőt ünnepeelt tagja a társaságnak.

Épen, mint hajdan a reformatio előtt, midőn a várur előre meggyónván, és a büntaksát ki is fizetvén,

ezt vagy amazt a „pimasz“ bankárt az országuton elfogatta, százezreiből kifosztotta, fogait előbb kegyetlen juxból kihuzatta, azután börtönében éhen halatta —! Azután a nemes lovagias tettről kaczagva beszélt a vidék nemessége, s szinte irigyelte a dicsfényt, mely e nemes rablótényből az illető homloka körül képződött.

Mintha oly kevés csodaritkaság volna már nálunk a valódi férfias bátor ember, hogy örülnünk kellene, ha valaki, legyen az bár holmi erkölcsi banqueroutier — egy vakon töltött pisztolynak kimer állani és e rendkívüli hős nyegleségért meg kellene a legaljasbb bünöket bocsájtani!

Mindent el lehet követni nálunk, csak jól kell vigyázni s el nem mulasztani, az ellenszereket is figyelemmel alkalmazni.

Ha t. i. valamely könnyelmű de szájas lump kölcsön kér tőled, meg ne tagadd ezt tőle, felezd meg vele a mid van, ez a nagylelkű lovagias ember főerkölcsi törvénye; — ő ugyan megesküszik neked becsülete szentségére, hogy holnap visszaadja, de azért, ha másnap találkozol vele, és szeméből olvasod, hogy nevet rajtad, a ki elég számár vagy azt hinni, mintha ő elég pedans volna adósságát megfizetni akarni, és ha egy hónap mulva figyelmeztetvén adósságára, ő téged mint egy pimasz, lelketlen, zsugori nyárspolgárt legazol — hallgass el vele, és kérd meg

öt szépen, hogy csak hallgasson el vele ő is, s máskor is szívesen szolgálatára állasz — mondom teddezt, mert különben nem azt a derék adósságcsináló nobilis gentleman, de téged fog elítélni a közvélemény! . . . Kötheted a batyudat hátadra, s elmehetsz Isten hírével Amerika vagy Anglia felé, a hol aztán hozzád hasonló lelkiismeretes keresztényileg polgárosult s az enyim tiedről szigoru pedans fogalmakkal biró filiszter közvéleményre találsz! . .

Igen, mert hasonló aljasságok másutt is mindenkor, Epaminondas és Junius Brutus korában is előfordultak, csakhogy a közvélemény megbélyegezte annak elkövetőit; a baj megdöbbenő veszélyessége nálunk abban rejlik, hogy a közvélemény annyira félre van vezetve, mondhatni kificzamitva, hogy ítélete nem lehet többé erkölcsi sem szellemi tekintetben irányadó, s égető kötelessége az irodalomnak a helyes irány megjelölésére és abba vezetésre működni; különben — *periculum in mora*.

Ime ismét egy oly erkölcsi félszegség, mely szintén ököljogos középkori hajlamok tulsúlyáról és maiglan polgáros szellem teljes hiányáról tanuskodik. A pénzt lovag módra és könnyelműebben sehol sem költik, mint nálunk; de sehol a pénzbeli ziláltság nem elnézettebb, a tartozásbeli kötelezettség nem lazább, mint nálunk.

De sőt az ugynevezett „home rangée“ — a ren-

dezett ember filiszter czim alatt a középrendü nemes lovagias körökben csak zsákmány, és gúny tárgya, ellenben a könnyelmü, rendetlen, pazar a népszerű.

A jellemet nálunk nem annyira keresztény polgári, mint barbár, középkori lovagiasság szempontjából itélik meg. Nem az a főbb kérdés, mennyire fedhetlenül viseljük magunkat társadalmi, családi, üzleti s pénzviszonyainkban, de az, hogy mennyi fokával birunk a merészségnek, mások letorkolásában, s mennyire birjuk ama nyegleség titkát, melylyel nálunk a népszerűséget meglehet szerezni, habár a legleketlenebb családapa, a legtétlenebb, de annál szájjasabb hazafiak vagyunk is.

Mennyi bűn, félszegség, tévedés, mindenféle, és nemhogy poetáink, de még kritikusaink sem találnak egyebet, mint örökké csak magasztalni valót magyar társadalmunkban. Maga a nagy tekintetü P. Napló titokban pessimistáskodik, sőt az is igaz, hogy jóval kevésbé entusiastá a többinél, de csak üssük föl tavali számait, mennyi illusio, mennyi önteltség, vakremény, nagyralátás az egész országgyűlés folyama alatt. Ám hát engedjük, hogy ekkor elragadta a közlekedés árja, de már máig ideje volna tán a kiábrándulásnak!! A lehető legjobbkor jött ránk nézve a londoni kiállítás is. Számos hazánkfiak kimentek, széllyelnéztek — nemde kérdehetjük: ha most se látták be, mennyire hátra vagyunk, akkor csakugyan jaj

nekünk, mert hát még rosszabb napokra volna szükségünk, hogy mind ezeket belássuk? Én nem voltam a londoni kiállításon, de már itthonról oly véghetetlenül kicsinek látom európai szerepünket, s igazán félek kimenni, hogy — bármely durvának tart is az olvasó — lesujt a bánat, a kétségbeesés Ez előtt 30 évvel mondta el Széchenyi: „A magyar minden lehet, ha be akarja látni, hogy semmi“ — és nekünk 30 esztendei csalódás nem volt elég arra, hogy ezt belássuk . . . Holott e nélkül még az első lépést sem tettük meg, mely a haladás útjára vezet.

Pedig az ám még a legsajgóbb, hogy ennyi bajhoz még satyra is járul, t. i. országszerte ünneplik Széchenyi emlékezetét egész tömegek a nélkül, hogy bár e tömegek értelmesbjei olvasták volna e nagy ember műveit; és ugyan akkor, midőn az ünneplések tartottak, épen a legnagyobb ellenkezésben állt az egész nemzet az ünnepelt elveivel. Mert ismétlem, nem annyira abban ütközöm meg, nem az aggaszt, hogy nálunk mennyi bűn, ferdeség, inség fordul elő, melyeket egész művemem át előszámlálgattam — hiszen mind e bajok hasonló, vagy némelyik tán még nagyobb irányban ez vagy amaz országban előfordulnak; hanem az a kétségbeejtő, hogy e bajok mindenütt másutt rosszaságuk egész valójában ösmertetnek s a jobb rész által üldöztetnek, a közvélemény által elítéltetnek; míg nálunk jobbadán eltüretnek

vagy palástoltatnak, részint épen szépítettnek, veszélyességük be nem láttatván magasztaltatnak, a mint ezt az „Önbírálat“-ra irt gúnyczikkek s szidalmazások eléggé bizonyítják.

Nem az bánt és ijeszt, hogy hátra vagyunk, hanem hogy még a jó uton sem vagyunk; nemhogy haladnánk, de hátrálunk, vagy legalább nagyot kerülünk; nem a polgárosodás, de annak ellenkezője, nem a jövő, de a múlt felé gravitálunk!

De legyen elég ismét egyszerre ennyi a panaszból, annál inkább, mert jobbnak tartván kisebb adagokban adni a keserűt, s a „gutta cavat lapidem“ elvénel fogva is — czélszerűbb lesz állandósított röpiratban, apróbb adagokban talán egy hetilapban adnom további nézeteimet, mely hetilap — ha nem csalódom — remélhetőleg még t. évi november hóban fog megindulni.

És ennél fogva az idő is kényszerit megszakítanom észlelődésemet, a mit egyébaránt művem természeténél fogva a kerek egészszé kögülés elve elleni vétség nélkül tehetek, a mennyiben kerek egész úgy sem akart lenni, mert nem is lehet oly tárgy, mely kinerithetlen; nem lehet bevégzett, a mi nem egy, de millió fej hozzájárulása által végezhető csak be.

Bizonynyal lesznek napi sajtónk kezelői közül megint számosan, a kik értekezésem nyelvét erősnek, sőt durvának fogják kikiáltani, s szinte hallom már,

mint fogják elegans elszörnyüködéssel, előkelő orrfintoritással kimondani a szokott anathemát: „ez nem irodalmi hang!”

Hanem csak vigyázza meg az olvasó, kik lesznek ez anathemizálók? aligha azok, a kik maguk is erőteljes, tömör, sajátlagos nyelvvel birnak; és nem is a magas főrendbeliek, a kik öröklött finom modoruknál fogva felül állnak a neveltlenség, durvaság vádja lehetőségén, s a kik jól tudják, hogy más a salon, és más a nyilvános szellemi küzdter, s a kik jól emlékeznek amaz országos viták harapós nyelvére, kiméletlen kifejezéseire, melyeket a dicsőült gróf Széchenyi, gróf Dessewffy stb. váltottak egymással.

Ezen váddal elő fognak állani olyatén irodalmi dandyk, a kik ellenségei mindannak, a mi bennök nincs — a gondolatnak, mély erkölcsi érzésnek, az iránybeli erőnek és sajátlagosságnak; a kiknek összes írói működésük, hasonlóan a Mérei-féle zászlóaljtalán őrnagyokhoz, csupa merő szerkesztésből, compilációból; nyelvrontó fordításból áll a nélkül, hogy egyetlen önálló olvasható művet irtak volna, mely az író névre jogosítva; ezek az irodalmi ingyenjegyes tapsonczok, kik tehetség nélkül csuszszanzván az irodalomba, mégis abból gschäftet csinálva, itt a legnagyobb zajt ütik, s a koszorúkat osztogatják, s mivel végre, annyi mezitlábás inség után egyszer jól kiöltözködtek, magas nevelést szenvelgve, s előkelő mo-

dort majmolva aristocratát játszanak, s mig néha elfelejtkezve fölvelt szerepökről, a korcsmában jól összehordják egymást, másfelől tót ágast álló logikával az irodalomban akarnák borbélyos saloniságuk nyelvét meghonosítani; és végre előfognak e váddal állni mindazok, kik e füzet némely kemény vádjai által találva érzik magukat, s elég gyöngék arra, hogy a nyilvánosságnak a szokottnál kissé hüvösebb leghuzamától egyszerre áthüljenek és ideglázba essenek. Jele, hogy irodalmunk szobai levegője régóta pállik, és a benne lévők nagyon elkényesedtek, azért ideje már egy kissé szellőztetni az irodalom állott légü kaszárnyáját.

De vigasztalja őket, enyhitse boszúvágyokat ama gondolat, hogy jutalmunk, büntetésünk meg van már kölcsönös rendeltetésünkben. Övéké a rózsás szemüveg, enyim a sötétebb; övéké a boldog illusio, enyim a keserü, fanyar kiábrándulás. Ők már a jelent élvezik, én csak a jövőtől várok, attól is föltételesen. És mindenre e föltételezett jövőnek képzetemben fényesen kifestett eszményképe csábitott, s ha igazan van, fájdalom, gyarló földiségünk törvénye, hogy megszenvedjek érette, s talán fejem betörjék; ha pedig tévedtem, nem önérdekem — de ez eszménykép fölötti rajongásom ragadott el, s megbocsáthatnak, mert, hisz ez eszménykép az ő bálványok is, mert ez nem egyéb, mint — a jövődöbeli boldog Magyarország-

Mert hiszen szépnek mai gyászában is szebb, dicsőnek mai szerencsétlenségében is dicsőbb, mint sok ledér szerencsés nemzet lenne, hasonló végzettől látogatva századokon át!

E boldog Magyarország képe lebegett előttem, testvéri szeretet s finomodó műveltség által elmagyarosodva, jólétben, rendes életben elszaporodva, anyagi gazdagságban, erkölcsi erőben elhatalmasodva, testi egészség, megelégedésben magát boldognak tudva, nyugot enervált, kelet még műveletlen népeinek mintául szolgálva; — és ha ez eszménykép intéseinek hódolva, ellenzői, bár öntudatlan akadályozói iránt kíméletlen voltam, ha tán magam is tulbuzgalmanban botolva, vétlenek tyukszemére is hágtam, azoktól az eszmény nevében bocsánatot kérek, elősmervén, mikép mindenesetre nekem is van egy nagy hibám. t. i. hogy gyarló ember létemre nagyon erősen megátalkodottul merem hinni, hogy igazam van, — de ezen hibát talán némileg egyensúlyozza azon engedékenységem, melyszerint ha legerősebb legkövültebb valamely nézetem hibás voltáról meggyőző akárki, főleg közügyi dolgokban, — tudákos hiúság, ledér álszemérem, szükkeblü elfogultság, becsvágyas féltékenység pillanatig sem gátol, hogy hibámat beösmerve, az illetőnek adjak igazat, legyen az akár aristocrata, akár a nobel „Figyelő“ lenézett borbély legénye.

Azért félre minden középkori türelmetlenséggel, félre ököllet, „ujságíró“ pisztolylyal ott, hol belső meggyőzés volna szükséges. Mit ér forró olaj, tüzes vas, ha Galilei utolsó perczben mégis csak felkiálta : „e pur si muove.“

De ha minden állításom lerontatnék is, (noha még eddig „Önbírálat“-omból sem adtam föl egy betűt sem) — még akkor is megmaradna vigaszul nekem a tudat, hogy bár sikertelen, de önzéstől mentebb törekvésemben sem a felső, sem alsó hatalmak intésének nem, egyedül saját meggyőződésemmek hódoltam.

Meglehet, hogy mint minden politikai tervezetnek, mely az időhez s helyzeti viszonyokhoz alkalmazkodás elvéből indul ki, ugy az én jelen füzetem azon részének is, mely a függő kérdésekre vonatkozó taktikát mutatja ki — az idő, talán nem is nagyon sokára, ellene fordul kérlelhetlen követelményeivel. Mi sem lehetlen a gőz- és villany-szárnyakon repülő jelennek, mely az ókor sejtelmeit, tündérképzelmek, a Phaetonok, Mercurok, Vulcánok s Prometheusok eszményeiben rejló, természetfölöttinek tetsző ohajokat a vasut-mozdonyok, villany-távirdák, ágyuk s egyéb nagyszerű találmányokban valósítja. Vajha megérném, hogy valamely akadály követ itt amott az idő akár saját ügyekezetiink elmozdítván, jelen füzetemnek egy-egy sanyarú követelmény kényszerítette nézetét magam czáfolhatnám meg, világos

tanubizonyságául, hogy nem tudákos hiúság, nem szennyes önérdek vezette tollamat. Vajha megérvém, hogy önostoroltam hibáink nagy részét kiirtván magunkból, magamnak nyilnék alkalom, örömkönyezve hirdetni, hogy végre a magyar azon tökélypontra ért, melyre a természettől nyert gazdag adományoknál fogva képesítve van Ám, egyelőre be kell érnem, s be is érem a reménnyel, hogy mindez egykor teljesülend, talán boldog unokáink megérik. Addig tünni — keserves szerep! — tünni kötelességünk. A diadal öröme, dicsőségfénye ugylátszik nem lesz a mi osztályrészünk. Ehelyett az éretlenség, felületesség félreértése, aljas irigység, elfogultság, tehetlen személyes és bandaérdek bosszúvágya s egyéb undok szörnyek arczátlan gyanusításai . . . gyönyörű kilátás! Ez jelenben a valódi magyar hazafiság martiromsága. Épen azért, mert rendkívüli a veszély, van ma szükség rendkívüli nagy erkölcsökre; mert semmi közel semmi bizonyos jutalom nem biztat, ellenkezőleg tömeges hálátlanság fenyeget, ez ellenében „robur et aes triplex circa pectus“ csak ama felséges öntudatban rejlik, melyet Horácz emez utolérhetlen báju sorában ajánlok barátimnak és ellenségeimnek figyelmébe egyaránt :

„Integer vitae scoelerisque purus.“

DE BALLAGI GÉZA.

